

magazin istoric

ANUL VI Nr. 8 / 1972 AUGUST 1972

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 8 (65)

august 1972

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① Dintre personajele mitologiei greco-latine

④ — sursă de inspirație pentru Ovidiu — Frans Spiering a ales tragica poveste a lui Niobe, pe care a transpus-o, în 1600, în desenul unei tapiserii (*Destinul unei opere în cultura europeană*, p. 43)

② Tinăra din pictura lui Liotard (1702-1789) aparține unui adevărat „timp al scrisorilor“ (*De cind ne scriem...*, p. 85)

③ În viziunea pictorului Veronese (1528-1588), Venus și Marte despre care, înainte cu șaisprezece secole, scrisese și Ovidiu (*O frescă complexă, un fel de superepopee*, p. 47)

S U M A R

Miraculoasa lume a tracilor: EM. CONDURACHI	2
August 1944 — Unica soluție: CONSTANTIN ANTON	10
August 1944 — „Noul guvern român are în spate întregul popor...“:	
GHEORGHE ZAHARIA, DUMITRU TUȚU	15
Menirea unui muzeu: ȘTEFAN ȘTEFANESCU	22
Un om înfruntă tenebrele: CRISTIAN POPIȘTEANU	24
„Străbătuseră biruitori pe culmi“: MARIN MIHALACHE	38
IVIDIANA Destinul unei opere în cultura europeană: SALVATORE D'ELIA	
• Metamorfozele — ce fel de poem? : E. J. KENNEY • Motivul surghiunului la Tomis: RAOUL VERDIÈRE • O frescă complexă, un fel de superepopee: N. V. VULIH	43
De la Cracovia la Brașov — incunabulul din 1491: ION-RADU MIRCEA	50
Primele rinduri pe caietul unei fete: I. FELEA	52
Opt amintiri dispărute? : ȘTEFAN S. GOROVEI	55
Indepărtate bătaii de tobă: BARBARA W. TUCHMAN	56
Din memoriile unui diplomat: TEVFIK RUSTU-ARAS	68
Dicționar istoric — Birul: NICOLAE STOICESCU	71
Un proces de „lez-majestate“ acum 100 ani: M. GRAUR	72
Zborul „Liliacului“: V. FIROIU	75
Divinul și infernalul Paganini: GIUSEPPE TAROZZI	79
De cind ne scriem...: E. RĂDULET	85
Strămoșii automobilului: PIERRE ROUSSEAU	90
• Enigmistică	37
• Zimbete din cronici	49
• Cărți sosite la redacție	97
• Poșta Magazin istoric	98

Între 5-10 iulie 1972, a avut loc la Sofia, sub auspiciile Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (AISSEE) și în colaborare cu Academia Bulgară de Științe, primul Congres internațional de tracologie. Cu acest prilej au fost dezbătute o seamă de probleme istorice, arheologice, lingvistice și etnografice în legătură cu geneza și dezvoltarea tracilor — unul din grupurile etnice cele mai însemnate ale sud-estului european în antichitate — dintre care — ca o ramură separată — făceau parte și geto-dacii. Acad. Em. Condurachi, secretar general al AISSEE, subliniază în articolul încredințat revistei noastre câteva din problemele majore ce au fost dezbătute în cursul acestui congres.

Miraculoasa lume

Acad. EM. CONDURACHI

Reuniți pentru prima oară într-un mare congres interdisciplinar, specialiștii în domeniul tracologiei au dezbătut înaintea de toate acele probleme care prezintă un deosebit interes pentru istoria și civilizația tracilor.

Prima dintre acestea a privit chiar numele și răspîndirea tracilor. De unde-și trage denumirea acest neam despre care Herodot spunea că „este cel mai numeros din toate neamurile de oameni, după inzi”? Și cît era el de răspîndit?

Numele etnic *thrax* sau *thraex* apare încă din *Iliada* și *Odiseea* și era acordat de

Homer tuturor tracilor ce locuiau nu numai în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice, dar și în Asia Mică și în insulele din nordul Mării Egee. Poemele homerice amintesc și numele de *Thracia*, ca țară locuită de acești traci, fără a o delimita însă din punct de vedere geografic. Toate textele grecești și apoi latinești care au urmat poemelor homerice au menținut aceste denumiri etnice și geografice.

Istoricii și lingviștii moderni, începînd cu Tomaschek și Kretschmer au subliniat faptul că denumirea globală a tracilor a fost dată de greci și nu de traci care, ei

înșiși, se desemnau după numele triburilor respective — nume al căror număr depășește cifra de o sută. De altminteri, după părerea unor lingviști, chiar fonetismul grupului consonantic aspirat **th** ar fi de origine greacă. Așa s-a explicat numele generalizat de traci pe care grecii l-au dat vecinilor din Nord cu care se aflau de multă vreme în contact. În special în zona Peninsulei Calcidice și în insulele din nordul Mării Egee — Marea Tracă a lui Homer — aceste contacte au fost foarte vechi. Probabil, datorită lor, grecii și în primul rând Hesiod (care a scris în sec.

unor populații de origine tracă în Asia Mică a avut loc înainte de sec. XIII î.e.n., cu alte cuvinte în a doua fază a epocii de bronz, care, atît în țara noastră cît și la sud de Dunăre, se întinde cronologic între sec. XVIII și IX î.e.n.

Spre descifrarea unor enigme

Elementul cel mai de seamă în rezolvarea problemei originii tracilor îl consti-

a tracilor

VIII î.e.n.) au aflat de existența Fluviului Istros, Dunărea noastră de astăzi. Putem chiar presupune că aceste legături au fost mai strînse în special de pe la anul 1200 î.e.n., cînd au avut loc pătrunderile de la nord la sud, înspre Grecia propriu-zisă, a ultimului val de triburi grecești, așa-numiții doriani.

Tot de origine tracă sau îndeaproape înrudite cu ei sînt populațiile din Bythinia, Misia, Frigia, Troada și Lydia din Asia Mică. Pe de altă parte, tracii au locuit și în zona ocupată mai tirziu de illiri, în vestul Peninsulei Balcanice. Unele enclave traco-getice au putut fi constatate și în regiunea Mării de Azov și a Bosforului cimerian. Cînd și cum s-au despărțit aceste grupuri de traci constituie o problemă încă deschisă. Este posibil că trecerea

tuie faptul că limba lor face parte din marea familie a limbilor indo-europene. Deși ni s-au păstrat extrem de puține documente — în special nume de locuri și oameni — cuprinzînd elemente de limbă tracă, ele sînt suficiente ca să justifice pe deplin această concluzie. Din nefericire, celebra inscripție tracă de pe inelul de aur descoperit exact acum șazece de ani la Ezerovo în sud-estul Bulgariei, n-a adus o contribuție esențială la studiul limbii tracice. Cuvintele **POATETENE** N/EPEN **EATIA** / **TEANHEKOA** / **PAZEADOM** / **EANTIAEZV/ITAMIHE** / **PAZ/HATA** — scrise fără nici un semn despărțitor între ele — au rămas deocamdată enigmatice. Mai folositoare din acest punct

de vedere s-a dovedit a fi o altă inscripție de astă dată scrisă pe piatră, descoperită în 1965 la Kiolmen lângă Șumen, publicată și interpretată de doi învățați bulgari, Vl. Beșevliev și Vl. Georgiev. Acestuia din urmă îi datorăm și unele precizări deosebit de prețioase cu privire la limba triburilor trace de la sud de Balcani și la cea a celorlalte populații de la nord de Balcani și Dunăre — triballi, mysieni, geto-daci — ale căror graiuri prezintă deosebiri dialectale suficient de accentuate pentru a-i diferenția de rudele lor din sud. Deosebirile de ordin lingvistic sînt însoțite și de unele deosebiri în evoluția istoriei și civilizației acestor triburi.

Întrebarea fundamentală rămîne însă alta. Cînd au apărut pe teritoriul țării noastre și la sud de Dunăre triburile vorbind un grai indo-european și reprezentînd pe strămoșii tracilor?

Studiul comparativ al limbilor indo-europene din această parte a lumii — latină și greacă pe de o parte, ilirică și hitită, pe de altă parte — a permis unor savanți de faimă internațională să găsească locul precis al limbii vechilor traci în rîndul celorlalte limbi indo-europene amintite mai sus.

Cronologic vorbind, toate aceste limbi indo-europene folosite de păstori nomazi ce trăiseră, înainte de a coborî în țările respective, în imensele stepe din răsăritul Europei și din Asia Centrală, sînt atestate în noile așezări fie în ultimele secole ale mileniului III î.e.n., fie în primele secole ale mileniului II. Din punct de vedere al istoriei civilizației europene, această perioadă corespunde cu începutul epocii bronzului. Iată de ce, în lipsa unor puncte de reper lingvistice mai sigure, arheologia poate aduce o importanță contribuție la descifrarea acestei enigme — în cazul de față la stabilirea momentului în care și-au putut face apariția în regiunea carpato-balcanică popoare vorbind, foarte probabil, un grai indo-european.

Sub acest aspect, descoperirile arheologice românești au adus o contribuție de seamă, fiindcă pe teritoriul țării noastre s-au petrecut foarte probabil o serie de evenimente istorice de pe urma cărora

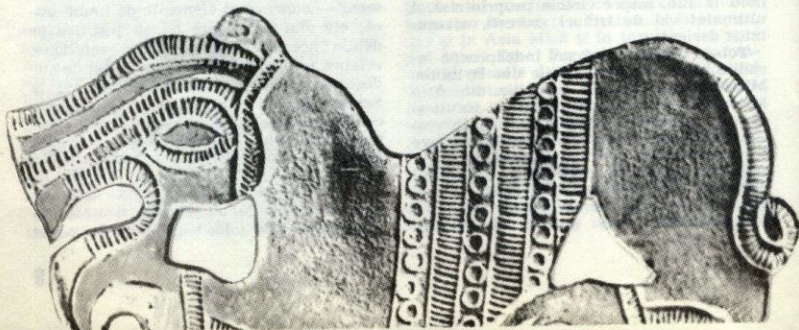
străvechile populații neolitice au fost cucerite și apoi asimilate de o populație de stepă, venită în regiunile noastre dinspre Răsărit. Epoca neolitică culminează în teritoriile carpato-dunărene cu civilizația ceramicii pictate de tipul Cucuteni-Tripolie (în zona de sud-est a Transilvaniei și la răsărit de Carpați), și cu civilizația de tip Gumelnița, care — cel puțin într-o primă fază — a cuprins toată regiunea de la sud de Carpați pînă în părțile de sud ale Bulgariei de astăzi.

Populații nomade, a căror economie a fost în primul rînd determinată de păstorit, și-au făcut apariția, mai ales spre sfîrșitul mileniului III, în toată această zonă. Vechile așezări din faza tîrzie a neoliticului au fost înlocuite de altele mai noi, ca de pildă, cele de la Foltești din zona Prutului, sau de la Cernavodă pe malul Dunării. Caracteristice acestor populații, care dispuneau de mijloace mai rapide de locomotie (în primul rînd calul) sînt înmormintările cu ocră și o ceramică mai grosolană, care la pretutindeni locul splendidei ceramice cucuteniene sau gumelnițiene.

De la Homer citire

Trecerea spre prima perioadă a bronzului s-a petrecut între anii 2200-1800 î.e.n., cînd exploatarea aramei a asigurat tracilor un loc deosebit de important în această evoluție. Astfel se explică și faptul că Transilvania a continuat să joace pe toată durata epocii bronzului (1800-1200 î.e.n.) rolul poate cel mai de seamă pentru toată regiunea balcano-dunăreană. Articolul profesorului dr. doc. D. Berciu, publicat în paginile revistei **Magazin istoric**, nr. 7/1972, pune în lumină tocmai acest fapt, fără de care n-am înțelege evoluția ultimă a istoriei tracilor în cursul mileniului II și al ultimului mileniu î.e.n.

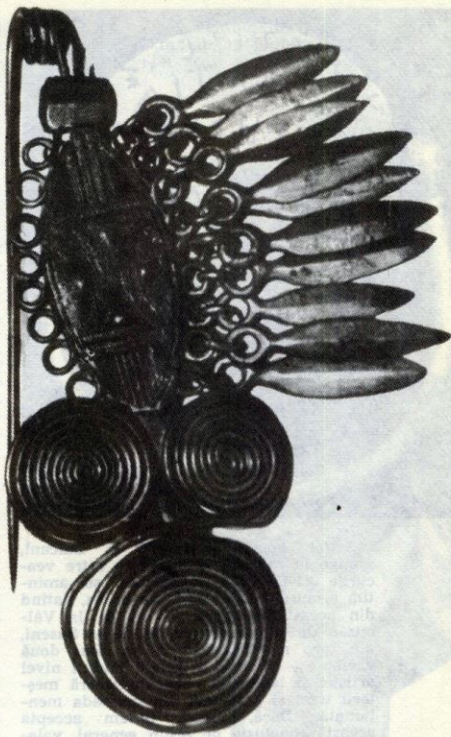
Civilizația traco-getică a lăsat semne ale strălucirii ei pe o întinsă zonă geografică: aplică de argint în formă de leu (sec. IV î.e.n.). Tezaurul traco-get de la Cralova

Despre armele de bronz și podoabele de aur ale tracilor, despre caracterul lor războinic, găsim numeroase aluzii în poemele homerice. Unii dintre șefii lor — un Acamas sau un Rhesos — se puteau măsura cu Diomede și Ulysse. Un alt șef trac, Lycurg — al cărui nume amintește pe viitorul rege reformator al Spartei — va îndrăzni să înfrunte pe zeul Dionysos-Bacchus în persoană, după cum ne relatează *Iliada*. Tot Homer povestește că, la rindul său, Ulysse, pe drumul întoarcerii de la Troia, se va opri la iconii tracilor, unde va căpăta din mâinile lui Maron, preotul lui Apollo, vinul vechi și parfumat datorită căruia va putea să-l învingă pe Poliphen. Poemele homerice menționează prezența tracilor nu numai în Chersonesul Traciei, ci și în insule, mai cu seamă la Lemnos, precum și în Asia Mică. În fine, o seamă de teme mitologice, legate de cultul zellor Apollo, Ares, Aphrodita, Hephaistos și Dionysos, lasă vaga impresie că grecii și tracii la fel de bogați, la fel de îndrăzneți, nu încetau să se stimeze nici când soarta îi arunca în tabere diferite. Pe atunci nu deveniseră încă, asemeni carienilor (altă populație autohtonă din Asia Mică), „barbarii“ de pe țărmurile zăpezilor și ale negurilor.

Este evident că tabloul se cere analizat nu numai în contextul criticii poemelor homerice, dar și sub raportul realităților specifice civilizațiilor balcanice, așa cum apar ele din descoperirile și cercetările arheologice. Ori, o asemenea analiză nu este totdeauna ușoară. Totuși, un lucru se desprinde limpede, în special în lumina ultimelor descoperiri arheologice: anume că tracii lui Homer sînt oamenii epocii bronzului, al căror fast și bogăție corespunde la un moment dat cu ceea ce se știe despre civilizația balcanică de la sfîrșitul celui de-al doilea mileniu. Imaginea contrastează cu cea a primelor secole din mileniul următor, caracterizată prin trăsături de civilizație mult mai simplă, dacă nu chiar foarte primitivă, marcînd începuturile primei vîrste a fierului.

Geografia istorică a poemelor lui Homer este, totuși, îndeajuns de bogată pentru a îngădui afirmația că, în ciuda contrastului dintre informațiile cuprinse în operele homerice și dovezile furnizate de arheologie, autorul celebrilor opere a izbutit să adune un număr important de date privind pe tracii și pe paionii. Dar se poate oare stabili momentul în care s-a constituit geografia homerică a Balcanilor? Cu alte cuvinte, putem oare să ne dăm seama dacă numele unor eroi și localități trace, amintite de poemele homerice aparțin perioadei inițiale de formare a acestor poeme, sau au fost introduse în text într-o epocă mai recentă, mult după ce se terminase strălucita epocă a

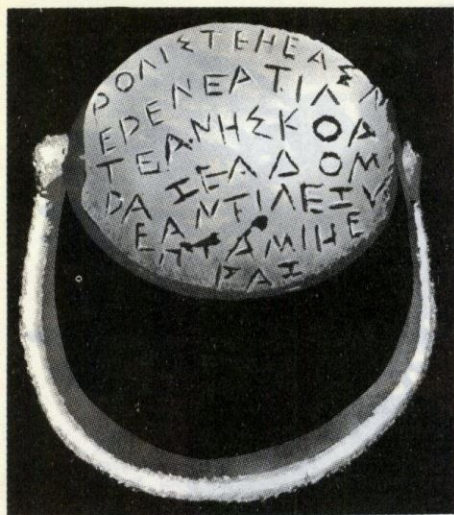
Agrafă în formă de broșă cu ornamente și încrustații. Tezaurul de la Suseni

bronzului și se schimbaseră destul de adinc realitățile etnografice din Balcani?

S-ar părea că realitățile balcanice amintite în poemele homerice țin de o epocă anterioară veacului XII î.e.n., epocă în care se situează marile transformări pe care istoria greacă le cunoaște sub numele de invazia doriană*. Stabilirea etapelor parcurse de geografia homerică în desfășurarea procesului ei de îmbogățire nu a fost întotdeauna posibilă. Este foarte probabil ca această acumulare de date să se fi prelungit pînă prin sec. VIII î.e.n., cînd se pare că epopeele homerice au atins forma lor clasică. Arheologia poate aduce, în acest sens, cîteva documente de o valoare excepțională.

*Vezi și Magazin istoric, nr. 11/1970.

Pe un inel de aur, descoperit la Ezerovo, R. P. Bulgaria, se află această inscripție în limba tracă, scrisă cu caractere grecești, al cărei înțeles este încă învăluit în mister

Astfel, epoca bronzului în Balcani, ajunge la maxima ei înflorire între veacurile XI-IX î.e.n. E de ajuns să amintim tezaurile de aur sau de bronz, datînd din această perioadă — cel de la Vălcitrân din Bulgaria sau cel de la Suseni, din țara noastră, spre a da doar două exemple — pentru a dovedi înaltul nivel artistic și tehnic la care ajunseseră meșterii traci și geto-daci din perioada menționată. Dacă, totuși, putem accepta această concluzie de ordin general, valabilă pentru epoca mijlocie și tîrzie a bronzului (sec. XVI-XII î.e.n.), ca și pentru faza inițială a epocii fierului (Hallstatt A și B) din primele două secole ale mileniului I î.e.n., nu putem, în schimb, afla nici un temel literar sau istoric care să îngăduie o cercetare în timp pînă la faza inițială de apariție a triburilor tracice în teritoriul respectiv, cu alte cuvinte sec. XXIII-XVI î.e.n. Acest domeniu rămîne rezervat cercetărilor lingvistice și arheologice în măsură să aducă o serie de precizări cu privire la sosirea în regiunile noastre, sud-est europene, a primelor triburi de limbă indo-europeană.

Întîlnirea a două mari civilizații

Știm destul de puține lucruri referitoare la evoluția lumii tracilor și geto-dacilor la începutul epocii fierului, adică în primele secole ale mileniului I î.e.n.

Știm, în orice caz, că între anii 1000-800 î.e.n. tehnologia bronzului a ajuns la o mare dezvoltare. Pe de altă parte, tot în aceeași perioadă, și-au făcut apariția noi triburi care au frînat pentru o perioadă de vreme, evoluția acestei splendide civilizații.

Contactul cu lumea greacă, care — exact în aceeași vreme — a întemeiat primele colonii pe țărmul de nord al Egeei și pe țărmul de apus al Mării Negre, a dat un nou impuls acestei civilizații. Prin schimburile intense de mărfuri, de oameni și de idei, zona carpato-balcanică a fost introdusă în circuitul lumii mediteraneene. Condițiile geografice favorizau aceste schimburi, stimulate de bogățiile locului: grîne și animale, aur și oameni, elemente a căror lipsă economia greacă o resimțea din ce în ce mai intens. Tracia, larg deschisă influențelor helenice grație litoralului său sudic, avea să sufere începînd din veacul VI o presiune și mai puternică prin crearea coloniilor grecești de pe coasta apuseană a Pontului Euxin. Cu două secole mai devreme, Chalcis din Eubeea pusese în mișcare această activitate colonizatoare, pe care aveau să o continue Miletul, Corintul și Megara.

Către sfîrșitul sec. VII, greutatea de care se izbiseră la început navigatorii greci din Pontul Euxin n-au mai apărut

Chipurile umane serveau drept model de inspirație în împodobirea și modelarea obiectelor : ornament de pe un vas din sec. VI î.e.n....

insurmontabile. Apollonia, Odessos, și Histria, întemeiate de Milet, Mesambria și Callatis, strănepoatele Megarei, au asigurat accesul produselor grecești dincolo de Balcani și de Dunăre. Prin urmare, nimic surprinzător în faptul că la începutul sec. VII numărul monumentelor grecești în Tracia meridională și pe coasta apuseană a Pontului Euxin era — după cum arată descoperirile — în creștere. Acest număr întrece cu mult pe cel al monumentelor de același gen găsite în țările iugoslave.

În zilele noastre, datorită eforturilor îmbinate ale arheologilor balcanici, dispunem de un număr suficient de informații pentru a putea urmări, etapă cu etapă, lungul proces de infiltrare ce avea să prefacă — până la un anumit punct — Tracia meridională și coasta apuseană a Pontului Euxin în ținuturi de cultură greacă. Descoperirile făcute ceva mai la nord și mai cu seamă cele de la Panaghiuriște și Duvanli au demonstrat și capacitatea acestor ținuturi de a absorbi produsele grecești provenite din atelierele de la Cyzic, Lampsac și Atena.

Într-adevăr, creșterea în acest răstimp a influențelor grecești și macedonene în toată regiunea balcano-dunăreană, dar mai ales în teritoriile tracice și geto-dacice, își găsește explicația nu numai în dezvoltarea excepțională a coloniilor grecești din această parte a sud-estului european, ci și — în special — în creșterea potențialului economic și politic al triburilor autohtone. Datorită acestui contact direct cu Grecia și cu Asia Mică, triburile tracice au cunoscut un ritm de dezvoltare mai rapid decât alte triburi din Balcani și de la nord de Dunăre. Dovada o fac unele monumente trace de la sud de Balcani, care reprezintă un capitol deosebit de interesant în toată arheologia sud-est europeană.

Locul întâi din acest punct de vedere revine mormintelor tracice cu cupolă și în primul rând celor de la Mezec și Kazanlik* (R.P. Bulgaria). Picturile ce acoperă cupola în mormântul de la Kazanlik constituie un ansamblu artistic unic în genul lui în bazinul Mării Egee. Ele au o egală importanță pentru istoria artei grecești, ca și pentru aceea a civilizației înflorite la curțile căpeteniilor trace. Realizarea lor este datorată, fără îndoială, unor artiști greci, originari probabil din Asia Mică, ale căror legături directe în acea vreme cu spațiul balcanic se vădesc pretutindeni. Dar nu e mai puțin adevărat că monumentul respectiv trebuie să fi fost construit pentru vreo căpetenie tracă — poate pentru unul din ultimii regi odrizi de la sfârșitul sec. IV sau începutul sec. III î.e.n. Într-adevăr, anumite particularități relevate în sistemul cupo-

lei, ca și unele amănunte din opera de ansamblu scot în lumină faptul că artiștii care au creat acest monument nu au

...și amforă din aur (tezaurul de la Panaghiuriște)

Din același tezaur fac parte și piesele reprezentate în paginile 2 și 3

neglijat nici realitățile, nici tradițiile locale.

Înclinația căpeteniilor tracice pentru realizările artistice grecești apare limpede în tezaurul de la Panaghiuriște (R.P. Bulgaria). Ceea ce trebuie relevat cu acest prilej este faptul, subliniat acum câteva decenii de prof. I. Nestor, că tra-

* Vezi și Magazin istoric, nr. 7-8-1968.

Sitalkes, Seuthes și străvechea Atenă

cii din sud au jucat un rol foarte însemnat în transmiterea la nordul Balcanilor și al Dunării a unor procedee tehnice și artistice, împrumutate de la grecii din colonii sau din nordul Helladei înseși*.

Deosebit de interesante sînt și produsele locale, tracice sau geto-dacice, mărțurisind simțul creator cu care meșterii autohtoni au împrumutat și s-au folosit de procedeele tehnice, precum și de formulele artistice ale grecilor, ceea ce le-a îngăduit să-și îmbogățească propriile lor tradiții. Acest simț creator se afirmă și în construcțiile ridicate de regii traci de la Seuthopolis (descoperire extrem de interesantă făcută abia acum cîțiva ani de arheologii bulgari) sau — ceva mai tîrziu, la sfîrșitul perioadei Latene — în marile cetăți dacice din Transilvania, studiate cu sîrguință de arheologii români de vreo douăzeci de ani încoace. Palatul regal de la Seuthopolis și locuințele urbane din împrejurimile lui sînt o ilustrare a acestei perioade de început a creației artistice autohtone. La rîndul lor, marile fortărețe dacice, culminînd cu capitala regilor daci, Sarmizegetusa, ce constituie un complex unic în Europa atît din punct de vedere al sistemului de construcție, cît și sub raportul topografiei locului, ilustrează sfîrșitul acestei perioade. O întregă gamă de realizări caracteristice pentru lumea balcano-dunăreană își află locul între aceste două extreme. Ele fac parte din categoria produselor metalice, a armelor și obiectelor de podoabă, fără însă a știrbi cu nimic din importanța ceramicii de lux sau comune, asupra căreia ultimele cercetări aruncă o lumină foarte vie. Obiectele de argint din mormîntul de la Agighiol (Dobrogea) se numără printre dovezile cele mai prețioase despre dezvoltarea artei greco-tracice a orfverriei.

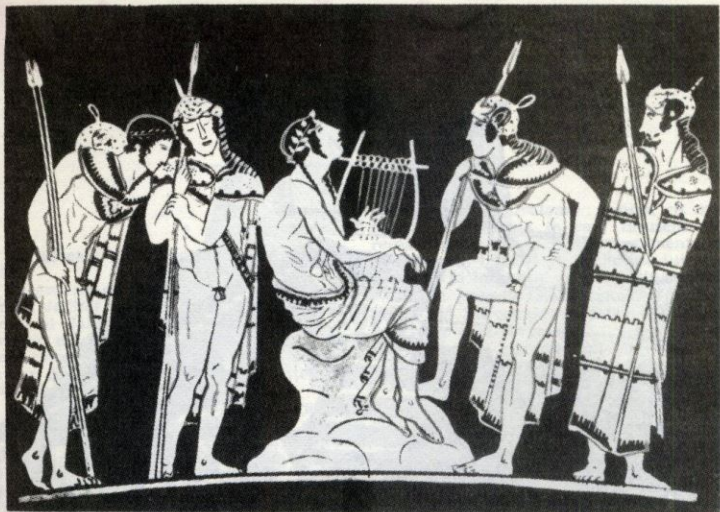
Avîntul civilizației tracice și geto-dacice în cea de-a doua vîrstă a fierului, avînt sfîrșit de progresele economice și sociale înregistrate de triburile locale, a fost puternic sprijinit de pătrunderea tehnicilor și modelelor elenistice. Caracterul lor mai mult sau mai puțin uniform a corespuns perfect nevoilor unei societăți ca cea tracică și geto-dacică pe cale de a-și realiza propria ei unitate. Procesul acestei pătrunderi în adîncime poate fi urmărit atît pe planul diverselor meșteșuguri, cît și în ceea ce privește locuințele, ba chiar în formele clădirilor cu caracter religios. Păstrîndu-și trăsăturile specifice, arta tracă și geto-dacă din a doua epocă a fierului (veacurile IV-I î.e.n.) a înflorit deci sub semnul unei puternice influențe elenistice.

Unitatea de civilizație a lumii trace și geto-dace s-a reflectat în chip direct și în unitatea politică a acestor populații. La sud de Balcani, încă din prima jumătate a sec. V s-a constituit regatul odrid, foarte probabil datorită creșterii autorității unor șefi ca Teres — înrudit cu Ariapethes, regele scitilor — și mai ales a lui Sitalkes, înrudit — la rîndul lui — cu familia lui Nymphodores din Abdera. Alianța regilor odrizi cu Atena în cursul războiului peloponezic — încheiată de Sitalkes și continuată de Seuthes — explică pătrunderea tot mai activă a elementelor de cultură atenană în Balcani și a unor divinități trace (în special Bendis) la Atena. Pînă la penetrația macedoneană în Balcani, datorită mai cu seamă campaniilor lui Filip II și Alexandru cel Mare, alianța dintre regii traci și Atena a constituit o adevărată tradiție.

La nord de Dunăre, formarea statului dac — în vremea lui Burebista și a lui Decebal — a urmat, cu un decalaj de două secole, același proces de unificare politică. Atît regii odrizi, cît și regii daci au avut de făcut față, cu începere din sec. I î.e.n., problemelor legate de progresele stăpînirii romane în Balcani și la nord de Dunăre. Sînt cunoscute răscoalele tracilor împotriva noii stăpîniri, după cum este cunoscută rezistența excepțională a dacilor, care timp de aproape un secol au constituit primejdia cea mai gravă pentru provinciile romane din Balcani. Cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie romană a pus capăt acestei rezistențe și a încheiat capitolul cuceririlor romane la sud și la nord de Dunăre. Procesul de romanizare s-a exercitat pe scară largă și în chip sistematic, încît nu e de mirare că, pînă la sfîrșitul stăpînirii romane, provinciile balcano-dunărene — traversate de drumuri strategice, populate cu coloni veniți mai ales în Dacia *ex toto orbe romano* „din toată lumea romană“, au ocupat un loc din ce în ce mai important în cadrul Imperiului roman.

Dispariția limbii tracilor și a geto-dacilor, precum și însușirea limbilor latină și, într-o mai mică măsură, greacă, de către populațiile balcano-dunărene, nu ne permit studiarea în continuare a acestor populații ca grupuri etnice și lingvistice separate. Cu toate acestea, se poate vorbi, din punctul de vedere al graiurilor trace, de anumite tradiții locale, ce se lasă mai cu seamă surprinse în domeniul numelor de locuri. Cercetările etnografice au putut surprinde, de asemenea, unele elemente de veche tradiție locală. Un studiu realizat acum cîțiva ani de arheologul

* Vezi Magazin istoric, nr. 5/1972.

„Orfeu printre traci”. Desen din sec. V î.e.n. descoperit pe coasta sudică a Siciliei

bulgar Venedikov asupra carelor de luptă, îngropate ritual până tirziu, în sec. IV al e.n., constituie o dovadă pregnantă din acest punct de vedere. Unele forme lingvistice, de origine tracă, au continuat, pare-se, până în sec. VI e.n. (Cf. I.I. Russu, **Limba traco-dacilor**, Editura Științifică, București, 1967). Cercetările în acest ultim domeniu ar trebui, fără îndoială, continuate. De asemenea, au să-și spună un cuvânt și descoperirile arheologice, mai ales că atenția exclusivă acordată altădată artei aulice sau urbane din zona carpato-balcanică trebuie să fie compensată și de o studiere a artelor populare, mai apropiate de elementele specifice locale ale acestor populații. Că astfel de elemente locale au persistat o dovedește, printre altele, și mitologia populațiilor carpato-balcanice de la începutul evului mediu. Studiarea folclorului românesc și a folclorului popoarelor balcanice oferă din acest punct de vedere exemple deosebit de grăitoare.

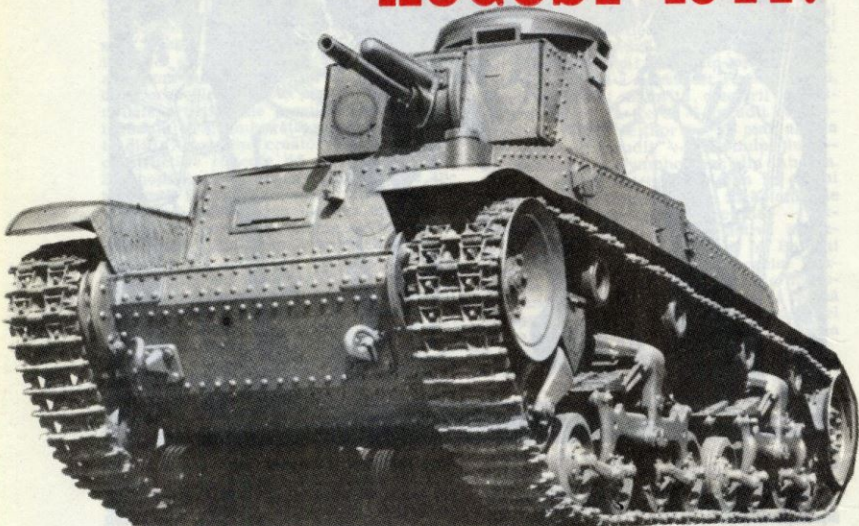
Această succintă prezentare a citorva din problemele majore ale istoriei, lingvisticii și civilizației populațiilor carpato-balcanice de-a lungul a peste două mii-

nii n-a avut alt scop decât să sublinieze cât de întinsă este gama cercetărilor tracologice, cercetări ce și-au găsit locul cuvenit în cadrul dezbaterilor de la primul Congres internațional de tracologie.

Dacă ne gândim că zona carpato-balcanică reprezintă o adevărată placă turantă a întregului sud-est european, ca și a bazinului Mării Negre și Mării Egee, ne dăm seama de importanța acestor probleme, care vor putea fi mai bine înțelese numai în măsura urmăririi lor dintr-un punct de vedere unitar și interdisciplinar. Aspectele atât de variate ale populațiilor pre-tracice, amestecul de triburi de grai pre-indo-europene și indoeuropene, răspîndirea lor, subliniază însemnătatea și rolul populațiilor tracice și geto-dacice de-a lungul epocii bronzului și a fierului, cu alte cuvinte timp de două milenii și jumătate.

Faptul că, la un moment dat, getodacii au ajuns la punctul cel mai înalt al puterii politice în zona balcano-dunăreană explică interesul excepțional pe care l-au stîrnit și-i stîrnesc în continuare studiile de tracologie din țara noastră. Lingviștii, istoricii și arheologii români și-au adus și își vor aduce în continuare contribuția lor la rezolvarea acestor probleme pe cit de interesante, pe atît de complexe, care preocupă în chip direct atît istoria veche a țării noastre, cît și pe aceea a întregului sud-est european.

AUGUST 1944:

În vara anului 1944 se ascuțise la maximum criza regimului dictaturii militaro-fasciste. Aveau loc reorientări profunde în rindurile claselor dominante și ale aparatului de stat; pe primul plan al vieții social-politice acționa contradicția dintre majoritatea poporului român și dictatura militaro-fascistă. În aceste condiții Partidul Comunist Român a reușit să realizeze — așa cum preconizase încă din 1940-1941 — o largă alianță de forțe politice, care a reunit — din motive diferite — pe platforma luptei pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, scoaterea țării din războiul hitlerist și alăturarea ei la coaliția antifascistă — toate partidele, organizațiile și personalitățile nefasciste, de la clasa muncitoare și pînă la cercurile Palatului regal.

O mare însemnătate pentru succesul acestui act istoric din viața poporului român a avut activitatea partidului comunist pentru atragerea la acțiune a tuturor forțelor armate. Colaborînd cu toate elementele democratice și patriotice ale națiunii, cu numeroși generali și ofițeri superiori, comuniștii au pregătît și înlăptuit actul istoric din august 1944.

Printre personalitățile militare cu care reprezentanții partidului comunist au colaborat la organizarea insurecției — general de corp de armată Constantin Sănătescu, colonel Dumitru Dămăceanu, general de divizie Vasiliu Rășcanu ș.a. — s-a aflat și generalul de brigadă Constantin Anton, șef de stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei.

Publicăm mai jos cîteva pagini memorialistice ale generalului C. Anton, privind felul în care s-a realizat această colaborare, modul cum, alături de celelalte forțe insurecționale, formațiunile de jandarmi au participat la acțiunile de curățire a teritoriului țării de trupele hitleriste, în zilele insurecției naționale antifasciste din august 1944. (Titlul și subtitlurile aparțin redacției.)

T.Ș.

Unica soluție

General-locotenent în rezervă
CONSTANTIN ANTON

* * *

Ne găseam la începutul verii anului 1944.

Ca general de brigadă, dețineam funcția de șef de Stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei, al cărui inspector general era generalul C. Z. Vasiliu (Piki) * care cumula și funcția de ministru subsecretar de stat al ordinei și siguranței, în Ministerul de Interne.

Eram la curent cu situația în care ne aflam, cunoșteam dislocarea armatei noastre, posibilitățile și starea ei de spirit, după cum, într-o oarecare măsură, eram informat și asupra forțelor germane. Cunoșteam, de asemenea, hotărârea lui Ion Antonescu de a merge pînă la capăt alături de Hitler. Consideram această hotărâre o nebunie.

Populația țării, descurajată, trăia ceasurile grele ale nenorocirii ce amenința în săși ființa neamului.

Increderea în capacitatea poporului nostru de a-și găsi calea salvatoare nu era însă zdruncinată. Eram convins că se va întâmpla ceva, care să ne ajute să scăpăm de această nenorocire și acest ceva, într-adevăr, s-a întâmplat.

„Din șapte generali... ne-am fixat la cel mai tinăr“

Intr-o dimineață de sfîrșit de iunie, lucram singur în biroul meu. Pe la ora 11 se anunță colonelul Dămăceanu, șeful de Stat major al Comandamentului Militar al Capitalei.

După un început de conversație convențională, am trecut pe nesimțite la subiectul care mă preocupa în cel mai înalt grad, după cum eram sigur că îl preocupa și pe el. I-am împărtășit lui Dămăceanu grija mea, precum și soluția pe care o cre-

deam singura salvatoare: ieșirea cît mai repede din alianța în care făcusem durerose și inutile sacrificii. Argumentarea mea se mai baza și pe declarația lui Molotov de la începutul lunii aprilie **

Auzind părerile mele, colonelul Dămăceanu mă întrerupse deodată cu o întrebare care m-a surprins:

— Domnule general, îmi dați voie să comunic undeva mai sus părerile dvs.?

Înainte de a-i da un răspuns, el a continuat, răspunzînd privirii mele întrebătoare:

— Domnule general, ce să vă mai ascund, din postul care îl dețineți, știți, desigur, ca și mine, că partidele din opoziție, împreună cu partidul comunist, duc, prin reprezentanții lor, tratative secrete în vederea găsirii unei ieșiri din impasul în care ne găsim. Ceea ce cred că nu știți, este că deosebit de acțiunea politică, dar urmărind același scop, prin generalul Sănătescu s-a luat contact cu mai mulți comandanți de mari unități de pe front, care, fără excepție, au fost pentru aceeași soluție ca și dvs.: ieșirea din Axă. Pentru realizarea ei este însă nevoie, în prealabil, să fie înlăturat de la conducerea statului mareșalul Antonescu, care se încăpățînează să meargă, cu orice risc, pînă la capăt, alături de Hitler. Pentru această acțiune, dumneavoastră sînteți solicitat să luați comanda Jandarmeriei, iar eu am fost trimis să vă întreb dacă acceptați această răspundere.

Nu am stat nici o clipă în cumpănă, m-am ridicat și i-am răspuns:

— Domnule colonel, eu sînt soldat și sînt mîndru de încrederea ce mi se arată. Primesc și voi face totul ca să o merit.

La auzul acestor cuvinte, colonelul Dămăceanu, care se ridicase o dată cu mine, se lăsa să cadă în fotoliu și, acoperindu-și fața cu minile, a izbucnit într-un plîns nervos. Emoționat și eu, așteptam să se liniștească. După cîteva minute de tăcere, reușind să-și stăpînească nervii, colonelul Dămăceanu a continuat:

*** La 2 aprilie guvernul sovietic a dat o declarație în care prețuia că intrarea trupelor pe teritoriul României era dictată de necesitățile frontului și de faptul că trupele inamice continuau să reziste; la 12 aprilie a propus guvernului antonescian condiții de armistițiu, pe care acesta le-a respins — n.r.

* A fost judecat, împreună cu I. Antonescu și alți criminali de război, condamnat la moarte și executat la 1 iunie 1946 — n.r.

— Domnule general, vă rog să-mi iertați acest moment de slăbiciune, dar dacă dvs. nu ați fi acceptat și ați fi adus la cunoștință generalului Piki Vasiliu cele ce v-am destăinuit, mareșalul Antonescu care, desigur, ar fi fost informat, pentru a-și arăta loialitatea față de Hitler, nu ne-ar fi iertat. De aceea vă mulțumesc încă o dată! Cu participarea dvs. se rezolvă o problemă grea; făcându-se calculul efectivelor, a reieșit că față de aproximativ 20 000 soldați germani aflați la București și Ploiești — căci și aceștia s-ar putea deplasa în cel mult două ore la București — noi nu dispunem decât cel mult de 6 500 ostași, în mare parte recruți. Adăugând la superioritatea inamicului și pe cei 12 000 jandarmi din București, bine pregătiți, de sub comanda generalului Piki Vasiliu, devotatul mareșalului Antonescu, care ar lupta alături de nemți, ne-am dat seama că nu avem nici o șansă de reușită. În situația aceasta nu am găsit decât o soluție: să atragem Jandarmeria de partea noastră. Dar cum? Prin cine? Ne trebuia un general din Jandarmerie. Din cei șapte generali în activitate, ne-am fixat la cel mai tânăr, la dvs. Vă cunoșteam și eu și generalul Sănătescu, care vă fusese profesor la Școala de Război. Dvs. îndeplineați cele mai multe condiții, între care și aceea că, fiind șeful de Stat major al Jandarmeriei, puteți să treceți la acțiune mai ușor ca oricare altul.

Ridicându-se, ne-am strins mîinile și, urîndu-ne noroc, l-am condus pînă la ușă.

Prima intîlnire cu „inginerul Ceaușu“

Eram mulțumit de mine. Eram conștient de marea hotărîre ce luasem și cu toate riscurile ce înfruntam, eram fericit, ca soldat și ca român, că puteam contribui și eu la ceea ce socoteam că trebuia să se facă pentru binele țării.

O jumătate de oră mai tîrziu, generalul Sănătescu mi-a telefonat să mă prezint a

doua zi la el. M-am dus. Mi-a mulțumit pentru atitudinea mea și mi-a confirmat cele comunicate de colonelul Dămăceanu. În privința rolului meu, generalul Sănătescu mi-a spus că aveam să lucrez cu colonelul Dămăceanu la întocmirea planului de acțiune a trupelor din București, unde prevedea el că se va hotărî succesul sau insuccesul. Referitor la misiunea jandarmilor de pe teritoriul rural, mi-a lăsat o completă libertate, fixîndu-mi ca obiectiv anihilarea, încă din primele zile, a formațiunilor germane aflate în diferite localități.

În aceeași seară sunam la locuința colonelului Dămăceanu, din str. Rimniceanu 27, cartierul Dorobanți. Mi-a deschis chiar el și m-a introdus în biroul său, unde se mai afla o persoană, un bărbat distins ca înfățișare, purtînd un costum sport, care mi-a fost prezentat drept „inginerul Ceaușu“. Am crezut că și dînsul era o persoană tot din serviciul Palatului. De altfel, la ședințele ulterioare am mai întîlnit acolo, o dată pe generalul Gheorghe Mihail și de două-trei ori pe generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu.

Îmi amintesc că chiar în prima ședință de lucru, ajungîndu-se la discutarea forțelor militare la dispoziție în București, „inginerul Ceaușu“ a propus, în ideea întăririi acestor forțe, organizarea de către partidele politice a unor unități de luptă, pe care să le numim de apărare patriotică, formate din membrii tuturor partidelor politice, care, înarmate, să fie folosite în misiuni potrivite capacității lor de luptă. Eu nu am fost de acord. După părerea mea, aceste unități formate din civili, ne vor încurea mai mult decât ne vor ajuta.

„Inginerul Ceaușu“ nu a insistat să mă convingă.

Ulterior, însă, a trebuit să recunosc că a avut dreptate în ce privește aportul lor. Unitățile de apărare patriotică, organizate și instruite de un comandament, al cărui șef a fost Emil Bondnaraș, au adus o con-

În p. 10: tanchetă din dotarea armatei române, în timpul insurecției și al războiului antihitlerist

Gara Băneasa, după luptele din 24-25 august 1944

tribuție substanțială, alături de armată și Jandarmerie, în operațiile de anihilare a rezistenței hitleriste, începând chiar din noaptea de 23 august, în Capitală, și mai ales în zonele petrolifere din Prahova și Dimbovița, unde au contribuit chiar prin luptă la apărarea și menținerea în stare de funcționare a instalațiilor unde lucrau, ca și pe tot teritoriul țării, acolo unde au fost organizate și solicitate.

Au trecut câteva zile de la începerea acestei colaborări, lucrând toți trei, noaptea de noapte, pînă la 2-3 dimineața. Cînd terminam lucrul, plecam cu „inginerul Ceaușu”, pe care de multe ori l-am condus cu mașina mea înspre cartierul Vatra Luminoasă. Într-o noapte, neavînd mașină, am plecat amîndoi pe jos pe Calea Dobroanților; la un colț, pe o ulicioară întunecoasă, urmîndu-l pe „inginerul Ceaușu”, am văzut, după cîțiva pași, că era așteptat de o mașină, al cărei șofer dormea la volan. Din atitudinea și din puținele cuvinte schimbate de „inginerul Ceaușu” cu șoferul, am înțeles nu numai că dînsul nu făcea parte din personalul Palatului, dar că era cineva din conducerea partidului comunist.

Am lucrat astfel în casa colonelului Dămăceanu la întocmirea planului de acțiune, ce urma să se execute în Capitală, la o dată pe care o doream cît mai apropiată. De multe ori, în discuțiile ce aveam în rezolvarea diferitelor ipoteze de luptă ce le prevedeam posibile, m-au surprins soluțiile simple, inspirate și judicioase, ale „civilului” dintre noi.

Explicația am găsit-o câteva zile după 23 August, cînd am primit, la Inspectoratul General al Jandarmeriei, vizita „inginerului Ceaușu”. După îmbrățișarea și felicitările reciproce pentru reușita acțiunii de la 23 August, „inginerul Ceaușu” mi-a spus zîmbind: „și acum, domnule general, vă fac o rugămînte: din acest moment vă rog să treceți la arhivă pe inginerul Ceaușu și să-l înlocuiți cu Emil Bodnaraș”.

Lucrețiu Pătrășcanu: „Ziua de care vă vorbeam a sosit...”

În după-amiaza zilei de 22 august am fost convocat pentru ora 22 la Palat. Eram convins că sosisse ora hotărîtoare și, în adevăr, chiar dacă nu sosisse era foarte aproape.

La Palat am fost primit în imobilul din spatele clădirii principale și prezentat regelui. În timp ce-i raportam situația Jandarmeriei, un aghiotant a mînat să anunțe că toți cei convocați sosiseră.

Am urmat pe rege într-o cameră alăturată, unde se găseau, în grupuri, vreo 15 persoane, dintre care îmi reamintesc de Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnaraș,

generalul Aurel Aldea, colonelii Dumitru Dămăceanu și Emilian Ionescu, Ion Mocioni-Stîrcea, Gr. Niculescu-Buzești ș.a. Primul pe care l-am văzut a fost Lucrețiu Pătrășcanu, unul din reprezentanții partidului comunist, pe care-l cunoșteam personal, din perioada cînd avea domiciliu obligator la Poiana Țapului, unde era pus sub pază. Îi aprobasem, la cererea sa scrisă, deplasări la București, pentru a-și îngriji sănătatea... Cu acele ocazii, avusesem cu el conversații, în care am admirat curajul, pasiunea și înflăcărarea pentru comunism, cultura și convingerea sa pentru cauza ce o servea. Vorbea foarte frumos, animat de o credință care m-a impresionat.

Văzîndu-mă intrînd, Lucrețiu Pătrășcanu m-a întîmpinat și, strîngîndu-mi mîinile, mi-a spus:

— Domnule general, sînt fericit că sînteți alături de noi. Ziua de care vă vorbeam a sosit; am toată încrederea în dvs.

I-am mulțumit cu toată căldura și ne-am despărțit, pentru că am auzit vocea regelui dînd cuvîntul generalului Sănătescu. Acesta a expus situația de pe front și a insistat asupra necesității de a se grăbi încheierea armistițiului. Trebuia să se treacă cît mai curînd la acțiune, pentru ca un nou guvern să fie instalat înainte de sfîrșitul săptămîinii.

După discutarea unor probleme cu caracter tehnic, s-au făcut propuneri referitoare la constituirea viitorului guvern. Cu aceasta, întrunirea a luat sfîrșit, spre ora 3, în dimineața zilei de 23 august.

Am plecat liniștit, convins că în acea zi nu se va întîmpla nimic excepțional. Dimineața, pe la ora 9,30, a fost o alarmă aeriană, care ne-a silit să ieșim din București. După-amiază am sosit cu mașina la Inspectoratul General, unde ordonasem încă de dimineață un exercițiu de alarmă, cu gîndul de a verifica încă o dată dispozitivul de pază al Comandamentului, în ipoteza, foarte posibilă, a unui atac al trupelor germane, de data asta inamice, avînd ca scop ocuparea Comandamentului Jandarmeriei.

Marea veste

Intrasem de cîteva minute în biroul meu, cînd a sunat telefonul; răspunzînd, am auzit o voce:

— Generale Anton, vino imediat la Palat, aici Aldea.

Și s-a închis telefonul. Am rămas surprins. Cunoșteam pe generalul Aldea, îl văzusem o singură dată la colonelul Dămăceanu, dar nu înțelegeam de ce de data aceasta mi se adresa cu un ton de comandă și mă întrebam: dacă cumva, descoperindu-se „complotul”, mi se întindea o cursă? Dar, aproape imediat, un al doilea telefon:

— Dl. general Anton ?...

La răspunsul meu afirmativ, am auzit :

— Ați primit un ordin ?

— Da !

— Executați-l, aici Dămăceanu.

M-am liniștit. Am anunțat la telefon pe căpitanul Contici, șeful biroului operații, că voi inspecta dispozitivul de alarmă mai târziu și, suindu-mă în mașină, am pornit cu toată viteza la Palat.

În curtea din fața Palatului, o mică subunitate din Batalionul de gardă era în formație de luptă ; se vedeau puștile mitraliere îndreptate spre Calea Victoriei. Mi-am dat seama că se întâmplase ceva.

La ușa (astăzi desființată) din aripa stângă, de pe Calea Victoriei, am fost oprit de gardianul din post.

— Sint generalul Anton, sint chemat la Palat.

— Nu se poate, domnule general, am ordin să nu intre nimeni.

— De ce nu se poate ? Deschide, domnule, sint chemat de generalul Sănătescu !

Gardianul, foarte incurcat, nu știa ce să facă, iar eu vedeam cum în spatele meu, pe trotuar, se așunau trecătorii, curioși și interesați să asiste la acea scenă neașteptată. Noroc că, prin geamul ușii, am fost văzut de colonelul Emilian Ionescu, aghiotantul regal, care a dat ordin gardianului să-mi deschidă ușa.

— Domnule general, s-a făcut ! m-a întâmpinat colonelul Emilian Ionescu.

— Ce s-a făcut ?

— Mareșalul a fost arestat și o dată cu el Ică Antonescu, generalul Pantazi și generalul Piki Vasiliu.

— Bravo ! În sfârșit !

Am plecat la Inspectoratul General. Intrând în birou am găsit pe căpitanul Contici, care mă aștepta să mă însoțească în inspecția ordonată de dimineață. Nu știa nimic din ceea ce se întâmplase. I-am destăinuit în acel moment acțiunea în care mă angajasem și l-am întrebat dacă vrea să meargă alături de mine. Mi-a răspuns scurt :

— De vreme ce dumneavoastră mergeți unde vrea țara, merg și eu.

I-am dictat ordinul de deplasare a unităților pe care, spre siguranță, îl învățasem pe dinafară.

Din acel moment am urmat, pentru mine și Statul major al Inspectoratului General al Jandarmeriei, zile și nopți de neîntreruptă și febrilă activitate.

După ce m-am asigurat de intrarea unităților de jandarmi în dispozitivul hotărât de Comandamentul Militar al Capitalei, dînd dispoziție să fiu ținut la curent cu evenimentele mai importante la care vor lua parte, am dat ordinul general de acțiune pentru toate unitățile teritoriale.

Am ordonat distrugerea imediată a legăturilor telefonice care serveau, exclusiv unităților germane, dezarmarea și capturarea tuturor formațiunilor hitleriste izo-

late, fixe sau în trecere pe teritoriile respective, făcîndu-se, la nevoie, uz de arme. Am ordonat, de asemenea, măsuri de pază și siguranță a depozitelor și fabricilor aflate pe raza legiunilor de jandarmi *, colaborînd în acest scop cu muncitorii acelor întreprinderi.

În cazul înfruntării cu forțe superioare, dădusem dispoziții să se facă apel la premitari, muncitori și organizațiile de apărare patriotică existente în regiune, precum și la unitățile armatei, cu care trebuia să se coopereze pentru dezarmarea inamicului.

Am găsit necesar să iau contact direct cu comandanții legiunilor Prahova și Dimbovița, importante regiuni petrolifere, pentru a le da personal ordinul de mai sus, ca și acela de a intra imediat sub ordinele generalului Vasiliu Râșcanu, comandantul forțelor armate din acea zonă vitală pentru noi.

La București, Regimentul de jandarmi pedestri, format din patru batalioane, din care unul de recruți, a fost pus integral, cu efectiv de război, la dispoziția Comandamentului Militar al Capitalei, încă în după-amiaza zilei de 23 august, fiind folosit în toate misiunile de pază și luptă, la fel ca celelalte unități ale armatei. Batalioanele de jandarmi, pîrînd numerele de la 501 la 506, unități cu efectiv de război, bine încadrate cu ofițeri și cu un procent de 25 la sută subofițeri, erau organizate special pentru lupta împotriva parașutariilor de trupe. Ele au fost puse sub ordinele Comandamentului Militar al Capitalei, tot în după-amiaza zilei de 23 august, după arestările făcute la Palat.

Trebuie să menționez în mod deosebit bravura a două companii ale Școlii de subofițeri de jandarmi Drăgășani, în luptele de la Băneasa, în zilele hotărîtoare pentru reușita actului de la 23 August. Trei subofițeri răniți, 21 elevi morți și tot atîția răniți este tributul de vieți și de sînge pe care cele două companii de elevi l-au dat în luptele pentru apărarea Capitalei.

Cu sprijinul larg și neprecupețit al populației, colaborînd și luptînd împreună contra dușmanului comun, formațiunile teritoriale au reușit să captureze peste 7 200 militari germani, circa 20 depozite de materiale de tot felul și peste 300 autovehicule aparținînd armatei hitleriste, care au fost predate Ministerului Apărării Naționale.

Începînd din noaptea de 23 august 1944, în zilele insurecției naționale antifasciste, activitatea Jandarmeriei a fost neîntreruptă, încadrată în directivele și ordinele primite, pentru restabilirea independenței naționale, pentru libertatea poporului român, care își manifesta astfel voința de a fi unicul stăpîn al țării.

* Subunități ale Jandarmeriei afectate județelor țării — n.r.

AUGUST 1944:

**„Noul guvern român
are în spate
întregul popor...”**

Insurecția din august 1944 a constituit o puternică expresie a voinței poporului român de a-și hotări singur soarta. Acest act de răscruce în istoria României va rămâne, așa cum arăta secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „veșnic în conștiința poporului român, amintirea sa transmițându-se din generații în generații ca un simbol strălucit al eroismului maselor populare, al spiritului revoluționar al comuniștilor, al tuturor militanților din țara noastră”.

Inițiată de Partidul Comunist Român, organizată și înfăptuită în colaborare cu alte forțe antihitleriste, în condițiile prielnice create de ofensiva sovietică din zona Iași-Chișinău, insurecția națională antifascistă a răsturnat dictatura antonesciană, a scos România din alianța cu Germania nazistă și a alăturat-o Națiunilor Unite; ea a răsturnat planurile comandamentului militar german și ale lui Antonescu de a transforma arcul carpatic românesc într-un puternic bastion, pentru menținerea dominației hitleriste în sud-estul și centrul Europei.

Insurecția a adus maselor muncitoare largi drepturi și libertăți publice, a deschis poporului român calea consolidării independenței și suveranității naționale, prin instaurarea unui regim democrat-popular și înfăptuirea unor profunde transformări revoluționare cu caracter economic și social.

La acțiunile insurecționale au participat 460 000 soldați, subofițeri, ofițeri și generali români, dintre care 8 500 și-au vărsat singele pentru eliberarea patriei. Au fost numeroase jefte din rindul populației civile, care a luptat cu arma în mână sau a sprijinit în diferite alte moduri acțiunile armate pentru curățirea teritoriului țării de trupele germane.

Forțele insurecționale au produs pierderi grele adversarului: peste 56 000 prizonieri, între care 14 generali și 1 421 ofițeri; au fost uciși în lupte cca 5 000 soldați și ofițeri germani; au fost capturate 222 avioane, 438 nave fluviale și maritime, mari cantități de muniții, armament și mijloace de transport.

Prin amploarea consecințelor militare și politice, imediate și de perspectivă, insurecția poporului român a reținut atenția opiniei publice, a numeroase oficialități din țările coaliției antihitleriste, precum și din statele neutre, care au apreciat acțiunea curajoasă a României. Chiar și reprezentanți ai taberei adverse, așa cum rezultă dintr-o serie de însemnări inedite descoperite în arhivele germane de la Bonn și Freiburg, însemnări la care ne referim în cele ce urmează, au trebuit să recunoască amploarea și forța insurecției din România, temeinicia cu care ea a fost pregătită și condusă.

„...Ceva nu este în regulă cu mareșalul Antonescu...”

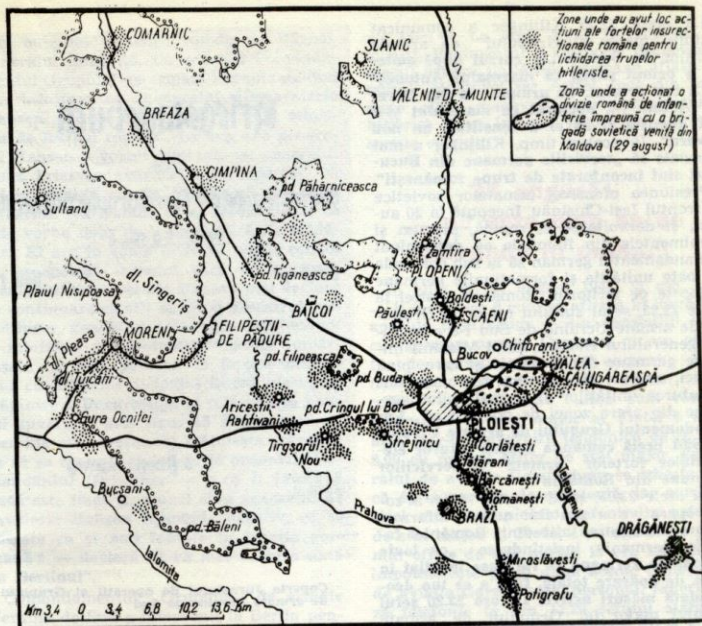
Arestarea Antoneștilor în după-amiaza zilei de 23 August 1944*, moment care a marcat începutul insurecției, a surprins comandamentul nazist. Astfel, unul dintre agenții informatori, inginerul Kurz, fost membru al Legației germane din București, arăta într-un raport datat 11 ianuarie 1945 că „miercuri, 23 august 1944, ora 18,00, am auzit în oraș că mareșalul ar fi arestat în Palatul regal [...] Am anunțat o stație de radio germană, care a promis că va transmite știrea Comandamentului suprem al armatei” (O.K.W.).

În Jurnalul de operații al Comandamentului Grupului de armate germane Ucraina de Sud, la data de 23 august se consemnează: „Tîrziu după-amiază

situația cunoaște o agravare deosebită prin căderea mareșalului Antonescu și ieșirea din război a României”.

Părea că germanii s-au edificat destul de repede asupra sensului evenimentelor ce se desfășurau în România. Realitatea însă era cu totul alta. La orele 20,30 Comandamentul Grupului de armate germane Ucraina de Sud a primit o informație prin cablu telefonic de la D.H.M. (Misiunea militară germană din București) prin care i se anunța „că ceva nu este în regulă cu mareșalul Antonescu și cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri”. Pentru a cere relații mai precise, comandamentul grupului de armate respectiv a luat legătura, la orele 20,50, și cu șeful Misiunii militare germane a aerului în România, generalul de aviație Gerstenberg, și acesta i-a confirmat situația, fără însă a-i putea da alte detalii: „Amîndoi [Ion și Mihai Antonescu — n.r.] au mers astăzi după-amiază la rege, fără să se fi întors pînă acum. El [Gerstenberg — n.r.] spera ca

* Vezi Magazin istoric, nr. 5/1967, nr. 8/1970 etc.

după o jumătate de oră să fie în măsură să dea vești mai amănunțite“.

Gerstenberg aștepta să fie pus la curent cu evenimentele petrecute de către Kilinger, care, în acel moment se pare că era în audiență la Palat. Se poate afirma, deci, că după aproximativ trei ore (arestarea Antoneștilor avusese loc la orele 17) organele naziste nu cunoșteau încă precis ce se petrecuse în România. În aceste ore, se constituise guvernul, care avea ca președinte pe generalul de corp de armată Constantin Sănătescu, obiectivele germane erau blocate și forțele militare române din București intrau în dispozitiv de luptă. Alte căpetenii ale regimului antonescian fuseseră arestate. La Ministerul de Război fusese numit generalul Mihail Racoviță, iar la Marele Stat Major, generalul Gh. Mihail.

Trecuseră, deci, aproximativ trei ore, timp în care se petrecuseră mari răsturnări de situații ce afectau profund frontul și forțele hitleriste aflate pe teritoriul României. Cu toate acestea căpeteniile naziste nu reușiseră să capete o imagine exactă a mersului evenimentelor, în ciuda vastei rețele de informații pe care o aveau în țara noastră.

Se confirmă astfel încă o dată modul strălucit în care a fost organizată acțiunea

Luptele forțelor insurrecționale de pe Valea Prahovei (23-31 august 1944)

militară, așa încît fasciștii au fost realmente luați prin surprindere.

Dar să urmărim în continuare deruta în care se aflau ocupanții, așa cum a fost ea consemnată în documente aflate în arhivele germane.

„Serviciile germane... inconjurare de trupe românești“

„La ora 22,15, din ordinul comandamentului aviației [germane — n.r.] din România, șeful statului major al Flotei 4 aeriene cheamă la telefon pe șeful statului major al Grupului de armate [Ucraina de Sud — n.r.] și îl înștiințează că mareșalul Antonescu a fost astăzi la rege și și-a dat demisia. După aceea a fost primit de către rege ministrul plenipotențiar german [Kilinger — n.r.]“.

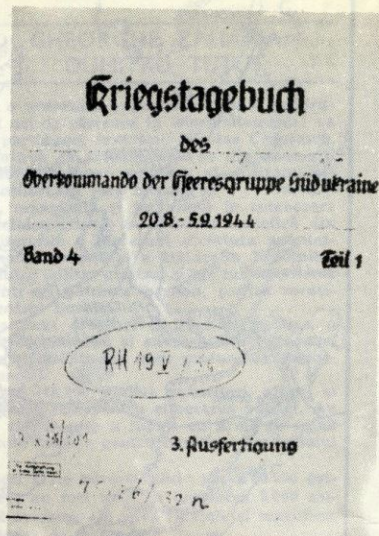
La orele 22,25 Killinger a comunicat statului major al Grupului de armate Ucraina de Sud că „în cursul după-amiezii a primit știrea că mareșalul Antonescu a fost arestat. Ca urmare s-a dus la rege. Acesta i-a declarat că mareșalul și-a dat demisia și că el a constituit un nou guvern”. În același timp, Killinger a mai transmis că „serviciile germane din București sint inconjurate de trupe românești”.

Presiunea ofensivei armatelor sovietice pe frontul Iași-Chișinău, începută la 20 august, și dezvoltarea ei rapidă, precum și evenimentele din România au determinat comandamentul german să ia sub comanda sa toate unitățile și formațiunile germane dislocate pe teritoriul României. Astfel, la orele 22,25, șeful statului major al Grupului de armate Ucraina de Sud i-a comunicat generalului Hansen, șeful Misiunii militare germane din România și care, pînă atunci, avusese și calitatea de comandant al tuturor unităților și formațiunilor germane din afara zonei de operații că „Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud preia comanda asupra tuturor elementelor forțelor armate și serviciilor germane din România”.

La orele 23,05, șeful de stat major al zonei operative a spatelui a fost informat despre schimbarea atitudinii României față de Germania, insistindu-se „ca toate eșaloanele germane să fie puse imediat în stare de apărare totală, fără a se lua deocamdată măsuri active. La ora 23,20 șeful statului major [al Grupului de armate Ucraina de Sud — n.r.] informează telefonic despre evenimentele din România pe șeful de stat major al Comandamentului Sud-Est [din Balcani — n.r.], iar la 23,50 pe comandantul grupării de armate Wöhler [din Moldova — n.r.] și îi declară acestuia din urmă că comandantul va spune generalului-colonel Dumitrescu [comandant al Armatei 3 române — n.r.] că el nu crede că mareșalul a demisionat de bunăvoie și că nu poate presupune că întregul corp ofițeresc român va rupe relațiile de loialitate față de Germania; să verifice dacă generalii comandanți români și soldații lor ar fi dispuși să lupte mai departe în rîndurile noastre [ale germanilor — n.r.] Wöhler răspunde că în această privință nu nutrește speranțe mari. * Cîțiva ofițeri vor fi, poate, de acord, dar ca trupa să colaboreze, este exclus. Dealtfel, acum nu mai rămîne altceva de făcut DECIT retragerea spre Carpați cu puținele trupe germane și bararea trecătorilor”.

Ca urmare a informațiilor culese și a difuzării la radio a proclamației regelui, la orele 23,25, generalul Hans Friessner, comandantul Grupului de armate Ucraina de Sud i-a raportat lui Hitler schimbările intervenite în România și măsurile pe care

* Vezi Magazin istoric, nr. 8/1971.

Coperta Jurnalului de operații al Grupului de armate Ucraina de Sud

le inițiasse. Hitler a aprobat raportul lui Friessner, promițându-i totodată că îi va da dispoziții precise. La ora 00,00 un ofițer al O.K.W.-ului a transmis telefonic ordinul lui Hitler „de a înăbuși puciul” și a forma un guvern condus de un general filogerman. Cu aducerea la îndeplinire a acestui ordin a fost însărcinat generalul de aviație Arthur Gerstenberg, șeful Misiunii militare germane a aerului în România.

La ora 1,55, printr-o comunicare teleximprimată, Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud a făcut cunoscut comandamentului aviației germane de la Ploiești că „în cazul cînd generalul de aviație Gerstenberg nu-și mai redobîndește libertatea de acțiune, comanda va fi preluată în locul său de către generalul SS Hoffmeyer”.

**„Nu trebuie să se creeze
impresia că este vorba
doar de o mică clică...”**

Dintr-un raport al șefului de stat major al Misiunii militare germane, rezultă că în jurul orei 3 dimineața Hansen a luat con-

tact cu noul ministru român de Război, generalul Racoviță. La ora 3,05 Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud era informat că „generalul de cavalerie Hansen este la ora actuală la noul ministru de Război român”. La ora 4,05 generalul Hansen a vorbit telefonic cu generalul Hans Friessner, căruia i-a raportat că „Noul guvern român trebuie să fie luat în serios. Nu trebuie să se creeze iluzia că este vorba doar de o mică clică de trădători. El are în spate întregul popor român și, în special, întregul corp de generali. Generalul de cavalerie Hansen mai declară în continuare că atât el, cit și ministrul von Killinger, generalul de aviație Gerstenberg și ministrul plenipotențiar Clodius împărtășesc cu toții părerea că forțele proprii sînt cu totul insuficiente pentru luarea în stăpînire a Bucureștilor și înlăturarea noului guvern și este sigur că acțiunea se va termina cu un eșec. El sfătuiește stăruitor ca să se renunțe la măsurile ordonate. Comandantul [Friessner — n.r.] îi întreabă dacă este liber și, atunci cînd generalul de cavalerie Hansen răspunde negativ, că se găsește ca și mai înainte în legația germană* — declară că va mai vorbi o dată cu Berlinul”.

Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud a intervenit la Berlin pentru anularea ordinului dat cu cîteva ore mai devreme. Dar la ora 5, deci după aproximativ o jumătate de oră, O.K.W. a comunicat că ordinul dat rămîne în vigoare. Între timp, Gerstenberg primise, probabil, permisiunea guvernului român de a lua contact cu trupele de la Băneasa. Prezența lui Gerstenberg la Băneasa la acea oră este confirmată într-o notă a statului major al Flotei 4 aeriene care, la 4,55, comunica Grupului de armate germane din Moldova că generalul de aviație Gerstenberg, „care fusese lăsat liber de români spre a opri măsurile germane împotriva Bucureștilor, se găsește în tabăra din pădurea de lângă București”. Din acel moment comandant al grupării organizate de Hoffmeyer a devenit Gerstenberg.

Guvernul român luase o serie de măsuri care au culminat cu declanșarea atacului de la ora 4 dimineața, în ziua de 24 august. Dealtfel, obiectivele militare germane fuseseră blocate încă din seara zilei de 23 august, cînd începuse și acțiunea de dezarmare a trupelor germane din București, Ploiești și alte localități

* Aceasta fusese blocată de trupe românești — n.r.

ale țării**. La orele 23,30, în ziua de 23 august, Regimentul 3 grăniceri declanșase atacul asupra unităților germane aflate în nordul Moldovei.*** Astfel, încă din primele clipe manevrele comandamentului hitlerist de a înăbuși insurecția au fost sortite eșecului.

24 august: „...nu este chip să se pătrundă în oraș...”

În ziua de 24 august 1944, la ora 7,30 — și nu la ora 6 cum se afirmă în lucrările apărute pînă acum — s-a declanșat atacul german asupra Capitalei cu un efectiv de aproximativ 6.000 oameni. Jurnalul de operații la care ne-am mai referit, consemnează: „Așa cum comunică șeful de stat major al Flotei 4 aviație, într-o convorbire telefonică de la ora 8,00 cu primul ofițer de stat major, generalul de aviație Gerstenberg se izbește încă de la pornire de rezistență, iar potrivit unei alte comunicări telefonice a șefului de stat major al Flotei 4 aviație către primul ofițer de stat major, la ora 8,40, el se împotmolește puțin după aceea. Generalul de aviație Gerstenberg, personal, raportează telefonic la ora 11,30 șefului statului major că rezistența este foarte dîră și că nu este chip să se pătrundă în oraș și pînă acum a ocupat doar postul de emisie al radiodifuziunii” ****.

Înfrîngerea încercării hitleriste de a intra în Capitală era încă o dovadă a faptului că insurecția română dispunea de forțe puternice și bine pregătite, capabile să facă față trupelor germane și chiar să se impună. Acesta este motivul pentru care Gerstenberg solicită importante rezerve: „Urmează, prin urmare, ca de acum aviația să dea un ajutor mai intensiv. Comandantul forțelor armate și secția operații sînt incunoștiințate despre situația de la București printr-o comunicare teleximprimată trimisă la ora 11,05, iar secția operații încă o dată separat și la telefon cu prilejul dării de seamă de la ora 12,40 a celui de-al 5-lea ofițer de stat major. Șeful statului major cere șefului secției operații, într-o convorbire telefonică de la ora 10,35, iar într-o altă convorbire telefonică la ora 11,50 se-

* * * Vezi Magazin istoric, nr. 7-8/1969 articolele Episodul de neuitat și Zile glorioase.

* * * * * Vezi Magazin istoric, nr. 5/1969 și nr. 6/1969.

* * * * * Este vorba de instalarea postului de radio românesc de la Băneasa — n.r.

Das Unternehmen gegen Bukarest, das gegen 7,30 Uhr mit etwa 6 000 Mann anläuft (Ferngespräch zwischen dem Chef d.Gen.St. und dem Chef d.Gen.St. der Luftflotte 4 um 7,40 Uhr, mislingt. General der Flieger Gerstenberg stößt wie der Chef d.Gen.St. der Luftflotte 4 in einem Ferngespräch um 8,00 dem l.Gen.St.Offz. mitteilt, bereits beim Antreten auf Widerstand und nach einer weiteren Mitteilung des Chefs d.Gen.St. der Luftflotte 4 um 8,40 Uhr an den l. Gen.St.Offz. sitzt er bald darauf fest. General der Flieger Gerstenberg selbst meldet um 11,30 Uhr feramündlich dem Chef d.Gen.St. , dass der Widerstand sehr hart und in die

Jurnalul a înregistrat cu meticulozitate faptele, de la surpriză și derută, pînă la înfringerea trupelor hitleriste

fului secției operații de la comandamentul forțelor armate, ca să se aducă imediat pe calea aerului forțe de infanterie la București, de preferință de la Comandamentul Sud-Est. Generalului Gerstenberg i se aduc forțe și din zona proprie, astfel: două companii de pușcași de desant de la Focșani și o companie de la Constanța. Dar situația sa nu se ameliorează prin aceasta.

Forțele insurecționale acționează cu aceeași hotărîre și în alte regiuni ale țării: „Un atac prin surprindere asupra postului de radioemisiune de la Brașov, ordonat la ora 16,45 de către primul ofițer de stat major, al comandamentului rezervei Führerului, staționată la Brașov eșuează de asemenea, după cum raportează telefonic, la ora 17,50 comandantul acestei rezerve a Führerului, colonelul Stollwerk, șeful statului major“.

25 august:

„Grupul Gerstenberg nu a realizat vreun progres...”

Apărarea Bucureștilor era asigurată de unități militare române, sprijinite de formațiuni de luptă patriotice și de populație. Cu toate bombardamentele sălbatice asupra orașului, la 25 august „Grupul Gerstenberg nu a realizat vreun progres” — după cum se menționează în Jurnalul de operații al Grupului de armate Ucraina de Sud. Dintr-o comunicare prin telex primar a secției de operații rezultă că „i se trimite, ca întărire, pe calea aerului, un batalion de parașutiști al Diviziei Brandenburg din spațiul Zemun-Craiova [Iugoslavia — n.r.]. În 26 august, urmează să i se trimită încă două batalioane din Di-

vizia Brandenburg, de la Zemun, tot pe calea aerului [...]. La ora 21,30, comandantul dă șefului statului major al armatei terestre, telefonic, o imagine a situației. La București nu s-a realizat nici un progres. Declarația de război a României a pus într-o grea situație serviciul spatelui și unitățile germane aflate mai înapoi și nu se poate încă prevedea care din ele vor izbuti să iasă din România [...]. Intrucit românii au adoptat o atitudine dușmănoasă, se impune transportarea în Ungaria a tot ce avem și apărarea trecătorilor“.

Pe ziua de 26 august, după ce descrie acțiunile forțelor sovietice și menționează „diviziile aparținind Armatei [6 germane — n.r.], în prezent complet încercuite...”, jurnalul apreciază că „este puțin probabil că vor putea fi salvate elemente combatante capabile din aceste divizii”. Referitor la situația trupelor germane din zona interioară se spune: „În spațiul românesc interior s-a accentuat atitudinea dușmănoasă a trupelor române față de trupele germane [...] În diferite ocazii s-a ajuns deja la schimburi de focuri cu trupele germane [...] În diferite ocazii s-a ajuns deja la schimburi de focuri cu trupele române și la tirul artileriei antiaeriene române contra avioanelor germane. Din sectorul de luptă de la București pu au sosit rapoarte mai detaliate. La Ploiești, Divizia 5 artilerie antiaeriană este angajată în luptă cu blindatele românești [...]. Șeful statului major ridică apoi problema dacă nu ar fi mai indicat ca în loc să se lupte și la București și la Ploiești, să fie consolidată mai întîi situația într-unul din aceste orașe, de preferință Ploiești, spre a se putea ocupa ulterior cel de-al doilea“.

Între timp, comanda trupelor germane de la nord de București a fost preluată de generalul Stahel*, trimis de Hitler de la Varșovia, unde se specializase în repri-marea acțiunilor insurecționale.

* Vezi Magazin istoric, nr. 4/1968

27 august: „Situația în spațiul București și Ploiești nu este deloc bună“

În Jurnalul de operații al Comandamentului Grupului de armate germane Ucraina de Sud se menționa în ziua de 27 august 1944 că la „nord [de] București, grupul de luptă Stahel, condus până acum de generalul Gerstenberg, se găsea în lupte violente cu infanteria românească și unitățile de blindate care atacau din toate părțile. La fel s-a întâmplat la Divizia 5 antiaeriană de la Ploiești. Acolo a fost pierdut centrul orașului și rafinăriile“.

Acțiunile hotărâte ale românilor îi silesc pe germani să renunțe la pozițiile lor. Ei înșiși recunosc că în ziua de 27 august se aflau la capătul rezistenței: „[...] Situația în spațiul București și Ploiești nu este deloc bună. În zorii zilei sosește o comunicare radiotelegrafică din partea generalului de aviație Gerstenberg, după care, un atac general asupra Diviziei 5 artilerie antiaeriană, care nu mai este capabilă de acțiuni ofensive de amploare, este iminent, că producția de țitei este oprită și că este nevoie de o intervenție masivă ca Divizia 5 nu fie expusă unei nimiciri apropiate. Alte două comunicări sosite la ora 16,40, de la Divizia 5 artilerie, anunță pierderea centrului orașului [Ploiești — n.r.] și a rafinăriilor și că din sectorul Ploiești nu se pot ceda trupe grupului Stahel, de lângă București [...] Deoarece și luptele din jurul Bucureștilor sînt foarte schimbătoare, generalul locotenent Stahel întreabă prin radio la ora 16,40 dacă poate conta pe sosirea unor trupe bune; în caz negativ, cere ca până mâine dimineață să i se comunice hotărîrea luată, iar la ora 17,15, tot prin radio, el face cunoscut că din cauza marilor pierderi (nu mai are decît 1900 oameni) și a puternicelor forțe blindate românești (26 tancuri nord aeroportul Otopeni și în pădurea nord-vest Băneasa) s-ar putea impune încă din noaptea aceasta renunțarea la lupta pentru București și o pătrundere în direcția Mizil. Flota 4 aeriană împărtășește acest punct de vedere și propune * un ordin către grupul Stahel de a-și croi drum pînă la Ploiești. Primul ofițer de stat major informează pe primul ofițer de stat major al secției operații despre situația de la București și Ploiești și despre necesitatea renunțării la lupta pentru București și retragerea grupului Stahel la Mizil sau Plo-

iești. Primul ofițer de stat major al secției operații declară că secția operații este de acord cu retragerea grupului la Ploiești. Ca urmare, la ora 23,15, Grupul de armate Ucraina de Sud comunică prin radio grupului Stahel și Diviziei 5 artilerie aprobarea retragerii grupului Stahel la Ploiești, subliniind că spațiul Ploiești trebuie păstrat necondiționat“.

La 28 august 1944, gruparea Stahel, constrînsă de unități ale Armatei 4 române, a capitulat la Gherghița (25 km sud-est Ploiești) **.

30 august: „...lupte din cele mai în- verșunate la Ploiești, cu trupe românești și blindate rusești“

La 29 august 1944 în același jurnal de operații se înregistrează: „La ora 14,30 se primește prin teleximprimator o comunicare de la Divizia 5 artilerie prin care se face cunoscut că orașul Ploiești a fost pierdut și că nu mai există decît cîteva puncte de sprijin la marginea orașului. Nici acestea nu vor putea rezista dacă nu se primesc ajutoare suficiente...“

În ziua de 30 august situația trupelor germane din zona Ploiești devenise critică. Rezistența lor fusese înfrîntă: „La ora 1,30 grupul de armată informează prin radio Divizia 5 artilerie antiaeriană despre situația de la Armata 6 și despre intențiile acesteia de a-i facilita răzbierea spre nord, la Armata 8. După comunicarea prin radio făcută în timpul nopții de Flota 4 aeriană, Divizia 5 artilerie se găsește în lupte din cele mai înverșunate la Ploiești cu trupe românești și blindate rusești. Ea nu mai poate rezista decît cîteva ore. Pe la ora 10,00 se primește o radiogramă chiar de la Divizia 5 artilerie, care spune că pentru ziua de astăzi mai sînt de așteptat puternice atacuri de blindate rusești și că există intenția de a se răzbi prin Vălenii de Munte. Divizia 5 artilerie nu are știri despre grupul Stahel. Același lucru rezultă din radiograma sosită către prinz. La ora 16,05 primul ofițer de stat major comunică telefonic primului ofițer de stat major al Armatei 6 situația Diviziei 5 artilerie antiaeriană“.

Concomitent cu acțiunile din Capitală, forțele insurecționale s-au ridicat la luptă și în celelalte regiuni ale țării, eliberînd între 23-31 august 1944, întreaga parte centrală, de sud-est, sud și sud-vest a României.

* De fapt, se solicita aprobarea ordinului pe care aceasta îl redactase pentru gruparea lui Stahel — n.r.

** Vezi Magazin istoric nr. 7-8/1969.

MENIREA UNUI MUZEU: după ce oamenii trecutului au tăcut, să facă documentele și lespezile să vorbească

Prof. univ. dr. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
președintele Secției de istorie și arheologie
a Academiei de Științe Sociale și Politice,
directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”

Așezămint fundamental al educației istorice, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România sintetizează, de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste, drumul eroic străbătut de poporul nostru, din cele mai vechi timpuri, pînă în epoca societății socialiste multilateral dezvoltate pe care o construim astăzi. Numeroșii săi vizitatori cercetează, cu deosebit interes și emoție, cele aproape 30 000 exponate, strălucită ilustrare a patrimoniului civilizației românești, prezentate pe o suprafață de peste 15 000 metri pătrați.

Prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu înfățișează cititorilor noștri cîteva din principalele coordonate ale concepției pe care se bazează organizarea acestui remarcabil lăcaș de cultură.

— Care este specificul noului muzeu inaugurat în capitala patriei noastre și căror comandamente le răspunde el ?

În lume există muzee istorice interesante, care au fost realizate de colecționari pasionați sau care s-au dezvoltat din colecții particulare, după criterii ținînd mai mult sau mai puțin de domeniul hazardului. Sînt însă și muzee — și este cazul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România — în care exponatele, selecționate cu grijă, au fost subordonate unei tematici. Se caută să se ofere vizitatorului o imagine cît mai exactă a ceea ce s-a urmărit prin această tematică. Scopul este acela de a reda imaginea trecutului po-

porului român, creația sa materială și spirituală, în tot ce au ele mai caracteristic. Prin mărturiile sale, muzeul evocă sugestiv — cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — „istoria milenară a poporului român, cultura materială și spirituală, tradițiile luptei comune a poporului român și a naționalităților conlocuitoare, pentru eliberare socială și independență națională. Exponatele redau veridic eroismul luptei clasei muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru cucerirea puterii politice, triumful socialismului pe pămîntul României, înfățișează contribuția poporului român la civilizația umană”.

— Ce înseamnă — în principiu și în fapt — un muzeu al istoriei poporului român ?

După părerea mea, o oglindă a conștiinței de sine a acestui popor. El este menit să redea experiența de viață și de luptă a maselor populare și a conducătorilor acestora, care, prin fapta lor, au slujit interesele țării.

Muzeul oferă publicului elemente de conștiință a trecutului și prezentului care ne sînt necesare pentru a ne croi în mod conștient viitorul.

— În ce fel sînt puse în evidență atît rolul maselor în făurirea istoriei noastre multiseculare, cit și creația marilor personalități care au ilustrat-o ?

Marea majoritate a exponatelor scot în relief că poporul a fost și este creatorul bunurilor materiale și spirituale. Multe obiecte, fotografii, statistici, diagrame etc., reflectă situația maselor populare, evidențiind rezistența lor îndelungată față de diferitele forme ale asupririi. Cu alte cuvinte, obiectele muzeistice exprimă, cu o mare putere de convingere, faptul că poporul reprezintă forța activă a societății, care în decursul mileniilor a stat de strajă pămîntului strămoșesc și a apărut, cu neînfricare, libertatea și demnitatea omului pe aceste meleaguri. Sublinierea rolului maselor populare nu poate fi ruptă — și nu este ruptă în ansamblul exponatelor — de sublinierea rolului marilor personalități, conducători de stat sau căpetenii ridicate din sînul poporului, în împrejurările unor dramatice înclcășări, personalități care au înfrunghiat idealurile maselor populare, de apărare a gliei străbune, a independenței naționale, a libertății sociale.

Un aspect deosebit de important: uneltele și produse de bază ale muncii, ca și tezaure de o rară frumusețe, ilustrează continuitatea milenară a poporului nostru pe țărmurile locuite astăzi de el. Muzeul contribuie astfel, prin mijloacele sale specifice, alături de celelalte modalități ale științei istorice, la exprimarea acestui adevăr. Datelor din izvoarele scrise li se adaugă exponate, obiecte care întăresc conștiința continuității poporului român, a permanenței vieții lui de stat, a forței și originalității culturii sale.

— Cum sînt prezentate apariția proletariatului și apoi a partidului său de avangardă, ca și rolul acestuia în făurirea istoriei contemporane a României ?

Documente dintre cele mai elocvente marchează prezența clasei muncitoare, cel

mai însemnat vlăstar al epocii contemporane a istoriei, și a cîrmaciului ei încercat, Partidul Comunist Român, în viața poporului român. Sînt, de asemenea, prezentate exponate din domeniul literaturii marxiste și al presei muncitorești din țara noastră, care ilustrează pătrunderea teoriei revoluționare în rîndurile clasei muncitoare din România, creșterea conștiinței sale de clasă.

Podoabă din tezaurul descoperit la Coșoveni, jud. Dolj, datînd din sec. VII e.n.

În p. 22 : tîmpla Mitropoliei din Tirgoviște

În această privință, există un expresiv muzeu specializat, Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România. Consider că în cadrul Muzeului Național, ar putea fi folosită, în mai largă măsură, cartografierea răspîndirii teoriei revoluționare în mediile muncitorești și intelectuale, formele în care se făcea simțită, ecoul pe care manifestările clasei muncitoare din România l-au avut pe plan internațional.

— Ce loc ocupă în muzeu aportul original al poporului nostru în concertul istoriei și culturii universale ?

(Continuare în p. 89)

Din cronica Rezistenței antifasciste

Un om înfruntă tenebrele

CRISTIAN POPIȘTEANU

„...Biet rege chinuit de umbre. Privește
poporul tău de umbre ridicându-se în
noaptea de iunie instelată de torturi. Iată
zgometul asurzitor al tancurilor germane
care se îndreaptă către Normandia, spăr-
gind lamentările prelungi ale animalelor
trezite: datorită ție, blândatele nu vor
ajunge la timp. Iar cind ofensiva aliaților
incepe, privește, prefectule, cum în toate
orașele Franței se ivesc comisarii republi-
cii — în afara celor care au fost uciși!
Tu ai pizmuit, ca și noi, pe fabuloșii hoi-
nari ai lui Leclerc: privește, luptătorule,
hoinarii ieșind pe brinci din vizuinile lor
de stejar și oprind cu mâinile lor de pă-
rani, antrenate în minuirea aruncătoare-
lor de flăcări, una dintre primele divizii
blindate ale imperiului hitlerist, divizia
Das Reich !...”

Vocea exaltantă a lui André Malraux
se răsfrînge și revine apoi într-o împle-
tire cu vîntul ce răscolește frunzele co-
pacilor și stindardele drapelelor, mult de-
parte de Sena în apropierea căreia o în-
treagă țară reintegrează istoriei sale pe
unul dintre nenumărații săi eroi.

Figura și personalitatea lui Jean Mou-
lin mi-au fost înfățișate de André Mal-

Motto:

**«Nu mi se mai poate întîmpla nimic.
Am mai murit odată»**

JEAN MOULIN

raux puțin timp după ce rostise ultimul omagiu la ceremonia la Pantheonul eroilor Franței. **Martiriul lui Jean Moulin** — îmi spunea atunci Malraux — **închide în el o pagină din înfruntarea omului cu forțele dezlănțuite ale tenebrei. Nu jertfa lui Jean Moulin — doar una dintr-un cortegiu de milioane de umbre sacrificate în fața satanei hitleriste — ci Jerba demnității sale eroice a ajuns până la noi. Dacă Jean Moulin ar fi supraviețuit și ar fi murit ministru sau mareșal ne-am fi întors de la funerariile sale altfel decît de la cele ale unui martir. Eu nu vă pot oferi decît acest disc în care am spus ceea ce martiriul lui Jean Moulin mi-a inspirat.**

Am reîntîlnit mai tîrziu gîndurile lui Malraux în **Antimemoriile** sale, iar abia acum citeva săptămîni am avut prilejul de a trece prin locurile unde se înalță monumentul închinat memoriei lui Moulin, la Chartres, lîngă celebra Catedrală de opt veacuri și lîngă prefectura unde el a fost supus prima dată torturii naziste.

Cazul Barbie-Altman, izbucnit la începutul acestui an — și care nu a fost încă elucidat — a atras din nou atenția opiniei publice asupra călăului din Lyon, principalul schingiuitor al lui Jean Moulin. Și, indiferent dacă Klaus Altman din Bolivia, alias Klaus Barbie, șeful Gestapoului din Lyon, găsește sau nu plasament pentru declarațiile sale dezvinovățitoare în presa de senzație (declarații care au atras protestul Laurei Moulin, ca și al multor ziare franceze), și indiferent dacă el va fi sau nu extrădat și judecat, și indiferent dacă autenticul trădător va mai putea fi vreodată recuperat, a-l înfățișa pe Jean Moulin cititorilor **Magazinului istoric** înseamnă mai mult decît o datorie, înseamnă a le deschide încă un dosar al istoriei. Al celei mai recente istorii a luptei popoarelor împotriva fascismului. Iată deci citeva dintre punțile vieții pe care a pășit, a luptat, a suferit Jean Moulin; punți pe care el le-a străbătut asemenea unui cavaler al speranței, nutrind neclintită credința că noaptea nazistă nu va fi veșnică.

Nu departe de Saint-Sulpice, în inima Cartierului Latin

În după-amiaza zilei de 27 mai 1943, nici Otto Abetz, atotputernicul ambasador al celui de-al III-lea Reich la Paris, nici generalul von Stülpnagel, atotputernicul comandant nazist al capitalei franceze, nu bănuiau că în inima Cartierului Latin, la etajul I al unei vechi clădiri de pe strada Four nr. 48, se juca un act deosebit de grav pentru soarta ocupației hitleriste. Mai puțin de douăzeci de oameni

reuniți în această casă, reprezentînd opt mișcări, două organizații sindicale și șase partide politice se întruniseră — mulți dintre ei fără să se cunoască — pentru a hotărî soarta Rezistenței franceze. Erau reprezentate toate organizațiile și organisme care, într-un fel sau altul, luptau împotriva ocupantului; erau de față reprezentanți din nord și din sud, reprezentanți muncitorilor și ai catolicilor, ai socialiștilor și ai radicalilor, ai comuniștilor și ai gaulliștilor, ai țărănilor și ai armatei secrete, ai tinerilor și ai guvernului Franței combinate de la Londra al generalului de Gaulle. Cei desemnați să se întîlnească între stațiile de metrou Rennes și Saint-Sulpice nu cunoșteau adresa spre care se îndreptau. După toate regulile clandestinității, delegații s-au întîlnit cîte doi-trei, apoi s-au îndreptat spre un punct comun din Cartierul Latin, de unde un agent de legătură i-a preluat pînă la destinație.

În instrucțiunile transmise la 10 mai 1943 prin Jean Moulin, generalul de Gaulle afirma: „În acest război în care patria își joacă soarta, formarea Consiliului Național al Rezistenței [C.N.R.], organism esențial al Franței care luptă, reprezintă un eveniment capital. Unitatea de scopuri și de sentimente, stabilită de-a lungul timpului între mase și națiunea care luptă pe pămîntul său, cu acei fii ai patriei care luptă în afara frontierelor ei, se traduce de aci înainte prin unitatea în acțiune. Pentru că despre aceasta este în primul rînd vorba: pentru ca eliberarea și victoria să fie franceze, este imperios necesar ca națiunea să se unească într-un efort autentic francez”.

A fost o după-amiază de discuții pasionante, controversate și angajante. Decizia a fost însă unanimă: crearea Consiliului Național al Rezistenței, organism imputernicit să coordoneze întreaga activitate subterană antifascistă din Franța. Delegații Rezistenței franceze au ales, de asemenea, în unanimitate președintele Consiliului Național al Rezistenței. Era Jean Moulin. Jean Moulin care mai avea de trăit doar cîteva săptămîni și care încă înainte de acea după-amiază avertiza pe generalul de Gaulle: „Poliției colaboraționistilor de la Vichy și Gestapoului nu le este străină nici una din activitățile mele. Sarcina mea devine din ce în ce mai delicată, pe măsură ce dificultățile sporesc fără încetare. Sint hotărîți să rezist cît mai mult cu putință, dar dacă ar fi să dispar, nu aș avea timpul material de a pune la curent pe succesorii mei”.

Jean Moulin avea dreptate. Deși în după-amiaza de 27 mai nu s-a petrecut nici o cădere și istoria a consemnat crearea Consiliului Național al Rezistenței franceze, deși Abetz și Stülpnagel nu știau ce se întîmplă în strada Four 48

plasa Gestapoului începuse deja să se strângă. O notă trimisă în aceeași zi de Kaltenbrunner, adjunctul lui Himmler la conducerea Gestapoului, către ministrul de Externe nazist Ribbentrop semnală că Gestapoul a început să-și infiltreze informatorii în unele organisme ale Rezistenței de la care s-a aflat că se depun eforturi pentru coordonarea diferitelor grupări, eforturi la care participă „și un reprezentant din partea guvernului de la Londra, al cărui nume nu este cunoscut”. Era prima mărturie în rapoartele Gestapoului despre Jean Moulin, cu identitatea încă nedivulgată.

Cit e frunza, cit e iarba

Istoria Rezistenței franceze începe o dată cu nefericitul moment al capitulării de către guvernul Pétain. De la microfoanele B.B.C.-ului, generalul de Gaulle lansa pateticul apel din 18 iunie: „**Franța a pierdut o bătălie; dar Franța nu a pierdut războiul**”. În orașele și satele Franței ocupate, în zona sudului încă neatinasă de cizma nazistă, în teritoriile de peste mări, în sute și mii de locuri, flacăra Rezistenței începea să pîlpie. Maurice Thorez și Jacques Duclos, în numele Partidului Comunist Francez, lansează chemarea: „**Masele cer ca Franța să aparțină francezilor și exprime voința de independență a unui întreg popor**”.

Începea lunga epopee a soldaților fără uniformă din rîndul cărora aveau să cadă mii și mii de luptători, dar pentru care noțiunea de Franța era incompatibilă cu drapelul crucii înfrîngate fluturînd umilitor pe Champs-Élysées. Anii 1940-1941-1942 au fost martorii apariției, încheșării, organizării Rezistenței franceze. Soldații Rezistenței au întreprins acțiuni dintre cele mai importante: au incendiat gări și depozite de benzină, au arat cu cabluri șoselele, au minat poduri, au atacat instituții germane și centre de recrutare a minii de lucru destinate Germaniei. Pe măsură ce numărul combatanților creștea, lupta devenea mai crîncenă și lua amploare.

Agresiunea Germaniei hitleriste împotriva Uniunii Sovietice a făcut ca mișcarea de Rezistență să-și intensifice acțiunile atît în Franța cit și în alte țări. Loviturile date de către armata sovietică hitleriștilor contribuiau la slăbirea forței lor și, prin aceasta, la creșterea eficienței mișcării de Rezistență a popoarelor din țările vremelnice ocupate.

Din 1942, ofensiva hitleristă vizînd Moscova fiind oprită, și mai ales după înfrîngerea suferită la Stalingrad, mitul invin-

Autoportret (1930)

cibilității armatei hitleriste s-a prăbușit și războiul a luat o altă întorsătură.

În acest context, în Franța mișcarea de Rezistență a căpătat și mai mare amploare. La apelul Partidului Comunist Francez, au luat ființă formații de luptă mai mari — Franc-tireurs et Partisans Français (F.T.P.F.), combatanții grupelor internaționale — care luptaseră alături de republicanii spanioli — au fost încorporați noilor formații, aducînd cu ei o experiență prețioasă, cîștigată în acțiunile desfășurate pînă atunci. În cursul anului, efectivele F.T.P.F. s-au înmulțit considerabil, în special în urma promulgării legii „serviciului de muncă obligatoriu” în toamna anului 1942. Un mare număr de tineri refuzau să se supună acestei legi și să plece în Germania. Acești „refractari” au îngroșat rîndurile francțirorilor, formînd baza maquisului.

În toată Franța, lupta armată s-a organizat în condiții deosebit de grele ale clandestinității și ale represii barbare exercitate de către forțele hitleriste și de către colaboranții de la Vichy. Alături de organizația militară condusă de

"L'ordre 64"

TRES SECRET

Monsieur le général,

La présence simultanée à Londres de Bernard et de Charvet a permis d'établir l'entente entre leurs deux mouvements de résistance, et de fixer les conditions de leur activité sous l'autorité du Comité National.

J'ai vivement regretté votre absence pendant cette mise au point. Je pense, cependant, que les dispositions qui ont été arrêtées faciliteront l'exécution de la mission qui vous est confiée.

Vous aurez à assurer la présidence du comité de coordination au sein duquel seront représentés les trois principaux mouvements de résistance: "COMBAT", "FRANC-TIRER", "LIBÉRATION". Vous continuerez d'autre part comme représentant du Comité National en zone non-occupée, à prendre

- 2 -

tous les contacts politiques que vous jugerez opportuns. Vous pourrez y employer certains de nos agents qui vous sont directement subordonnés.

Toutes organisations de résistance, quel que soit leur caractère, autres que les trois grands mouvements groupés par le comité de coordination, devront être invitées à affilier leurs adhérents à l'un de ces mouvements et à verser leurs groupes d'action dans les unités de l'armée secrète en cours de constitution. Il convient en effet d'éviter la prolifération de multiples petites organisations qui risqueraient de se gêner mutuellement, de susciter des rivalités et de créer la confusion.

Je tiens à vous redire que vous avez mon entière confiance et je vous adresse toutes mes amitiés.

E. de Gaulle

Foarte secret: de la Charles de Gaulle către Jean Moulin

către Partidul Comunist Francez — Franc-tireurs et Partisans Français — în cadrul căreia se grupau și detașamentele de franc-tirori și partizani străini — între care un număr de antifasciști români — au apărut alte organizații militare, ca, de pildă, „Organizația rezistenței armate” din care făceau parte mai ales foști militari francezi, precum și diverse grupări politico-militare, ca „Libération”, „Combat”, „Groupes Francs”, „Armée secrète” etc. Toate aceste organizații ale Rezistenței erau cele care aveau să se unească mai târziu, după crearea Consiliului Național al Rezistenței, sub comandamentul unic al Forțelor franceze din interior (F.F.I.)

Treptat, s-au stabilit legături mai strânse între organizațiile Rezistenței care se găseau pe teritoriul francez, datorită eforturilor susținute ale comuniștilor francezi și ale altor patrioți clarvăzători. Coordonarea activității lor militare și politice a luat forme mai organizate și s-a materializat prin crearea Consiliului Național al Rezistenței pe teritoriul Fran-

ței ocupate. Voința de luptă a patrioților, încrederea lor în necesitatea de a uni toate forțele pentru a desfășura o acțiune eficientă, au triumfat asupra obstacolelor ridicate de către unele elemente în calea mobilizării maselor largi în vederea luptei.

Istoria a demonstrat de partea cui a fost dreptatea. Și dacă au trebuit acceptate cele mai mari sacrificii (numai Partidul Comunist Francez, supranumit Partidul Impușcaților, a numărat peste 70 000 membri asinașiți de fasciști), poporul francez și-a eliberat el însuși Capitala și aproape jumătate din teritoriul național, aducând astfel aliaților un ajutor inestimabil. Scriitorul american Cornelius Ryan remarcă marele aport al Rezistenței franceze împotriva cotoșitorilor înainte de debarcarea aliaților în Normandia, referindu-se la feroviari și poștași:

„Cine [...] din afara teritoriului Franței știe, de pildă, [...] că afară de forța celor 400 000 din F.F.I., 100 000 feroviari lucrau pentru Rezistență și sabotau constant mișcările trupelor dușmane? Acestui număr trebuie să-i adăugăm pe cei aproape 100 000 poștași, care au reușit să paralizaze total comunicațiile între dușmani”.

În aspra epopee a Rezistenței, omul care avea să fie ales, la 27 mai 1943, președintele Consiliului Național al Rezistenței și-a luat îndată locul. Republican și laic, fiu al unui profesor de istorie, fidel el însuși marii istorii a Franței, slujind cu ardore Frontul Popular (în 1935 era primul colaborator al ministrului Aerului, Pierre Cot) îndrăgostit de pictură și de artele plastice, Jean Moulin devenise în 1937 cel mai tânăr prefect din țara sa. La 17 iunie 1940, chiar în ziua armistițiului, el încearcă să se sinucidă la Chartres. Motivul? Torturile la care îl supuseseră primele unități de ocupație naziste, deoarece refuzase să pactizeze cu Wehrmachtul. Supraviețui, însă o lungă cicatrice îi va brăzda gâtul și-l va face să poarte deseori un fular pentru a o acoperi. La 2 noiembrie 1940, guvernul de la Vichy îl revocă din funcțiile sale. Începu cursa falselor identități, a denunțărilor și a urmăririlor, a caselor conspirative, a pașapoartelor trucate, a întrunirilor și ieșirilor ilegale din propria-i patrie.

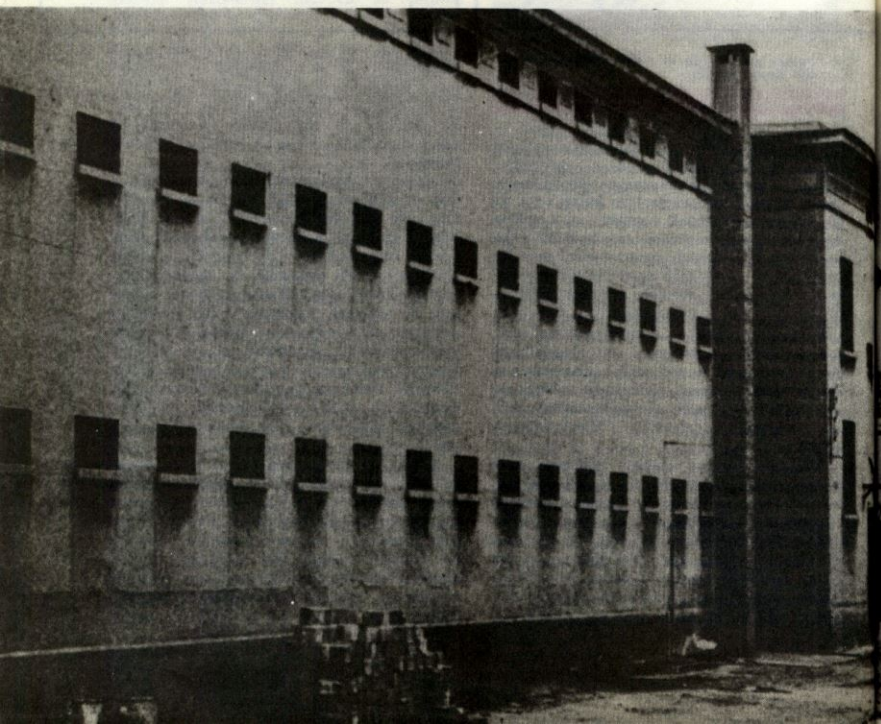
„Caporal Mercier, vă recunoaștem ca pe unul dintre combatanții noștri pentru eliberarea Franței, în onoare și victorie“

În noaptea Anului nou 1942*, o parașută britanică se deschidea pe cerul provençal. Jean Moulin (alias Max, Rex, Regis, Mercier**, Ker, Marchand, Martel) revenea în Franța ca purtător al mesajului de încredere al generalului de Gaulle — pe care-l întâlnise în decembrie la Londra — pentru unificarea forțelor Resisten-

* Robert Aron susține, în lucrarea sa citată la microfisier, că este vorba de noaptea de 1 spre 2 ianuarie 1942.

** Numele clandestin pe care îl purta în capitala engleză și prin care generalul de Gaulle a însoțit decorarea lui Jean Moulin cu Croix de la Libération.

La Fort Montluc, sub interogatoriile schingitului Klaus Barbie, a început martiriul lui Jean Moulin

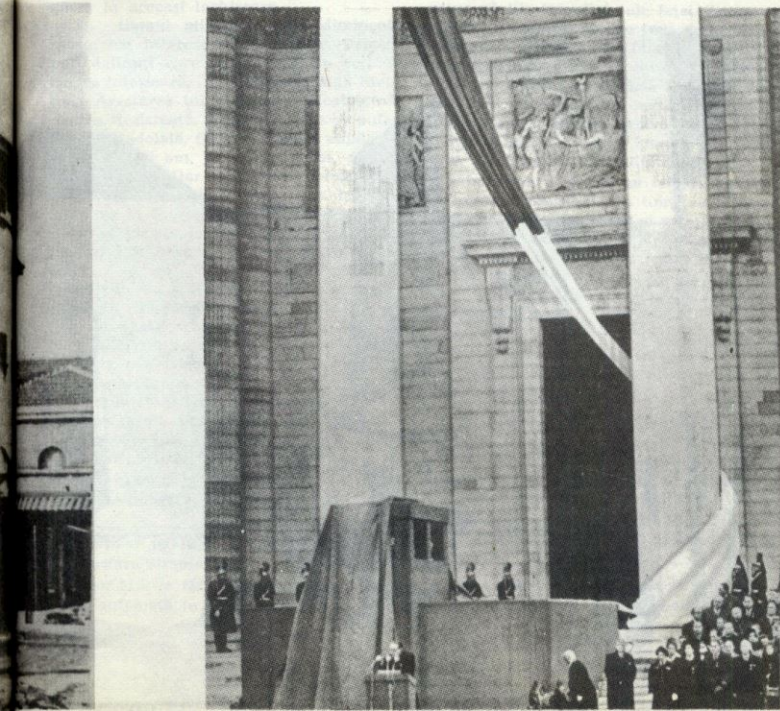
ței. Cincisprezece luni a acționat Jean Moulin pe teritoriul național. Întîi în sud, în zona de sub jurisdicția guvernului de la Vichy, apoi în nord, el stabilește legătura cu organizația armatei secrete condusă de generalul Delestraint, cu grupurile Francs-tireurs et Partisans, Combat, Libération, cu toate partidele și grupările antifasciste, creează un birou clandestin de presă, întemeiază un centru general de studii. În sfîrșit, marile obiective sînt atinse. Mai întîi Comitetul de coordonare a mișcărilor și grupărilor de Rezistență, apoi Consiliul Național al Rezistenței.

Parcurgînd sutele de documente ale acelor luni fierbinți, citind mărturiile oamenilor cu care a colaborat în acest gigantic efort național în care trebuiau depășite asperități și înmănunchiate energii greu de apreciat astăzi, ascultîndu-l pe André Malraux („Jean Moulin nu are cîtuși de puțin nevoie să-și aroge o glorie care nu-i aparține: nu el a creat Combat, Libération, Franc-tireurs, ci Frenay, d'Astier, Jean Pierre Levy. Nu el a creat numeroasele mișcări din zona de nord al căror nume va fi păstrat de istorie. Nu el a creat regimentele, dar el este acela

care a făurit armata. O dată cu acțiunea lui Jean Moulin, preistoria Rezistenței a luat sfîrșit“), capetei limpede imaginea personalității acestui „prefect de stînga“, care vedea în unitatea Rezistenței mijlocul capital al luptei pentru unitatea națiunii împotriva fascismului. Și din cînd în cînd, printre sutele de pagini de rapoarte precise, aproape cifrice, întrezărești legenda. Fără acest sentiment al legendei, Rezistența nu s-ar fi dovedit o forță capabilă să înfrunte impecabila mașină de război nazistă, să sfideze moartea la fiecare pas, să creadă mai presus de orice în demnitate, libertate, independență.

Un martor al scenei decorării lui Jean Moulin, în martie 1943, descrie emoția omului vestit pentru desăvîrșita sa stăpînire de sine: „Și în timp ce de Gaulle îl îmbrățișa, o lacrimă grea, de recunoștință, de mîndrie și de neînduplecată voință se strecura încet pe obrazul palid al tovarășului nostru Moulin“.

„Martiriul lui Jean Moulin încheie în el o pagină din înfruntarea omului cu forțele zădărnite ale tenebrelor“

Aterizînd din nou în Franța, la 21 martie 1943, Jean Moulin mai avea la dispoziție doar două luni de libertate. Sînt exact lunile în care și-a dus la capăt marea misiune.

Caricatura călăului

Există și astăzi numeroase împrejurări rămase nedesluite în privința arestării lui Jean Moulin. Este însă fapt stabilit, așa cum o spune Malraux, că „trădarea și-a jucat rolul, așa după cum și destinul și l-a jucat pe al său, făcînd ca celor 45 minute de întîrziere a lui Jean Moulin (aproape totdeauna punctual la întîlnirile conspirative) să le corespundă o lungă întîrziere a poliției germane“. Se poate presupune că dacă ar fi ajuns la timp la această fatală reuniune din 21 iunie de lângă Lyon, la medicul din Caluire, Jean Moulin ar fi putut evita arestarea.

Nu o presimțire îl făcea pe Jean Moulin să scrie amintitului avertisment din raportul către generalul de Gaulle, ci conștiința pericolului iminent, antrenamentul ilegalistului de cursă lungă, semnele căderilor care-l puneau pe gînduri.

Iată schițate, pe bază de reconstituiri, ultimele acte din viața lui Jean Moulin.

Povestește Emmanuel d'Astier, unul dintre fruntașii Rezistenței franceze.

„De cîteva săptămîni, [mai 1943 — C.P.] Gestapoul și Kaltenbrunner, la Berlin, prinseseră urma. Cîneva din Rezistență trecuse la nemți. Multon, poreclit Lunel, avea să le permită să ne decimeze la Marsilia (unde mai mult de o sută dintre ai noștri fuseseră arestați), apoi la Lyon. Culiile de scrisori, legăturile — serviciul Sabotage-Fer*, Biroul armatei secrete — erau în mișcare lor. La 9 iunie, generalul Delestraint, cu numele conspirativ Mars, și doi dintre colaboratorii săi au fost ridicați din stația de metrou La Mueffe. Moulin vedea cum armata sa secretă era în pericol de a se dezagrega. Se hotărîse să plece la Lyon, capitala mișcărilor unite, pentru a face față situației și a desemna noi responsabili. În ascunzătoarea sa din strada Dulong, înainte de plecare, îi spune lui Pierre Meunier că

* Conducător Hardy — omul asupra cărui planeează pînă azi cele mai multe suspiciuni legate de căderea lui Moulin.

se va întoarce pentru a-și sărbători onomastica. Pune la păstrare o sticlă de vin vechi. A rămas neatinsă pînă astăzi”.

La Fort Montluc, în apropiere de mica Gară de Est din Lyon, unde Moulin a fost transportat la puțin timp după arestare și identificat după două-trei zile, torturile au atins apogeul. În întreg sudul Franței, Fort Montluc se bucura de sinistru renume de anticameră a morții. Zece mii de persoane au fost arestate și triate acolo. 1.046 dintre cei arestați au fost împușcați, iar alți 6.000 patrioți au decedat în urma interogatoriilor sau au dispărut fără urme în abatoarele lagărelor de concentrare.

Despre suplicii lui Jean Moulin povestește Laura Moulin.

„Rolul său s-a sfîrșit. Acum începe calvarul. Batjocorit, bătut crinchen, cu capul singerind, cu ruptura organelor interne, el atînge culmea suferinței omenești fără să trădeze un singur secret, el, care le cunoștea pe toate”.

Ultimele sale zile le povestește Christian Pineau, unul dintre liderii Partidului Socialist Francez, arestat cîteva săptămîni înaintea lui Jean Moulin, cu care se găsea în aceeași închisoare.

„În timpul plimbării din dimineața aceea, am încercat o vie emoție. Printre noii deținuți care se învîrtesc în cerc în curtea interioară, îl recunosc pe Max Moulin... Arestarea lui Max este o catastrofă pentru Rezistență. Nu pentru că s-ar putea pune la îndoială, fie și o singură clipă, curajul acestui om. El nu va vorbi, orice i s-ar întîmpla. Dar el ținea în mînă firele atîtor acțiuni, încît sarcina de a le reînoda va fi foarte grea. Dacă debarcarea va avea loc la toamnă, pregătirea ei pe teritoriul francez va fi considerabil întîrziată.

Desigur, nu schimbăm nici cel mai mic semn de recunoaștere; o singură privire a fost de ajuns pentru a ne spune totul.

A doua zi Max este încă la plimbare, cu figura suptă, cu ochii umflați. A treia zi, el nu mai apare.

24 iunie 1943! Ora șase seara. Ziua a fost aproape calmă. Ușa se deschide. Un subofițer, cel care într-o zi mi-a dat un foc pentru a-mi aprinde țigara, îmi face semn să vin.

„Nu te îmbrăca. Ia-ți numai aparatul de ras”.

Despre ce poate fi vorba? De ce această comportare stranie?

Cobor scările fără ca nici o sentinelă cu arma automată în bandulieră să mă înso-

tească. Subofițerul mă scoate afară în curtea situată la nord, mă conduce către o bancă pe care un om alungit este pîzit de un soldat înarmat. «Știi să bărbierești?» Cît de mare mi-a fost mirarea, oroarea, cînd mi-am dat seama că omul lungit pe bancă nu era altul decît Max Moulin. Își pierduse cunoștința, ochii erau adînciți în fundul capului. La timp! avea o pată albastră foarte urîșă, printre buzele umflate se auzea un horcăit. Nu era nici o îndoială: fusese torturat de Gestapo.

«Hai!» spuse din nou subofițerul, care observase ezitarea mea.

Mă aflam acolo, cu micul meu aparat de ras în mînă înaintea acestui corp din care viața aproape se scursese și căruia trebuia să-i zgîrii acum fața.

«Aș putea avea puțină apă și săpun?» «Imediat».

Subofițerul pleacă să aducă ceea ce cerusem. Soldatul nu se ocupă de mine, nimeni nu-i ordonase să mă păzească. Pot să mă apropiu de Max, să-i ating hainele, să-i pipăi mîna înghețată fără a-i provoca vreo reacție. Cînd mi s-a adus apa și săpunul, am început operația evitînd să ating părțile tumefiate ale feței. Lama nu e bună — servește pentru tuns de nenumărate ori. Dar încetul cu încetul, reușesc să rad partea de deasupra buzelor și obraji.

De ce această cochetărie macabră pentru un condamnat la moarte? De ce această grijă ridicolă pentru ținută, după grozăvia torturii? Iată lucruri inexplicabile, care explică mentalitatea nazistă.

Subofițerul a plecat, eu termin operația cu mîna tremurîndă, în timp ce soldatul privește indiferent parcă și-ar aștepta rîndul într-un salon de coafură. Timpul trece. Deodată Max deschide ochii și mă privește. Sînt sigur că mă recunoaște. Dar cum putea înțelege prezența mea lîngă el în acel moment?!

«De băut» murmură el. Mă întorc către soldat: «Ein wenig Wasser». Are o clipă de ezitare, ia ulcica cu apă săpunată și merge să o clătească la fîntînă, se întoarce cu ea plină cu apă proaspătă. În acest răstimp, mă aplec către bancă și-i șoptesc cîteva vorbe de consolare, banale, prosteshi. El pronunță cinci-șase cuvinte în engleză pe care nu le înțeleg, într-atît îi e vocea de sfîrșită și sacadată. Apoi bea puțin din apa pe care i-o dau și-și pierde din nou cunoștința. Cum nimeni nu venea să mă ia, mai zăbovesc lîngă el contemplîndu-i fața imobilă, cum aș fi vegheat un mort.

în timp ce noaptea se lăsa încet și lumina puscăriei se aprindeau.

În timp ce subofiterul, învîrtind cheile pe degete, urcă scările în spatele meu, Max Moulin rămîne întins pe acea bancă unde desigur ei îl vor lăsa să petreacă noaptea.

De atunci nu l-am mai văzut niciodată."

Și poate că cel mai simbolic epilog al supliciului lui Jean Moulin — care a fost transferat la puțin timp după scena descrisă de Christian Pineau în localurile Gestapoului din Paris, pentru a muri peste cîteva zile, nu se știe unde, în gara din Metz sau în gara din Frankfurt, în vreme ce era transportat printr-un ordin al superiorilor Gestapoului spre capitala Reichului — este modul în care el și-a înfruntat călăul, pe Klaus Barbie.

În timpul sinistrelor interogatorii de la Fort Montluc, Barbie i-a întins lui Jean Moulin hîrtie și un creion pentru a nota adresele și numele celor din fruntea Rezistenței. Moulin, ajuns aproape de capătul torturilor, le-a înapoiat peste cîteva clipe, după ce a schițat gestul scrisului. Uitîndu-se pe hîrtia din fața sa, Barbie a izbucnit într-o furie oarbă: Jean Moulin desenase caricatura călăului său.

După ce anul acesta, în chiar ziua aniversării apelului lui de Gaulle din 18 iunie, văzusem emoția concetățenilor prefectului Jean Moulin, care-i îngrijesc cu firească emoție Casa Memorială din Char-

tres și-i venerează amintirea, mai pătrund o dată cu vocea lui Malraux pe urmele ultimului său drum:

...Asemenea lui Leclerc care a intrat la Domul Invalizilor cu cortegiul său victorios pe meleagurile Africii și în luptele din Alsacia, intră aici și tu, Jean Moulin, cu cortegiul tău teribil. Cu cei care au murit în beciuri fără să fi vorbit, asemenea ție; și chiar, ceea ce este mai îngrozitor, cu cei care au vorbit; cu toți deportații din lagărele de exterminare, cu ultimul trup căzînd sub lovitura patului de pușcă din lungile șiruri de deținuți ai represiunilor naziste, cu cele 8 000 fiice ale poporului francez care nu au mai revenit din închisori, cu ultima femeie omorîtă la Ravensbrück pentru a fi dat adăpost unuia dintre ai noștri! Intră cu poporul născut din umbră și dispărut o dată cu ea — frații noștri din împărăția lor..."

MICROFIȘIER

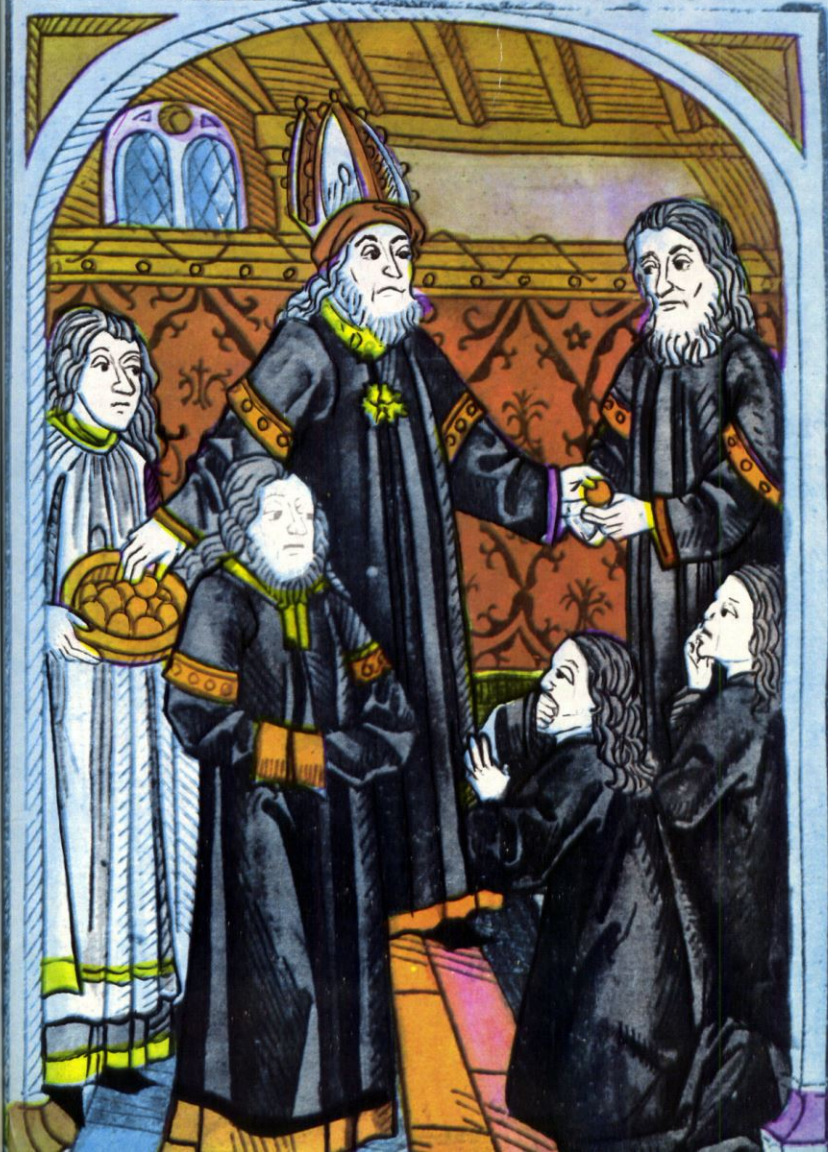
Les roumains dans la Résistance française — I.S.I.S.P., București, 1971; De la chute à la libération de Paris: Emmanuel d'Astier, Paris, 1965; Histoire de la Résistance en France: Henri Michel, Presses Universitaires, Paris, 1962; La Nuit sans ombre: Alban Vistel, 1971; Jean Moulin: Laure Moulin, 1969; Qui a trahi Jean Moulin? Historama nr. 240/1971; Histoire de la Libération de la France: Robert Aron, Paris, 1959.

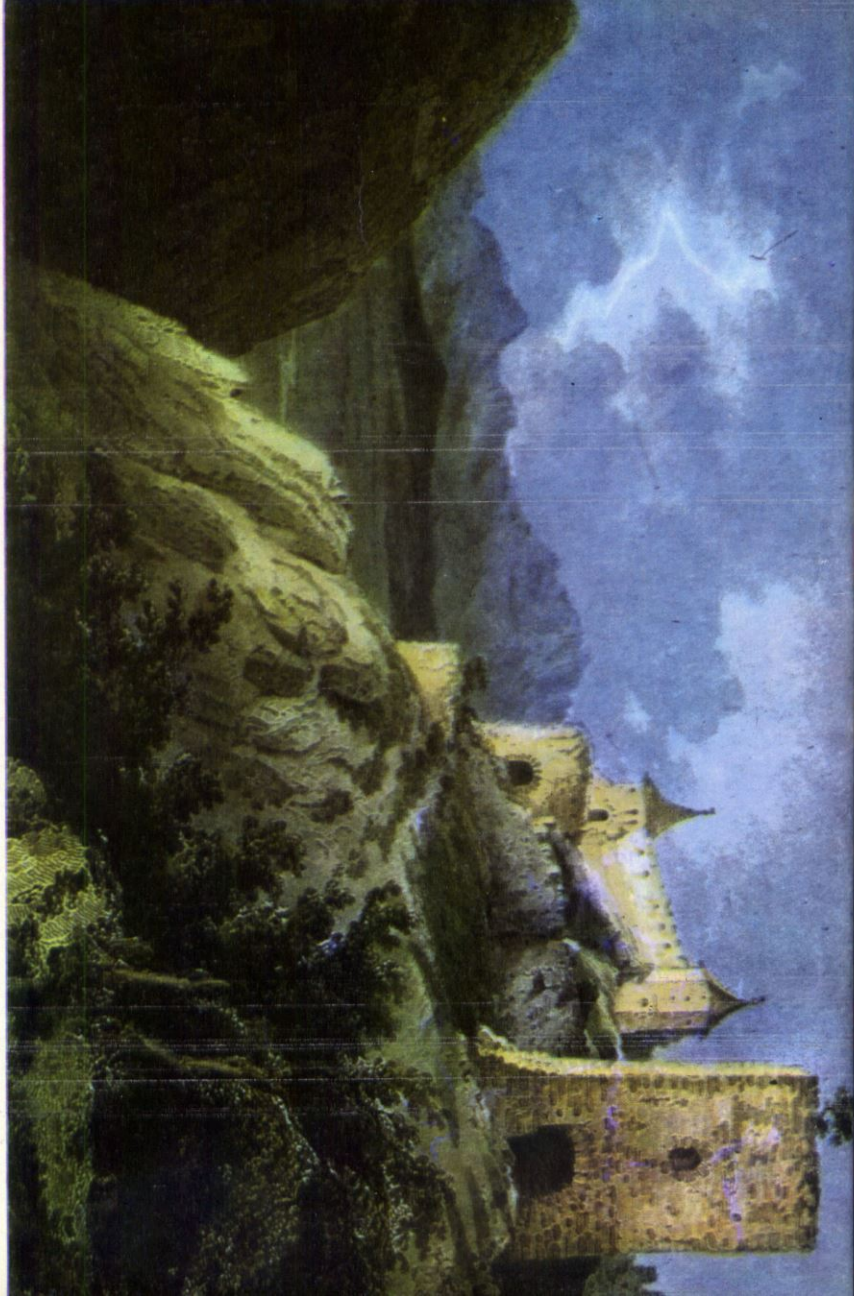
PLANȘELE NOASTRE

În acest număr, am consacrat planșele noastre în culori cîtorva din cele aproape 30 000 exponate aflate la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România.

- ① Delegați moldoveni la Conciliul de la Constanța (1415) în legătură cu restaurarea unității în Biserica Catolică în urma mișcărilor husite. (Din Ulrich von Richental, Concilium zu Kostencz, Augsburg, 1483)
- ② Cetatea țărănească de la Rîșnov (sec. XVIII)
- ③ Revoluționari români și greci din timpul mișcării revoluționare de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu (pictură pe o icoană de epocă)
- ④ Sub presiunea revoluției din 1848, un domnitor își pierde tronul: Gheorghe Bibescu abdică la 13-14 iunie, guvernul provizoriu preluînd puterea în Țara Românească

Hye gibt 8 kriegisch erzbischoff nach yr in ch gewon
heyt ale man pflicht hie zu land den seggen zu geben.

ENIGMISTICĂ

FILĂ DE ISTORIE

— enigmă: 7 litere —

ARITMOGRIF VOIEVODAL

Din vechi se spune că acest oraș
rămas de-atunci o strajă dunăreană
oprea viteaza armie romană.

Bătrine cronici amintesc de-un pod
eroic, peste care într-o vară
trecură oști și vajnic se luptară
abia-nvingând al dacilor norod...

N.R. Dezlegarea este dată nu numai de
sensul poeziei, ci și de un alt procedeu
de prezentare rebusistă, pe care l-a folosit
cu succes B.P. Hasdeu într-o farsă făcută
Convorbirilor literare.

PEISAJ ELEN

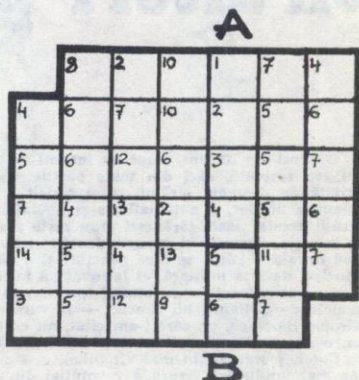
— ligamente —

În cer, o stea vestește asfințitul,
pe mare, singur, un vapor în larg
mai flutură o pinză pe catarg.
E-albastră apa-n zări ca infinitul.

Coloanele de marmură regală
pe țărm se-nalță pline de-nțeles.
Aici a fost un templu. Tot mai des
se macină de vreme ca de boală.

De-asupra, luna se ridică-n pripă,
ne-nfiorăm cu toți, ca la un semn.
Elada pare un muzeu solemn
cu mii de frumuseți, ca o risipă...

N.R. Se vor afla numele a șase zeități din
mitologia Greciei antice (cheia : 4; 4; 3; 5;
3; 4)

Înlocuind cifrele cu litere, veți afla, pe
verticala A—B, instituția supremă a sta-
tului feudal, iar pe orizontală — numele
a șase voievozi români. (Unde se repetă
cifra, se repetă, desigur, și litera).

I. PATRAȘCU

SOLUȚIILE CAREULUI DIN Nr. 7

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	M	E	N	A	N	D	R	U		M	E	D
2	A	T	E	N	A		S	C	L	A	V	I
3	C	O	R	I	N	T		I	O	N	I	A
4	E	L	A	M		I	S	S	O	S		D
5	D	I		A	E	R	I	A	N		P	O
6	O	A	C		F		M		I	P	O	H
7	N		U	N	E	L	T	E		R	R	
8		C	L	A	S	E		T	N	A		A
9	A	H	T	I		X	E	N	O	F	O	N
10	R	I	U		F	I	L	I	P		L	U
11	T	O	R	S		C	I		T	E	B	A
12	A	S	A	L	T		E	P	I	C	U	R

„Străbătuseră biruitori pe culmi“

MARIN MIHALACHE

„Fost-am de am văzut eu însumi pe acei... moți... în acea vreme cind inima îmi era zdrobită, căci din toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmani străini, fusei fericit a găsi acolo pe acele piscuri uriașe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică... Generalii acestei oaste țărănești erau niște preoți și niște tineri abia ieșiți din școlile de teologie, filozofie și jurisprudență; ei nu puseseră pină atunci mina pe o armă, cind nevoia îi sili a se face generali și a câștiga bătălii. Lipsiți de cunoștințe și de principii de artă militară, ei le învățară în mijlocul luptelor“.

Acei generali ai revoluției transilvane de la 1848-1849 — intrați în istorie sub numele de „tribunii lui Iancu“ — la care se referea marele revoluționar-democrat Nicolae Bălcescu, pe care l-am citat, au creat, într-adevăr, acolo, în mijlocul munților, o adevărată armată revoluționară. Cu toții tineri, sub 30 ani (doar S. Balint și N. Corcheș erau puțin mai vîrstnici), ei s-au dovedit, în frunte cu Avram Iancu — cea mai luminoasă figură a revoluției din Transilvania, — minunați conducători, gata să se jertfească pentru biruința celor asupriți. Din această fidelitate față de idealul de dreptate și libertate au izvorit marile lor calități de organizatori și comandanți.

Evocarea acestei impresionante suite de chipuri — despre care ne-au rămas emoționante documente, cîntece, tablouri și atîtea alte mărturii de abnegație și devotament dovedite în lupta pentru dobîndirea libertății sociale și naționale — o facem cu un sentiment de adîncă venerație și cu gîndul de a reveni mai amplu în paginile unei cărți în pregătire.

Să ne oprim mai înții asupra lui **ION BUTEANU**, născut în 1821, doar cu trei ani mai înainte decît Iancu, prieten cu el încă din anii de studii la Cluj. Și-a luat diploma de avocat în 1847 și s-a stabilit la Abrud pentru a apăra interesele moșilor țirîți în numeroase procese. A cunoscut astfel nemîjlocit cît de abuzivi, cît de îngîmfăți și batjocoritori erau aristocrații și în ce condiții mizere erau siliți să trăiască iobagii, pentru ale căror drepturi se va ridica susținînd ștergerea șerbiei fără despăgubiri. Deși făcea parte dintr-o familie cu oarecare titluri de noblețe, convingerile sale democratice l-au îndepărtat de ai săi. În casa lui, în primele zile din aprilie 1848, s-a ținut una din cele dintîi adunări ale revoluționarilor români, pe care autoritățile n-au vrut la început s-o îngăduie. Dar înflăcărutul, aprigul luptător Simion Balint, preot de țară, s-a dus la jude și i-a declarat hotărît că românii vor ține întru-nire, orice s-ar întîmpla, pentru a-și ma-

nifesta hotărîrea de a obține egalitate în drepturi cu ceilalți locuitori ai Transilvaniei.

Încă din acea lună începuse organizarea unei miliții populare, care la Marea Adunare de pe Cîmpia Blajului avea să uimească prin disciplina ei. Cei aproape zece mii de moți instruiți de Iancu și de Buteanu au știut să păstreze atunci o impresionantă ordine, în tot timpul desfășurării memorabilei întruniri a poporului transilvan. Se avea în vedere, chiar de pe atunci, necesitatea unei apărări armate (Buteanu convinsese regimentele grănicerești, formate din români, să acționeze, în caz de nevoie, alături de oastea țărăneas-că). Iobagii l-au simțit alături de ei și l-au urmat în luptă. Dar în luna mai 1849, la Abrud, pe cînd tribunii duceau tratative în vederea încetării ostilităților, a fost arestat o dată cu alții și pus în fiare. Legat apoi de un tun, a fost dus așa pînă la Brad. Împreună cu el se aflau alți patru

J. BUTTEAND T.

P. DOBRA

N. IANCU

S. BALINT

N. SOLOMON

LES DÉFENSEURS DE LA NATIONALITÉ ROMAINE
EN
TRANSILVANIE
1848-49

LEONARD
TOBIEZ
PAUL
TILLY

căpitani ai moșilor, ca și tânărul Constantin Racoviță, nepotul Goleștilor, care a reușit, însă, să evadeze. Maiorul Hatvany, compromițind „onoarea armatei, a guvernului și a națiunii sale” — cum scria chiar atunci, într-un raport, unul dintre ofițerii maghiari — a atacat oastea revoluționarilor români, în timpul tratativilor dintre deputatul Dragoș* și tribunii transilvăni. La 23 mai, după înfrângerea sa de către trupele lui Iancu, Hatvany, cuprins de o furie neputincioasă a dat ordin ca Buteanu să fie spânzurat. Și tot în aceeași zi a mai ridicat acolo, în „furci”, un preot și doi primari români.

* Ioan Dragoș, deputat român în Parlamentul de la Budapesta, își asumase sarcina de a încerca o împăcitură între cele două tabere. Primise, în acest sens, imputerniciri și promisiunea lui Kossuth că pe timpul tratativilor se va ordona încetarea oricăror ostilități; după cum s-a dovedit ulterior, președintele guvernului maghiar nu și-a ținut promisiunea, creîndu-se o situație confuză, cu urmări singuroase pentru cele două părți — n.r.

Celălalt conducător român arestat la Abrud, **PETRU DOBRA**, de profesie tot avocat, a pierit în mod tragic, din porunca aceluiași Hatvany. Reintrînd în Abrud, moșii i-au găsit cadavrul împreună cu ale altora, fapt ce i-a miniat într-atît, încît, bănuindu-l de nesinceritate pe Dragoș l-au lovit crunt cu securile. Astfel, Dragoș plătea cu viața credința într-o idee justă, susținută cu consecvență de Bălcescu, că popoarele română și maghiară trebuie să lupte unite împotriva absolutismului habsburgic, dușmanul lor comun.

Un alt foarte popular fruntaș al revoluției, tot cu trei ani mai vîrstnic decît Iancu, a fost **ION AXENTE SEVER**, reprezentant al curentului democrat-revoluționar în mișcarea transilvănească de la 1848. Alături de Iancu și Ilarian, el a fost „sufletul organizațiunii și acțiunii războinice a legiunilor** române”, scria la moartea lui, în 1906, *Gazeta Transilvaniei*.

** Așa se numeau marile unități create de țărani în timpul revoluției — n.r.

Tinăr profesor de latină, a trecut, în 1847, în Țara Românească, unde a intrat în rândurile mișcării revoluționare muntene. Precum se știe, în casa lui din Dobroteasa, s-au ținut, în primăvara lui 1848, constăturii secrete ale capilor revoluționari, printre care și Nicolae Bălcescu; a participat apoi activ la desfășurarea evenimentelor, fiind trimis la Craiova cu misiuni de mare încredere. A fost revoltat aflând despre arestarea unora dintre fruntașii românilor transilvăni (Balint, Moga, Micaș, Laurian și Bălășescu). Acesta a fost și „motivul principal—spunea el—de plecai cu Vasile Puian din Craiova, pentru a veni și mijloci eliberarea lor”. Ajuns în Transilvania, a desfășurat o intensă activitate. Astfel, la 11 septembrie, a plecat spre Blaj, în fruntea citorva sute de tineri din jurul Clujului, de pe Arieș și Cimpie. Peste trei zile, cînd a ajuns la Blaj, avea sub ordinele sale o oaste ce număra 4 000 oameni; în drumul său i se alăturaseră neconținți alții și alții, înarmați rudimentar, dar însuflețiți de un mare avînt revoluționar. În timpul marșului a făcut opriri pentru a instrui pe tineri, căci aceștia nu cunoșteau încă minuirea armelor. Era ajutat de Mihai Novac, revoluționar din Țara Românească.

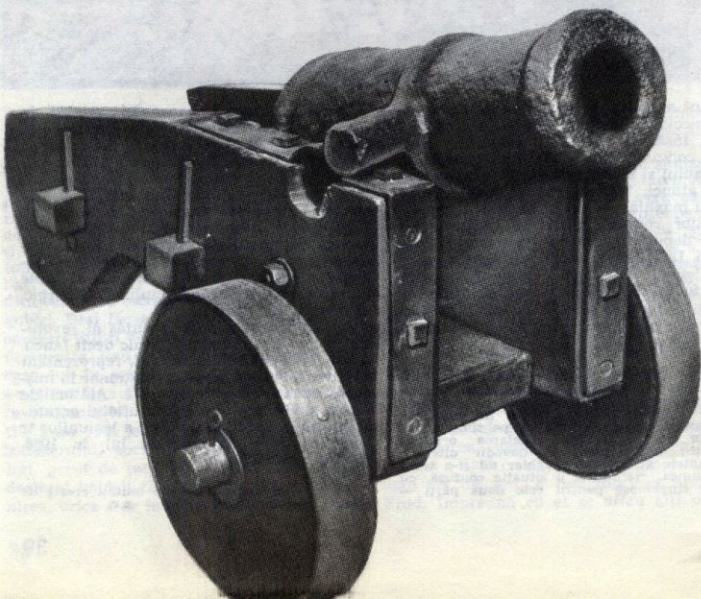
Peste cîteva zile, îndemnîndu-și oștenii, cum îi era vorba, cu scurta poruncă: „No, hai!”, a sosit la Blaj și Iancu, în fruntea altor 6 000 țărani, organizați militarmente.

La amenințarea baronului Vász, care ce-

rea maselor adunate din nou la Blaj să se întoarcă acasă, căci altfel va aduce impotriva lor armată și tunuri, Iancu, Axente și alți fruntași au alcătuit un răspuns, declarînd solemn că poporul transilvan se afla acolo pentru a scăpa de „prădăciunile, jafurile și de o mie de nedreptăți, asupriri și hoții pe față, care ne fac dregătorii comitatelor și mulți nemeși privați, care calcă în picioare legile dumnezeiești și omenești”; precizau că ei nu doresc a „asupri pe nimeni, precum nici n-am asuprit pînă acum, dar nici nu vom suferi ca să ne asuprească cineva”, că ei nu sînt „ațîțători” cum îi numise baronul, că „ațîțători sînt aceia care ne-au bătut ne-au jefuit, au adus execuția pe noi... ne-au măcelărit oile...”, ne scriu feciorii cătane și vor să-i ducă cu mîile”. Aceștia sînt motivele pentru care se văzuseră nevoiți să-și lase casele și familiile și să fugă prin păduri pentru a ajunge acolo. Ei declarau răspicat că nu vor pleca din Blaj pînă cînd nu se vor încredința, printre altele, că „se vor slobozi toți cei prinși, pentru că

În p. 39: *Avram Iancu și tribunii săi* (Desen contemporan)

Tun („Decebal”) care a aparținut formațiilor revoluționare ale lui Avram Iancu (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)

Ion Axente Sever : unul dintre „uriașii fulgerați” cari nu vreau să se tirască pe brînci...”

au vorbit ce e drept și folositor pentru noi” și arătau că sînt hotărîți să se apere împotriva oricărui atac ar veni împotriva lor.

Declarația a avut, se vede, efectul scontat, pentru că Balint, Moga și Micăș au fost eliberați din temnița de la Aiud, fiind primiți în triumf de mulțimea adunată la Blaj ; li s-au alăturat, în zilele următoare, Bărnăuțiu, Treboniu Laurian și Papiu-Illarian, întîmpinați cu același entuziasm.

Organizarea administrativă și militară a teritoriilor în care își exercita puterea Comitetul național, a fost o inițiativă a lui Axente Sever, figura cea mai importantă, după Iancu. Bun organizator al maselor, urmat cu credință de ele, curajos și iscusit, Axente Sever a luptat adesea în fruntea lor, cu sabia în mînă, intervenind personal în momentele cele mai grele. Legiunea comandată de el se grupa în jurul Blajului, cuprinzînd mai ales iobagi din satele aflate în preajmă. A luat parte la numeroase lupte, printre care aceea de despresurare a cetății Alba Iulia, rămînînd nebruit. După încetarea ostilităților, a refuzat să predea armele cerute de imperiali. În noiembrie 1849, a fost arestat, judecat și condamnat de autoritățile habsburgice pentru nesupunere. Actul acesta de grosolană persecuție față de un erou atît de popular a provocat vii proteste din partea populației. Iancu și Ba-

lint au mers la Sibiu, unde tribunalul se afla înmînat, obținînd eliberarea lui.

Ca și Iancu, Axente Sever a refuzat decorația ce i s-a oferit de împărat, motivînd că, primind-o, ar trebui să se poată înfățișa cu ea înaintea poporului român „ca un bărbat ale cărui cuvinte s-au împlinit”. Cît a trăit, pînă la începutul secolului nostru, Axente Sever a rămas un dirz apărător al cauzei naționale românești. Era, cum spunea Iorga, la moartea bătrînului erou, „printre uriașii fulgerați cari nu vreau să se tirască pe brînci după ce străbătuseră biruitori pe culmi”.

SIMION BALINT s-a născut lângă Turda, la Coporand. Lipsit de pămînt, tatăl său pribegise o vreme și peste munți, unde se înrolase printre pandurii lui Tudor Vladimirescu. Drept moștenire nu-i lăsase fiului decît spiritul său de dreptate. Balint a ajuns preot prin ajutorul unor rude, care-l întreținuseră la învățătură. Dar preoții transilvăni, se știe, au jucat un rol important în timpul evenimentelor de la 1848, dovadă că atîția dintre ei au sfîrșit spînzurați. Energic, bătaios, ager la minte, trăit printre mineri, Simion Balint s-a alăturat lui Iancu și celorlalți tribuni, înlocuind crucea cu sabia, pentru a-i mîntui pe moți de blestemul iobăgiei. Arestat la Abrud, a fost închis și bătut, smulgîndu-i-se în batjocură firele din barbă. Gata să fie străpuns cu baioneta, l-a scăpat un ostaș cu inimă aflat de gardă. În cele din urmă a fost dus în temnița cetății Aiudului. I s-a dat drumul la cererea hotărîită a Marii Adunări din 15 mai, de pe Cîmpia Libertății.

Începînd din toamnă, Simion Balint a apărut cu legiunea lui, aflată pe valea Arieșului, trecătorile către Turda și Cluj. Nu o dată, pentru a-și asigura inițiativa și a avea de partea lui elementul surpriză, Balint s-a hotărît să atace primul, conducînd personal lupta. Văzînd că vrăjmașii „nu încetează cu jafurile și omorurile, iar de luptă se feresesc în toate ocaziile — preciza el — m-am decis să-i caut chiar în cuibul lor în Iara [comună în județul Cluj — n.r.] și să-i atac”. Cînd i s-a cerut în scris, la 26 ianuarie 1849, din partea comandantului trupelor adverse din zona Turda, să depună armele, cu amenințarea că în caz de nesupunere satele românești din munte vor fi trecute prin foc și sabie, Balint a răspuns cu fermitate că pentru națiunea lor românii sînt hotărîți „să învingă sau să moară cu armele în mînă”. Și, într-adevăr, ostașii țărani comandați de el s-au bătut vitejește alături de cetele celorlalți conducători.

Tatăl lui **ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN** era un preot de sat. Pentru sentimentele sale patriotice și-a sfîrșit viața ca

un martir, în 1849, fiind spânzurat la Turda. Fiul avea numai 21 ani, adică cu trei mai puțin decât Iancu, dar el a devenit în acea „primăvară a popoarelor“ cel „mai iubit orator al poporului“. Vocea lui, ne spune unul dintre contemporani, „pătrundea în inimile tuturor...“ Urmărit pentru a fi arestat, a fost ascuns și apărut de țărani. La Adunarea din 15 mai, de la Blaj, a fost ales în Comitetul național, ca reprezentant al tinerei generații. În timpul desfășurării adunării, Papiu Ilarian l-a întrerupt pe episcopul Lemeny (în numele lui Dumnezeu, acesta cerea maselor de iobagi să fie supuși) : „Astăzi, cel care nu ascultă de popor, nu ascultă de Dumnezeu“. Cerind desființarea iobăgiei, tânărul revoluționar afirma : „Șerbi mai mult nu vrem să fim...“, noi nu vrem să dominăm peste alții, dar nici nu vom mai suferi noi cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țării, ca să se mai facă vreo lege în această a noastră țară — fără știerea noastră“.

A trecut pentru o vreme în Țara Românească, participând la revoluția de aici. În septembrie, împreună cu Axente Sever și alții, s-a reîntors în Transilvania, unde a militat pentru acțiuni deschise, armate, în vederea cuceririi libertății naționale și sociale. Mai târziu, în epoca Unirii Principatelor, datorită gândirii sale înaintate, a devenit unul dintre sfetnicii domnitorului Al. I. Cuza, căruia i-a propus proiectele unor importante reforme sociale. El este unul dintre autorii legii secularizării averilor mănăstirești. A desfășurat, de asemenea, după cum se știe, o rodnică activitate ca istoric și publicist.

Fiecare dintre tribuni își are biografia sa, în care întâlnim adesea fapte memorabile, demne de a fi pomenite. Să mai amintim doar de **ALEXANDRU BĂTRINEANU**, îngropat în apropierea Clujului, după a moarte de martir ; de **SIMION GROZA**, des întâlnit în cronică luptelor, luând parte adesea la înțeleștări corp la corp, din care a ieșit întotdeauna biruitor (poate pentru că aveau atunci atîta nevoie de pită, în memoriile unor tribuni el este lăudat în cîteva rînduri pentru că a izbutit să captureze carele cu provizii ale vrăjmașilor) ; de mereu prezentul în lupte **CLEMENT AIUDEANU**, trimis adesea de Iancu în ajutorul altora ; de **MIHAI ANDREICA**, însoțitorul permanent, un fel de aghiotant al lui Avram Iancu, pe care l-a urmat și la Viena, unde marele revoluționar s-a dus, în 1850, să pledeze, (zadarnic) cauza moșilor. Ar mai fi **VASILE FODOR**, **SIMION PRODAN**, **NICOLAE**

și **IOAN CORCHEȘ**, **VASILE MOLDOVAN**, **SOLOMON, ROMAN** și atîția alții.

A urmat apoi ceea ce se știe : arestarea și brutalizarea lui Iancu, persecutarea celorlalți tribuni, procese înscenate de fisc, amenințări, umilințe de tot felul, trimiteră jandarmilor crăiești în satele moșilor. Cu toate sacrificiile românilor, arăta Iancu, ei s-au văzut „tratați cu dispreț, priviți cu neîncredere, de multe ori calomniali, chiar insultați“. Jignirile îndurate din partea autorităților habsburgice s-au înmulțit mai ales după terminarea ostilităților, cînd s-a trecut la dezarmarea oastei țărănești.

Simion Groza a luat adesea parte la înțeleștări corp la corp

Bucurîndu-se de cea mai mare autoritate și prestigiu, devenit din 1849, „sufletul mișcării române“, practic comandantul întregii oști țărănești, Iancu a ajuns apoi un erou de legendă. La moartea lui, de la care se împlinește un veac, vorbitori vizionari au profetizat cu o convingere izvorită din cunoașterea mersului istoriei, că „mai curînd ori mai tîrziu, dar sigur, va veni ora cînd ideea de libertate națională va reuși, mindră și triumfătoare“.

Nil opus est bello: veniam pacemque rogamus

La Constanța — Mamaia, pe meleagurile unde exilatul Ovidiu și-a trăit ultimii ani, se desfășoară în zilele de 25-31 august a.c., cu o largă participare de peste hotare, lucrările primului Congres Internațional de studii ovidiene. Cu acest prilej, răspunzând la solicitarea revistei MAGAZIN ISTORIC, patru reputați specialiști ne scriu despre destinul și opera marelui poet, elogiind inițiativa ținerii acestui prim congres dedicat studierii operei ilustrului bard, care aparține, într-o măsură, nu numai Italiei, ci și României unde a creat o bună parte a poemelor sale.

D.Z.

Destinul unei opere în cultura europeană

Prof. SALVATORE D'ELIA

titularul catedrei de literatură latină a
Facultății de litere și filozofie din Neapole

Ecoul operei lui Ovidiu în cultura europeană a fost larg și diferit. În cursul evului mediu, *Metamorfozele* au fost folosite mai mult ca un instrument de studiu, destul de sistematic, al enormului material de mituri greco-romane. Așadar, în perioada la care ne referim ele își pierduseră caracterul poetic spre a-l dobândi pe cel enciclopedic.

În schimb, în special în secolul XII, operele cu temă erotică au servit ca surse de inspirație pentru poeziile indecente, produse în mediile boeme ale călugărilor pelerini (clerici *vagantes*), sau au constituit un arsenal de maxime de conduită în dragoste și în societate.

Perioada în care lectura lui Ovidiu s-a dovedit a fi mai eficientă, iar prezența sa

în cultura europeană mai hotărâtoare, a fost însă aceea cuprinsă între sec. XV-XVIII.

Dar în ce sens a fost Ovidiu prezent cu autoritate în cultura europeană înaintea cotelurii produse de romantism?

Un răspuns potrivit ar putea fi dat numai într-o lucrare de mari proporții, pe care încă nu o avem, dar care va trebui scrisă. În rîndurile de față, putem să semnalăm numai cîteva aspecte mai importante ale prezenței ovidiene și să încercăm a le explica.

a) În ciuda aspectelor baroce sau manieriste, prezente în opera sa, Ovidiu a reprezentat, pentru cultura europeană a acelor secole, simbolul unei viziuni estetice clasice în cel mai propriu înțeles al aces-

teia. Creația fantastică a lumii greco-latine era, prin excelență, mitul. Ori, Ovidiu adunase în **Metamorfoze** un număr uriaș de legende mitologice, cîntîndu-le ca pe o lume fabuloasă, dar păstrînd în permanență armonia formei, limpezimea, inteligența care clarifică și sistematizează. În peisaje armonios schițate și într-un limbaj fără estompări, zei și zeițe, nimfe și eroi apăreau minunat de tineri și de frumoși, pătimiși, lipsiți de constrîngerile banalității cotidiene, de dificultățile luptei pentru existență. De aceea ei puteau să reprezinte imaginea desăvîrșită a unei perfecțiuni plămădite de fantezie.

Toate nenumăratele reluări ale miturilor greco-latine, în diverse literaturi europene între sec. XV și sec. XVIII, au trecut prin poezia ovidiană.

b) Reducerea lumii clasice la o pură reprezentare a frumuseții, la o prezență a cărei valoare estetică se dovedea incommensurabilă, dar a cărei valabilitate etică, politică și religioasă rămînea adînc compromisă, poate să pară azi de neînțeles. În realitate, în Europa anilor 1500-1800, o parte enormă din creația poetică era tributară unei concepții despre poezie ca o lume supranaturală, de refugiu, destinată desfătărilor celor mai elevate ale omului.

Istoria, cu mizeriile și războaiele ei, cu singele vărsat, cu activitatea productivă și comerțul atît de răspîndite, cu violențele inevitabile și suferințele de tot felul, ră-

mînea, firește, în afara preocupărilor poetilor. Excepție făceau dramele istorice și odele.

Tonul societății culte era eminent aristocratic; ea vedea în poezie podoaba cea mai rafinată a vieții. Poezia era, cel mai adesea, elementul de „decorație”, ca și frescele care împodobeau palatele, cu mobilierul rafinat, cu grădinile perfect întreținute.

c) Legată de aceste două aspecte este a treia mare motivare a destinului operei ovidiene.

Preocupați de identificarea poeziei cu raționalul și iraționalul, conexe doar prin străfulgerări de analogie, am pierdut capacitatea de a înțelege magistrala splendoare a limbajului poetic al lui Ovidiu. În cele mai bune opere ale sale, latinul a creat un limbaj desăvîrșit, cu valoare exemplară. Lipsesc elemente ale graiului vorbit, ale realismului cotidian sau plebeu, ale tehnicismului; lipsesc pînă și arhaismele docte și artificiale, neologismele alexandrine. Ne întîmpină un limbaj poetic încheiat, matur, imaginile se prezintă admirabil de curate; stilul este foarte limpede.

Imaginația, inteligența, gustul rafinat — toate laolaltă au creat un model unic prin perfecțiune și accesibilitate. După acest model, oamenii de cultură europeni au învățat, timp de secole, să gîndească cu limpezime să se exprime cu claritate.

Metamorfozele — ce fel de poem?

Prof. E. J. KENNEY

președintele Consiliului Departamentului de studii clasice, Universitatea din Cambridge

În orice lucrare nouă asupra **Metamorfozelor** există un punct asupra căruia criticii par a nu se simți în largul lor.

Ce fel de poem este acesta? Poate fi el pe bună dreptate socotit epic? Sau este numai o colecție de istorisiri, pentru care forma epică n-a reprezentat nimic mai mult decît o conveniență? Ori, după cum au sugerat unii, este un poem de frondă, un poem antiepic?

În poezia lui Ovidiu regăsim numeroase personaje din lumea miturilor greco-latine: Arion salvat de un delfin...

Ceea ce face, totuși, necesară această discuție este de a scoate în evidență caracterul de unicitate și de originalitate al poemului: după cum a subliniat profesorul Michael von Albrecht, **Metamorfozele** reprezintă o lucrare epică „sui generis”, iar — după părerea mea — critica stilistică ar trebui să pornească tocmai de la acest caracter unic.

Ceea ce poate fi spus cu certitudine este faptul că Ovidiu a dorit să-și transmită mesajul, indiferent care ar fi fost el, și să captiveze printr-o narațiune curgătoare și amuzantă care, după cum a afirmat de curând un scriitor, reprezintă însuși suflul poemului. În acest scop, stilul născocit de Ovidiu constituie un instrument excepțional de potrivit. Nici un poem în limba latină nu este mai ușor de parcurs ca **Metamorfozele**, iar cititorul este purtat fără efort de la un episod la altul.

Comentatorii operei lui Ovidiu cataloghează prea adesea ceea ce consideră ei drept trăsături ale stilului, fără a face însă interpretări. Astfel, neologismele lui Ovidiu, modul în care tratează numele proprii, figurile sintactice și retorice, particularitățile de metrică sînt etalate de acești comentatori parcă amorțite și imobile, în vitrine, purtînd fiecare o etichetă savantă. Nimic nu poate plictisi și îndepărta mai mult pe cel ce studiază opera lui Ovidiu.

Încercînd o analiză vie, afirm că critica stilistică a celei mai mari părți a poeziei latine trebuie să înceapă cu ceea ce aș numi nivelul tehnic al sursei. Există serioase temeiuri istorice pentru o astfel de abordare. Procedeele lingvistice, literare se bazează pe o experiență comună a poetului și cititorului roman; arta poetică care era „erudită” prin limba, metrica și aluziile sale mitologice, înfilnea în cititor un cunoscător la fel de inițiat.

Programa de învățămînt îi pregătea pe cei ce reușeau să absolve școlile, să aprecieze intuitiv foarte dibacea organizare și maniera nefirească de folosire a limbajului, în care nu numai fiecare cuvînt, ci și fiecare silabă, fiecare literă și sunet aveau un rol de jucat.

„Poet” înseamnă „creator” — **poeta nascitur, poema fit** — și nici un poet nu exemplifică aceste adevăruri mai bine decît Ovidiu. Influența vădită pe care a exercitat-o asupra poezilor de mai târziu, ca Chaucer, Shakespeare sau Goethe nu reflectă o admirație vagă și convențională din partea lor față de ceea ce numim de obicei „geniu”, ci ceva mult mai deosebit. Aprobarea lor este aceea a colegilor de breaslă, arbitri calificați ai artei și tehnicii literare.

Numai cititorul care este gata să trudească pentru a-și făuri, la cel mai înalt grad, propria-i sensibilitate față de limbaj va fi în stare să înțeleagă justetea verdictului marilor predecessors.

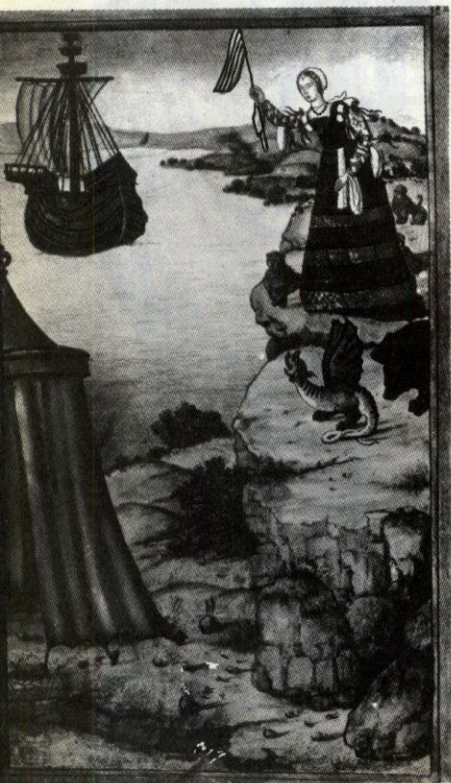
Motivul surghiunului la Tomis

RAOUL VERDIÈRE, Bruxelles

membre-asociat al Centrului național de cercetări științifice, Paris

Încă din timpul Renașterii, cercetătorii operei lui Ovidiu și istoricii s-au străduit să dezvăluie adevăratul motiv pentru care autorul *Metamorfazelor* a fost nu exilat, ci deportat* la Tomis.

* Termenul uzual, întemeiat științific, folosit de specialiști, este „relegat”. Aceasta este condiția juridică, potrivit dreptului roman, a pedepsei lui Ovidiu. În legătură cu motivele deportării poetului, printre care și cele de ordin politic, vezi *Magazin Istoric*, nr. 9/1968 și nr. 7/1972 (n.r.).

Până în prezent au fost susținute, în legătură cu această chestiune, șapte ipoteze mai importante; iată-le:

1. S-a pretins că Ovidiu fusese iubitul Iuliei, fiica lui Augustus. Această explicație se bazează pe un pasaj — rău înțeles, după părerea mea — din opera unui poet latin din perioada tirzie, Caius Sollius Apollinaris — episcop de Clermont-Ferrand).

2. S-a presupus că poetul, care n-a avut niciodată sufletul perfid al unui om politic, ar fi susținut clica dornică să întroneze, după moartea lui Augustus, pe nepotul acestuia Agrippa Postumus, un tânăr nevrotizat, care se fălea prostetește cu forța sa fizică.

3. Ovidiu ar fi jucat rolul de mijlocitor între Iulia (nepoata lui Augustus — n.r.) și unul din iubiții ei.

4. Poetul ar fi fost pedepsit pentru că a asistat la o procesiune de cult interzisă bărbatilor, în cinstea fie a lui Isis, fie a lui Venus.

5. Ovidiu ar fi frecventat cercurile politice aparținând opoziției.

6. După Salomon Reinach, Ovidiu ar fi asistat la o ședință de divinație, în cursul căreia s-ar fi anunțat moartea apropiată a lui Augustus și venirea lui Agrippa pe tron.

7. Istoricul francez Jérôme Carcopino a combinat două din ipotezele precedente și anume prezența la o ședință de divinație și împotriva față de împărat.

Nici una din aceste șapte ipoteze nu rezistă însă unei cercetări întreprinse cu rigurozitate științifică. Totuși, motivele de ordin politic, în speță „opoziția prin poezie” ca și participarea poetului la un „complot” împotriva succesiunii la tron, nu pot scăpa unui examen atent al textelor înseși ale lui Ovidiu. Savantul american John C. Thibault a reluat, confruntat și examinat fiecare din supoziții, într-un studiu magistral, intitulat *The Mystery of Ovid's exile* („Misterul exilului lui Ovidiu”, Berkeley —

...Ariana părăsită de Tezeu pe insula Naxos

Los Angeles, 1964). Am reluat problema sub noi aspecte, iar acestea ne sînt relatate de înseși textele lui Ovidiu; confruntarea lor, mai precis, „telescoparea” a două dintre ele, mi-a dat cheia dorită atîta amar de vreme.

După cum voi arăta într-o comunicare cu ocazia primului Congres internațional „Ovidianum”, am ajuns la o concluzie, care este în același timp o convingere. Poetul a fost deportat de Augustus la Tomis pentru că, citind un pasaj din *Amores* (cule-

gere de poeme ce cîntă iubirea cu așa-nunmăta Corinna), împăratul a ghicit că poetul era amantul propriei sale iubite, Terentia, soția adorată a lui Mecena, sfetnicul intim al lui Augustus.

Căci, mulțumită lui Suetonius — acest vajnic colecționar de birfeli — se știe în mod sigur că Terentia a fost iubita împăratului. Se poate înțelege, așadar, de ce s-a străduit atît de mult Ovidiu să ascundă numele celei pe care o iubea.

O frescă complexă, un fel de superepopee

Prof. N. V. VULIH

catedra de limbi și literaturi antice
Universitatea „V. I. Lenin”, Lenin-
grad

Împlinirea, în 1958, a 2 000 ani de la nașterea lui Ovidiu a dat un nou impuls studiului operei ovidiene. Tradiționalul punct de vedere asupra creației poetului, acceptat în sec. XIX, s-a schimbat esențial în ultimii ani, astăzi Ovidiu fiind recunoscut ca unul dintre cei mai talentați autori români.

Poetul latin a creat un nou tip de epopee. *Metamorfozele* ocupă, incontestabil, un loc de mare importanță în opera lui Ovidiu. Contrar tradiției lui Homer, poetul latin nu tratează însă un subiect unic, populat de aceiași eroi, ci compune un mozaic de povestiri în versuri, legate între ele prin metamorfoze și metempsihoză. Căci crezul poetului se întemeiază pe concepția metempsihozei, potrivit căreia universul este dirijat de legea prefacerilor succesive*. Astfel, principala cauză a metamorfozei eroilor în animale, plante, aștri etc., ar fi factorul psihologic, propriu oamenilor și zeilor, cărora le determină acțiunile. Aceste metamorfoze nu cuprind însă și lumea sentimentelor (sufletul), care rămîne invariabilă de-a lungul întregii istorii a omenirii.

Factor important — pentru Ovidiu — al tuturor schimbărilor ce se petrec în univers, viața interioară a eroului se plasează în centrul poemului lui. Sentimentele aproape cotidiene, descrise înaintea lui Ovidiu în genul minor de poezie, pătrund astfel, pentru înfrîna oară, în epopee. Bo-

* În opera lui Ovidiu, mai ales în *Metamorfozele*, se remarcă și numeroase aspecte materialiste, preluate de la filozofii Heraclit și Aristotel precum și ecouri din *Poemul nașterii* al poetului-filozof materialist Lucrețiu (n.r.).

Frescă reprezentînd pămîntul-mamă. Roma, Altarul Păcii

Foata de titlu a incunabilului conținând *Metamorfozele* lui Ovidiu (Biblioteca Batyaneu din Alba Iulia)

gătia mitologiei antice i-a permis poetului latin să înfățișeze eroi de vîrste și caracter diferite, plămînd, în nuanțele ei cele mai fine, o lume de sentimente variate care, pînă la el, nu mai fusese zgîrbită atît de atotcuprinzător.

Nu mai puțin variate sînt maniera și stilul lui Ovidiu. El ne-a lăsat o frescă complexă, un fel de superepopoe ce conține elementele mai multor genuri, de la dramă la elegie. *Metamorfozele* sînt un fel de „model al lumii”, un fel de Panteon în care viața umană poate fi văzută în formele ei cele mai diverse.

Dar Ovidiu, acest cavaler roman, cultivat, este, în același timp, unul dintre cei mai mari umaniști ai antichității. El ne face să simțim grandoearea mitului și a legendei antice, atribuind personajelor pe care le-a îndrăgit bunătatea, simplitatea, sinceritatea și alte însușiri, cu care creațiile populare își înzestreză eroii.

● Clio anunță ● Clio anunță ● Clio anun

■ Poate nu știți că...

...Unul din primele canale pentru alimentare cu apă a fost construit la Roma, la începutul secolului III î.e.n. Sistemul de alimentare cu apă, cunoscut sub numele de Via Appia, avea o lungime de 17 km. Pe timpul lui Iulius Caesar, Roma era supranumită „Regina apelor”, posedînd 11 ape ducte, care aprovizionau orașul cu o mare cantitate de apă.

...Astrienii foloseau încă în sec. VI î.e.n. ceasornicul cu apă. Străbunicul ceasornicilor de azi era format dintr-un vas înalt și îngust, din care picura apă printr-o mică deschizătură. Un crainic dădea de știre cînd vasul se golea.

...Inițiativa de a organiza concursuri de muzică nu aparține vremurilor moderne. Primul concurs muzical a avut loc, la Roma, în anul 17 e.n. Pînă la Nero, concursurile aveau un caracter ocazional. Împăratul a încercat să creeze o instituție specială, organizînd competiții, Neronia, la un interval de 5 ani. Ideea nu s-a dovedit însă viabilă. A fost reluată în anul 86 e.n. de către Domițian, care a instituit concursuri, din 4 în 4 ani, pentru chitară și flaut solo sau ansambluri. Pentru desfășurarea lor, împăratul roman a construit pe Cîmpul lui Marte o sală specială, cu o capacitate pînă la 10 000 spectatori.

...În timpul lui Mircea cel Bătrîn, cițiva oșteni din Țara Românească au participat la un turnir — întrecere între cavaleri — dat în cinstea regelui Poloniei, Vladislav Iagello, de către regele Ungariei Sigismund de Luxemburg. Cronicarul polon Długosz menționează: „O sută de cavaleri s-au luptat în palestră timp de două zile, de dimineață pînă seara. La aceste jocuri au participat oșteni greci, italieni, francezi, poloni, bulgari, valahi și sirbi”.

...Sculptorul grec Zenodorus a executat o statuie înaltă de 33 m, care îl reprezenta pe împăratul roman Nero.

...Lisip — sculptorul lui Alexandru cel Mare — a modelat, din ordinul acestuia, 25 călăreți de aramă în mărime naturală (garda personală a Cuceritorului), care au murit în lupta de la Granicos, apărîndu-și regele.

Zîmbete din cronic

■ Strămoșul lui Figaro

Incă din antichitate, frizierii erau cunoscuți ca fiind foarte vorbăreți. Într-o zi, regele Macedoniei, Archelaos, chemă un frizer pentru a-i tăia părul.

— Cum doriți să vă tund? întrebă acesta.

— În tăcere, îi răspunse regele.

■ Cumpătare

Celebrul general theban Epaminondas, invitat la un ospăț de unul din bogații săi prieteni, ceru să i se aducă mâncăruri obișnuite. Când prietenul îl întrebă de ce procedează astfel, invitatul de la Mantinea răspunse:

— Ca să nu uit la tine cum trebuie să trăiesc la mine acasă...

■ Sînge albastru

Regele Francisc I al Franței, voind să facă episcop pe Duchâtel, îl întrebă dacă era nobil:

— Sire, răspunse el, Noe a avut trei fii; n-aș putea să vă spun precis din care din ei cobor.

■ Scaunul ambasadorului

Un ambasador al împăratului Carol Quintul, intrînd în audiență la Soli-

man Magnificul, nu găsi în sală nici un scaun. Își scoase mantaua, se așeză pe ea și expuse motivul audienței. La plecare, lăsă mantaua jos, în fața sultanului, care, crezînd că ambasadorul o uitase, îi atrase atenția.

— Ambasadorii suveranului meu nu obișnuiesc să ia cu ei scaunele pe care au stat — fu răspunsul solului.

■ Muștrare

Cromwell era renumit pentru singele rece cu care se comporta în împrejurări dramatice. Odată, înaintea unei lupte, studia terenul pe care trebuia să-și desfășoare trupele. De lingă un zid, s-a tras asupra lor, dar glonțul a trecut la o depărtare de cîteva palme. În timp ce însoțitorii lui s-au împrăștiat speriați, Cromwell s-a întors în direcția din care se trăsese și a strigat:

— Neisprăvitule! Dacă unul din oamenii mei ar fi greșit așa, l-aș fi spînzurat pe loc!

■ Cu menajamente

Napoleon avea o formulă favorită pentru a-și exprima disprețul față de cineva:

— E penultimul dintre oameni.

Întrebat: de ce penultimul, împăratul a răspuns:

— Ca să nu descurajez pe nimeni.

■ Precizare

Ședința a Consiliului de miniștri prezidată de Ionel Brătianu. Din guvern fac parte doi miniștri care se numesc Constantinescu, unul fiind celebrul afacerist Constantinescu-Porcu; amîndoi lipsesc. Vrînd să explice, unul din miniștri zice:

— M-am întîlnit ieri cu Constantinescu-Porcu...

Dar Brătianu îl întrerupe vehement:

— Nu admit ca miniștrii în funcție să fie insultați în prezența mea.

În timpul discuției, cineva zice:

— Colegul nostru Constantinescu...

— Care? întrebă Brătianu.

— Vedeți? se grăbește să intervină cel apostrofăat cu cîteva minute în urmă. Vorbînd despre Constantinescu-Porcu, nu i-am adus o insultă, ci am precizat doar de cine e vorba...

■ Conform rezoluției

În anii războiului ruso-japonez, după înfrîngerea de la Tușima, înalții demnitari ai țării au hotărît să ridice moralul armatei prin decorarea soldaților cu o medalie care urma să poarte inscripția: „Să vă răsplătească domnul”. Proiectul a fost trimis lui Nicolae II pentru aprobare. Acesta, nefiind de acord, a pus următoarea rezoluție: „La timpul său”.

Demnitarii au interpretat însă altfel respectiva rezoluție, din care cauză medalia a apărut cu următorul text: „Să vă răsplătească domnul, la timpul său”.

1972

Anul
internațional
al cărții

De la Cracovia la Brașov: incunabulul din 1491

ION - RADU MIRCEA

Biblioteca Muzeului Culturii Românești din Brașov, care înglobează o bună parte a fondului vechi de carte al bisericii Sfintul Nicolae, păstrează semnificative mărturii ale activității desfășurate de acei neobosiți cărturari români grupați în cartierul Șcheilor. O investigație atentă a acestui tezaur — peste 1250 manuscrise și tipărituri — ne-a permis identificarea a cel puțin 7 manuscrise din secolele XIV-XV, 9 din sec. XV (după 1424) și 21 din sec. XVI. De proveniență diferită, manuscrisele slavone atestă larga circulație a cărții spre Brașov, fie din Serbia sau Bulgaria, din Galiția ori Rusia moscovită, fie, cu precădere, din țările române.

Alături de manuscrise s-au păstrat și produse ale primelor tipografii cu litere chirilice, ca unele exemplare ale imprimeriilor sîrbești sau rusești din sec. XVI.

O eșarfă și un nume...

Cea mai prețioasă carte pe care am identificat-o aici, unică în țară și unicat bibliografic în multe privințe, este un exemplar necunoscut al incunabilelor* chirilice de la Cracovia (1491), un *Triod-Penticostar*. Pînă în octombrie anul trecut nu se știa că un asemenea incunabul s-ar fi răspîndit, în afară de Ucraina și Rusia Apuseană, și pe teritoriul nostru. Cartea apare în inventarul averii bisericii încă din 1685; mai recent ea a fost catalogată sub o dată nesigură: „înainte de 1641”. Candid Mușlea, în monografia sa din 1943, transcriind însemnarea de donație de care ne vom ocupa mai jos, o datează „în anul 7049 [1641]”. Cercetînd-o cu atenție nu mică ne-a fost mirarea cînd am descoperit pe spatele primei pagini gravura binecu-

noscută de pe tipăriturile lui Schweipolt Fyol din Cracovia, adăugată în partea de jos, sub forma unei eșarfe ce poartă numele „Šbeipolt Thiol”.

Investigațiile asupra primelor incunabile chirilice se îmbogățesc astfel cu noi date: *Triodul-Penticostar* este a treia carte dintr-un grup de patru tipărite la Cracovia, și are aceeași gravură cu *Ceaslovul* și *Octoiul* imprimate în același an, dar prezintă un element nou: consemnarea în josul cadrului a numelui celui care a realizat-o. Este un volum în folio**, de 364 file: primele două sînt lipite împreună — cea dintîi albă, cealaltă are imprimat, pe verso, gravura (la legat, cărții i s-au mai adăugat, la început și sfîrșit, cite o filă).

** Prin în folio se înțelege îndoirea unei coli tipografice astfel încît să formeze două foi (patru pagini). Formatul obținut pe această cale poartă de asemenea numele de în folio — n.r.

* Reamintim că incunabilele sînt volume care datează din prima epocă a tiparului, fiind publicate înainte de anul 1500 — n.r.

Numele tipografului „Sbtepolt Thiol”. Imprimat în josul xilografurii de pe fila 2 verso

Paginile sînt ornate la început cu un fontispiciu de tip moldovenesc, corespunzător celui de pe exemplarele copiate de Gavril Uric între 1424-1450 la Neamț. Frontispiciul este schematizat și imprimat în cerneală roșie (chinovar); la fel și cele trei tipuri de litere inițiale. Exemplarul a fost înmbrăcat în piele, pe care s-au imprimat cu fierul cald frumoase medalioane reprezentînd bustul unor personaje celebre: Luther, Melanchton, Erasmus etc.

Cu o sută de ani mai devreme

Apariția acestui incunabul în partea de sud a Transilvaniei, înți la Rîșnov, apoi la Brașov, nu este indicată de inscripția de pe prima filă: „Această carte numită Penticostar a cumpărat-o popa Smadul, fiul lui Aldea din Rîșnov, din ținutul (?) Brașov pentru 7 florini și a dat-o bisericii din același loc să-l fie lui de rugă și fiilor lui și nepoților și [stră]nepoților lui. Și martori sînt: protopopul Toma de la sfînta biserică din Brașov și Văsil Șofran și Dumitru fiul lui Mircu și Ștefan Grajd din Zărnești, în anul 7049 [1541]”.

La prima vedere, autenticitatea însemnării ni s-a părut îndoielnică: anul fusese scris inițial 7149 (1641), dar a doua cifră, desemnînd suta, fusese rasă; grafia corespunde sec. XVII. Credem că e vorba de o

copie ulterioară a unei prime însemnări șterse, căci anul 1541 (7049) este autentic, deoarece atît protopopul Toma, fost copil de casă la curtea banului Craiovei înainte de 1541, cît și doi dintre martorii brașoveni sînt des înțîlniți în documentele orașului — pînă la 1550. La fila 29 există o altă însemnare din sec. XVI, cam ștearsă de vreme, care poartă semnătura în slavonă a donatorului: „Eu popa Smadul din Zărnești”. Pe coperta a doua se păstrează o altă însemnare, din sec. XVII, care arată că volumul se găsea în stăpînirea bisericii Sf. Nicolae din Șchei. Dar cînd a trecut cartea de la Rîșnov la Brașov? Din volum lipsește o singură filă (114), care a fost înlocuită cu o alta scrisă de mînă și care poartă filigranul „mori de hirtie” din Brașov (1589-1600). S-ar putea ca în ultima decadă a sec. XVI ori începutul celui următor, cartea să fi fost înmbrăcată în haină nouă, la o legătorie saxonă, tocmai cu prilejul intrării ei în patrimoniul bisericii din Șchei sau a unuia dintre slujitorii ei, fiind păstrată cu grijă pînă azi.

Calea străbătută de acest exemplar de la Cracovia la Brașov nu ne este cunoscută; nu ne rămîn decît ipotezele. Tipărite în condițiile persecuțiilor inchiziției, căci în 1492 Schweipolt Fyol scăpase de închisoare numai renunțînd la cărțile „schismatice” și plătiînd o substanțială amendă, folie imprimate sau chiar legate au fost confiscate și distruse. Cărțile tiparîței cracoviene au ajuns astfel o raritate încă de la 1499. Va fi însoțit acest Penticostar din 1491 carele negustorilor transilvăni din Galiția pînă la Brașov? A fost, oare, adus aici chiar de vreunul din comercianții români — sau săi —, ca o curiozitate, ca un produs al noii arte de multiplicare a textelor? Răspunsul nu-l putem da. Cel puțin deocamdată.

Primele rînduri pe caietul unei fete

I. FELEA

„Joi după-amiază a fost împușcat comunistul Leonte Filipescu, în dreptul cantonului din drumul care duce la Jilava, din cauză că a căutat să evadeze. Un glonte i-a pătruns în inimă și altul în creier; moartea i-a fost fulgerătoare”.

Așa glăsuia comunicatul oficial publicat în dimineața zilei de 14 aprilie 1922. Laconic. Sinistru. Brutal. Gloanțele — trase cu precizie diabolică — curmaseră fulgerător flacăra unor idei, a unor gânduri deosebite, stinseseră o inimă ce bătea pentru o cauză sfântă.

Un asasinat

Faptele s-au petrecut astfel. Iorgu — numele conspirativ al lui Leonte Filipescu — trăise, după greva generală din octombrie 1920, în ilegalitate. Fusese arestat, schingiuit și întemnițat mai bine de un an de zile la închisoarea Jilava. Considerat „periculos” pentru siguranța statului burghez, fusese ținut izolat, cu lanțuri la mâini și picioare. Trebuia să apară ca acuzat principal în procesul din Dealul Spirii. Se imbolnăvise. Acuzatorii hotărîră, în cele din urmă, disjungerea lui din proces. Nu din milă pentru omul bolnav. Oare Alexandru Dobrogeanu-Gherea nu fusese adus în sala de proces pe targă? Pe Iorgu au vrut „să-l judece” altfel...

Trebuia să apară ca martor în proces la 20 aprilie 1922. Se afla la închisoarea militară din București. I s-au pus din nou lanțuri. Cu cinci zile înainte de a depune ca martor, i s-au scos lanțurile și a fost anunțat că va fi dus la Jilava! Pentru aceasta au fost aleși un soldat și o brută de plutonier — Bratu, cunoscut pentru lipsa sa de scrupule...

Vineri seara, după ce trecuse o zi de la împușcarea lui, a fost înștiințată familia. Soția a cerut corpul soțului. I s-a răspuns printr-un refuz. Prefectul poliției și-a dat „cuvîntul de onoare” că familia va putea să vadă cadavrul, atît la Spitalul Militar cît și în capela Cimitirului Ghencea, unde urma să fie înmormîntat. Înhumarea trebuia să aibă loc duminică sau luni. Sim-

bătă, familia s-a dus la Spitalul Militar. Ofițerul de serviciu a refuzat să îngăduie ca soția să-și vadă soțul ucis. Motivul? Ordin de sus! Din nou o făgăduială: corpul va fi expus la capela Cimitirului Ghencea. Minciună! În loc să fie transportat în capelă, sicriul a fost dus direct la groapă și, în pofida protestelor, coborât în mormânt. Intr-un moment de desperare, soția a sărit în groapă și, ridicând capacul, a putut să zărească fața mortului complet mutilată.

Se pune întrebarea legitimă: de ce nu s-a îngăduit familiei să vadă cadavrul? Răspunsul e simplu: pentru că acest lucru ar fi creat posibilitatea divulgării asasinatului. Că așa se prezintă lucrurile, vorbesc antecedentele. În primul rând trebuie amintit că Leonte Filipescu, considerat „periculos”, a fost ținut în lanțuri tot timpul detenției la închisoarea militară. Când, însă, s-a pus problema transferării la Jilava, în loc să fie transportat cu camionul, a fost dus pe jos și... fără lanțuri la picioare. De ce era necesară mutarea sa la Jilava, când peste cinci zile urma să apară ca martor în proces? Și de ce — în vreme ce alți arestați, socotiți „nepericuloși”, dispuși și ei din proces, au fost trimiși la Jilava legați în lanțuri — față de Leonte Filipescu s-a procedat altfel?

E limpede: pentru că s-a urmărit asasinarea lui, sub pretextul clinic.

Era bolnav, slăbit. Explicația că a vrut să fugă și să se ascundă în păduricea de lângă Jilava este de-a dreptul absurdă. În apropiere de cantonul unde se arăta că a încercat să fugă, nu se afla nici o pădurice, ci doar o... tufă. Până la Jilava era câmp deschis. Un cetățean care venea de la Giurgiu l-a văzut întins în drum, cu bagajul lângă el, într-un lac de sînge...

Totul dovedea, deci, o înscenare. Sistemul nu era nou. În același chip se procedase cu Max Wexler*, și tot așa, pe ascuns, fusese omorât doctorul Aroneanu**.

Muncitorii, prin întruniri și în presă au cerut autopsia cadavrului, deoarece existau indicii foarte serioase că s-a săvârșit o crimă monstruoasă. Într-un articol, semnat A. Moldoveanu și intitulat: *Asasinatele și proletariatul (Socialismul, 21 aprilie 1922)*, Lucrețiu Pătrășcanu dădea alarma. Asasinarea lui Leonte Filipescu nu reprezenta un caz izolat, ea făcea parte dintr-un întreg sistem adoptat de aparatul represiv burghez, care căuta astfel să lo-

vească în cei mai buni luptători pentru cauza clasei muncitoare — comuniștii. Articolul făcea un apel fierbinte la muncitorime pentru a împiedica astfel de crime monstruoase.

„Crimele“ lui Iorgu

Născut la Birlad, în 18 septembrie 1895, din părinți săraci, Leonte Filipescu a reușit să urmeze cursul primar. La vârsta de 14 ani a plecat la Galați, ca să-și câștige existența, și s-a angajat ca băiat de prăvălie. Munea din greu. După cîțiva timp a venit la București și a practicat meseria de ospătar.

Era prin 1910, anul reorganizării partidului clasei muncitoare. Breasla ospătărilor desfășura o puternică activitate organizatorică, lucrătorii din această ramură erau conduși de revoluționari destoinici, precum Gh. Niculescu-Mizil, Iancu Olteanu și alții. Alături de ei, s-a format Leonte Filipescu.

În 1914-1915, tînărul revoluționar a participat la marile acțiuni anti-războinice organizate de Partidul Social-Democrat. Încă de pe atunci el avea strînse legături cu elementele înaintate ale mișcării care începuseră să contureze viitorul curent de stînga.

În timpul războiului, căzut prizonier la germani, a reușit să fugă din lagăr, împreună cu mai mulți militari, și s-a întors în țară. Abia înapoiat în Capitală, a reluat imediat contactele cu mișcarea revoluționară. În primăvara anului 1917, a luat parte la organizarea, în capitală încă ocupată de dușman, a unei demonstrații în fața comandamentului german, sub lozînga „Pentru pace și pîine!”. Un an mai apoi s-a aflat printre sprijinitorii tipăririi și răspîndirii foii intitulată *Trăiască socialismul****. Lupta de clarificare ideologică în snul partidului, acțiunile greviste — la care au luat parte mii de muncitori — au fost tot atîtea terenuri de activitate rodnică pentru Leonte Filipescu. Într-un material publicat în gazeta *Federația* el arăta muncitorilor, pe baza experienței de pînă atunci, că sosise vremea pentru ca cererile lor să fie „cucerite și nu cerșite”. „Viitorul — scria el în articolul intitulat *Masa de rezervă* — ne dă speranțe mari și fru-

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1972.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1971.

*** Așa s-a chemat primul număr al ziarului *Socialismul*, organ al P.S.D., care își schimbă titulatura în *Partidul Socialist din România* — n.r.

moase, ne deschide perspectiva unei vieți frumoase și omenști, prin transformarea societății de azi în societatea socialistă". Ajunsesse la concluzia fermă că pentru a apropia acest viitor era necesară multă muncă, pasiune și o luptă diră împotriva claselor asupritoare. Lucrul trebuia început chiar cu organizarea partidului: „Partidul Socialist — scria el — trebuia transformat într-un puternic partid politic comunist”.

Dar nu numai prin coloanele presei socialiste a înțeles el să se adreseze muncitorilor, ci și direct, nemijlocit: foarte des se afla în fabrici, la întruniri, peste tot unde se discuta și se plămădea viitorul mișcării. În ajunul grevei generale din 1920 și în timpul acesteia a desfășurat o intensă activitate propagandistică. S-a numărat printre militanții socialiști care au editat și răspândit literatura revoluționară, consacrată pregătirii și desfășurării grevei. Lui Leonte Filipescu îi revine, de asemenea, un merit important în organizarea tipăririi clandestine a unor manifeste revoluționare. Autoritățile burgheze îl urmăreau pas cu pas, trecându-l în fruntea listei militanților care urmau să fie arestați.

A început să activeze ilegal.

Era o perioadă de muncă încordată. După bestialele represii inițiate de burghezie împotriva muncitorilor participanți la greva generală*, necesitatea creării grăbnice a partidului revoluționar devenise și mai evidentă. Leonte Filipescu s-a datruit cu tot sufletul muncii de pregătire a primului congres. Fiind urmărit îndeaproape, el n-a putut participa, însă, la lucrările acestuia. Pentru a evita arestarea, o perioadă scurtă a plecat în Bulgaria. S-a reîntors la sfârșitul lunii iunie 1921, angajându-se în lupta pentru crearea organizațiilor locale ale tînărului partid comunist. Într-una din zile, comunistul Pandele Becheanu l-a trimis în str. Fluierului nr. 21, unde trebuia să țină o conferință în fața mai multor muncitori.

„Sint cu voi, tovarăși...”

Fânica Dinu avea 21 ani și era lenjer-reasă. Fusese martoră la multe din constăturile ținute în casa din str. Fluierului. Aflind că nu știe carte, Iorgu și-a manifestat nemulțumirea și s-a oferit s-o ajute să învețe. În arhive s-a păstrat un

document în care se spune: „Leonte Filipescu, oferindu-se să mă învețe carte, a scris... primele rinduri: Ioan Frimu a fost omorît de boieri, Revoluția e în marș. Dezrobirea muncitorilor trebuie să fie opera lor. Iar eu scriam după dînsul...”

Pe altă pagină a notat: Karl Marx este apostolul socialismului. Viitorul este al clasei muncitoare. Știința e hrana sufletului nostru. Băuturile otrăvesc corpul omului. Proletari din toate neamurile, uniți-vă! Nici muncă fără pîine, nici pîine fără muncă! (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 96, dosarul nr. 228, fila 14).

În timp ce-i dicta, Leonte Filipescu o sfătua pe eleva lui să facă fiecare literă rotundă, clară. Apoi i-a cerut să scrie ceva dintr-un cîntec pe care ea îl auzise la una din întrunirile la care participase. Fata a așternut pe hîrtie:

„Sculăți voi oropsiți ai vieții, voi osteniți la foame sus...”

Cînd a luat foaia și a citit, Iorgu a exclamat: „Merge!” La început mai cu gîșeli, apoi tot mai clar, cuvintele au căpătat pentru eleva sa sensuri noi, adînci, nebanuite.

Ion Pîrvu, muncitor tăbăcar, își amintea că Iorgu citise într-o seară în fața muncitorilor o conferință intitulată **Calitățile unui orator**; altădată adusese cu el o broșură, probabil lucrarea lui Engels **Originea familiei, a proprietății private și a statului**.

Toate acestea au constituit un delict, o gravă învinuire împotriva lui Leonte Filipescu. Autoritățile considerau că nu trebuie lăsat să-și mai desfășoare această activitate „subversivă”, de deșteptare a celor mulți. În octombrie 1921 a fost arestat și schingiuit. A fost implicat în pîdoasa înscenare judiciară din Dealul Spirii. Se afla la închisoarea militară cînd a aflat că tovarășii săi de luptă, arestați în timpul congresului din mai, au declarat greva foamei. Pe o bucată de hîrtie, cu mina slăbită de boală, a așternut aceste patetice rînduri de solidaritate: Dragi tovarăși! Am aflat că sînteți în luptă cu schingiitorii noștri, pentru un regim mai omenesc... Sint cu voi, tovarăși, pînă la moarte. Trăiască lupta noastră! Înainte, tovarăși! Nu vă lăsați, fiți solidari și veți învinge!”

Erau cuvintele unui om care-și pusese atît de scurta sa viață în slujba marelui ideal socialist.

* Vezi Magazin istoric, nr. 10/1970.

Opt amintiri dispărute?

Se cheltuiesc anual sume considerabile pentru restaurarea monumentelor istorice de pe tot întinsul patriei noastre, pentru reintegrarea lor în circuitul valorilor moștenite de la străbuni. Se reînălță ziduri de cetăți, prăbușite de secole, vechi clădiri medievale își recapătă aspectul inițial, adăpostind felurite muzee, pământul restituie întregii așezări din primele vîrste ale istoriei umane; într-un superb efort, istoricii și arheologii vor, parcă, să fixeze pentru totdeauna anumite urme lăsate de înaintașii noștri. Din păcate, nu știm cum se face că, urmărind **ansamblurile**, se pierd, uneori, din vedere **amănunțele**.

„În biserici și mănăstiri se păstrează, însă — prin slovele săpate în aur și argint, **prin lespezele scrise ce acopăr morminte**, prin pomelnice săpate în piatră la altare, prin piatră cu slove așezată deasupra ușilor — amintirea trecutului nostru [...]”. Aceste cuvinte, scrise de N. Iorga la începutul secolului nostru, ar fi trebuit — și ar trebui încă — să sune ca un îndemn, dar și ca un avertisment la adresa celor care se ocupă de păstrarea amintirilor materiale ale trecutului. Dar lucrurile nu stau pretutindeni tocmai așa.

La cîțiva kilometri de orașul Roman, în satul Dulcești — aflat azi pe teritoriul județului Neamț — se găsește o biserică zidită în 1605 de marele paharnic Ioan Caraiman și soția sa. Nu a fost, la vremea lui, un personaj neînsemnat acest paharnic; din contra, se poate spune că a fost un mare diplomat al Movileștilor, pentru cauza cărora a și murit, asasinat la Istanbul, în 1609. Satul a fost moștenit de o fiică a lui, Safta, soția lui Dumitrașco Șoldan, boier care a urcat treptele ierarhiei feudale pînă la marea vornicie a ambelor „țări” — cea de sus și cea de jos — în domnia lui Vasile Lupu, cu care se înrudea. În noiembrie 1637, vornicul Șoldan a apărât trecătoarea Oituz contra oastei care, din Ardeal, aducea un pretendent la tronul țării, iar în anul următor a fost trimis la Brașov, ca „sol mare cu învățătură și cu putere deplină”, pentru tratative cu principele Transilvaniei și cu Matei Basarab.

În biserica de la Dulcești au fost îngropate rude apropiate ale marelui vornic Șoldan — soția, doi fiici, un nepot etc. — și probabil ei însuși își va fi găsit odihna veșnică tot acolo. Pe la sfîrșitul secolului trecut, căutînd urmele lui Miron Costin în vechiul ținut al Romanului, V. A. Urechîă a găsit în această biserică nu mai puțin de opt **lespezi mormintale din veacul XVII**. Cea a vornicului lipsea încă de atunci. Răsfoind recent arhivul ghid al monumentelor județului Neamț*, aflăm însă, cu adîncă uimire, că la Dulcești nu se mai găsește nici una din lespezele din sec. XVII, ci numai două din veacul trecut. Au dispărut, **prin urmare, opt amintiri ale trecutului nostru**. Unde sînt pietrele de la Dulcești? În ce chip au pierit ele?

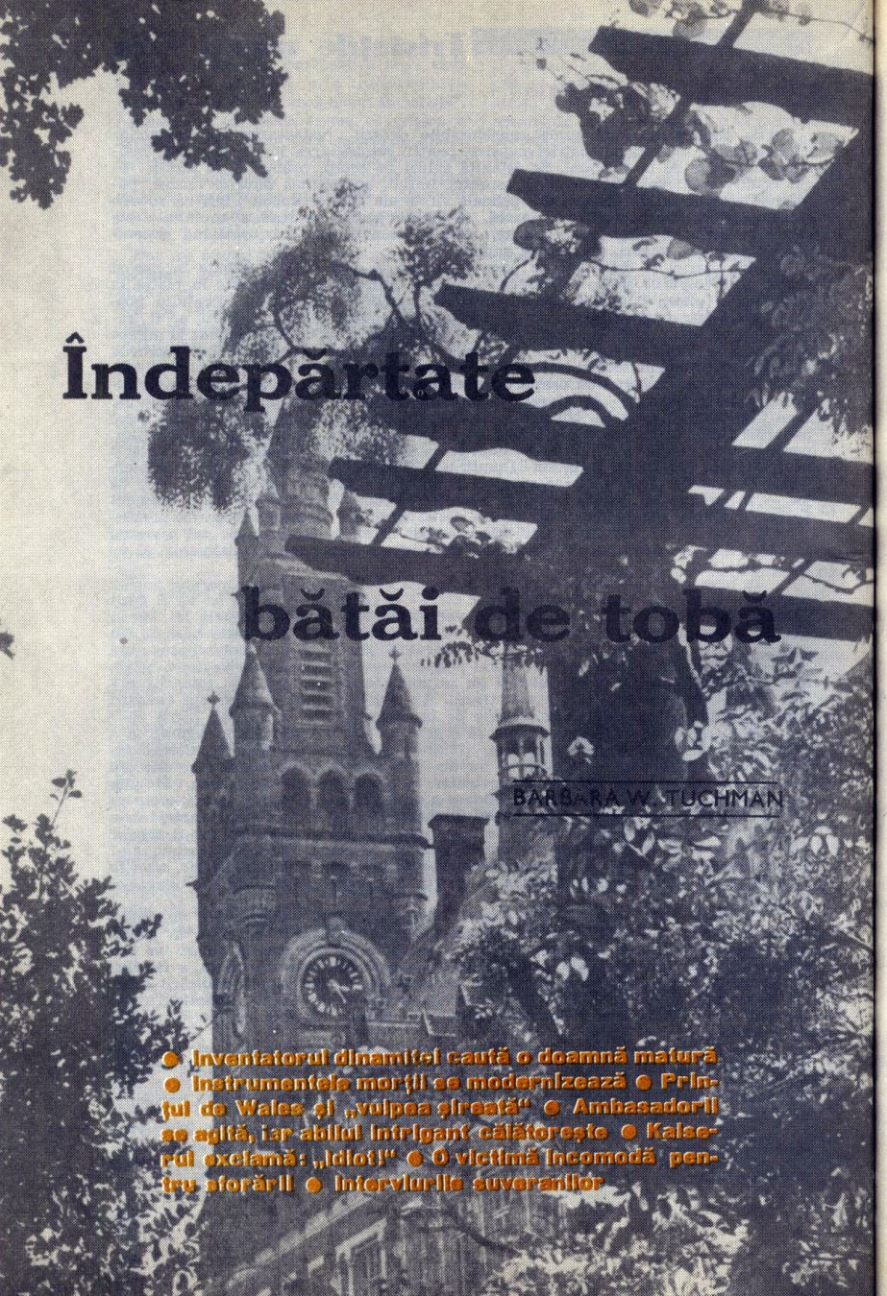
Dacă la prima întrebare credem că e greu de dat un răspuns, în schimb la a doua se poate răspunde prin analogie, vizitînd, spre exemplu, biserica Colțea din Capitală. **Din Capitală** — repetăm — nu din cine știe ce sat, aflat la cine știe cîți kilometri depărtare de forurile competente. Se poate vedea acolo cum, în plin veac XX, în plină campanie de consolidare a amintirilor trecutului nostru — acum pe cale de valorificare — **se calcă pe lespezi de mormînt**: din ce în ce mai șterse, într-o bună zi se va constata că pe ele nu se mai deslușește nimic și atunci vor fi smulse din pardoseală și aruncate sau folosite într-un fel oarecare. Pare de necrezut, nu? În București, **peste drum de Muzeul Municipiului**, într-un monument istoric, aflat în **grija Direcției Monumentelor Istorice**, se distrug în continuare amintiri ale trecutului românesc.

La Baia, prima capitală a Moldovei, unde au început unele lucrări de consolidare a ruinelor bisericii catolice ridicate acolo de Alexandru cel Bun în primii ani ai sec. XV, rătăcea mai anii trecuți, în preajma acestor mărețe ruine, un monument funerar din sec. XVIII, cu o frumoasă stemă, sculptată în piatră, a familiei Cantacuzino. Era minjit cu păcură, ceea ce poate da o idee asupra utilizării sale... Ca să nu mai spunem că, pînă la începerea lucrărilor arheologice, mărețele ruine serveau — în ciuda unei interdicții seculare — drept... carieră de piatră și țare de vite.

Restaurarea cetăților, a ansamblurilor arhitectonice, a clădirilor, nu ne poate da dreptul să asistăm în tăcere la distrugerea celorlalte amintiri — „mai mici” — ale trecutului nostru. Puțină **grijă**, mai multă **dragoste** pentru trecutul nostru și ceva mai multă **competență** din partea celor care răspund de această prețioasă moștenire ar fi de natură să împrăștie tristețile muzei Clio...

Ștefan S. GOROVEI

* M. Drăgotescu, D. Birlădeanu, Gh. Bunghez, Monumente istorice din județul Neamț, București, 1971.

Îndepărtate

bătăi de tobă

BARBARA W. TUCHMAN

- Inventatorul dinamitei caută o doamnă matură
- Instrumentele morții se modernizează
- Prințul de Wales și „vulpea șireată“
- Ambasadorii se agită, iar abilitul intrigant călătorește
- Kaiseerul exclamă: „Idioti!“
- O victimă incomodă pentru ațorării
- Intervipurile suveranilor

Avanpremieră editorială

Un incântător castel olandez, Huis ten Bosch, a găzduit, în ultimul an al secolului trecut, diplomați veniți din 26 țări pentru a-și spune cuvântul pro sau contra soluționării pașnice a conflictelor internaționale. Acestei prime conferințe de la Haga, cit și celei ce avea să-i urmeze, în 1907, scriitoarea americană Barbara Tuchman le-a consacrat un capitol din cartea sa Trufașa citadelă, în curs de apariție la Editura Politică. Paradoxal — în aparență — capitolul se intitulează Îndepărtate bătaii de tobă. Dar oare nu atunci, la finele secolului trecut, trebuie căutată obârșia primului conflict mondial din secolul nostru?

Cititorii români au avut prilejul să cunoască, anul trecut, o altă carte a Barbarei Tuchman, Tunurile din august, apărută în aceeași editură. Revista noastră a prezentat, în avanpremieră editorială (în nr. 7-8/1969) fragmente din această originală istorie a primului război mondial. În noua sa lucrare — a cărei versiune românească este semnată de Mihai Livescu — scriitoarea trece în revistă evenimente din epoca anterioară primei conflagrații mondiale, din acea epocă — după spusele autoarei — care n-a murit de bătrânețe și nici din cauza vreunei întâmplări neprevăzute, ci pentru că a intrat brusc într-o criză care reprezintă unul din evenimentele importante ale istoriei.

În paginile ce urmează, extrase din capitolul Îndepărtate bătaii de tobă, vom face cunoștință cu un crâmpel din această epocă. O epocă în care oamenii au cunoscut telegraful, telefonul, electricitatea și au aflat de existența radioactivității; în care luptătorii Comunei din Paris și-au dat viața pentru ideile revoluționare; în care Statele Unite ale Americii au declanșat primul război imperialist pentru împărțirea posesiunilor coloniale, iar Anglia, Franța, Germania, Belgia au acaparat milioane de kilometri pătrați de teritorii străine. O epocă în care noile mașini, metale, întreprinderi au fost folosite din plin pentru fabricarea armamentelor.

Teama pe care o provoca industria de armament în plină dezvoltare era aproape generală — scrie B. Tuchman. Uzinele Krupp, colosul de la Essen, cea mai mare întreprindere individuală din Europa, împreună cu Skoda, Schneider-Creusot și Vickers-Maxim, niște carteluri umflate, rezultate din fuziuni repetate și cu nume ce zgirie urechea, aveau interese în toate taberele, își vindeau produsele unor clienți răspândiți pe toate continentele și fiecareia din cele două părți aflate în conflict, profund de orice discordie. În fiecare an, una sau alta dintre ele producea o nouă armă, mai ucigătoare decât cele dinainte, care, dacă era adoptată de forțele armate ale unui stat, impunea imediat un efort corespunzător din partea statului rival. Cheltuielile de înarmare și acumulările uriașe de arme creșteau de la an la an și oamenii aveau impresia că totul se-ndrepta spre o explozie finală mortală.

În acea atmosferă, propunerea Rusiei, făcută la 29 august 1898, de a se convoca o conferință de pace, pentru limitarea armamentelor, la care să participe toate națiunile, a stîrnit reacții contradictorii și a fost caracterizată de The Times din Londra, drept „o enigmă mai mult decât surprinzătoare”.

Milioane de oameni au îmbrățișat cu speranță și bucurie ideea păcii și a limitării armamentelor, în timp ce guvernele țărilor au întîmpinat-o cu teamă și suspiciune. O complicată imbinare de interese, ambiții, intrigi, tendințe expansioniste, camuflete sau declarate, au făcut ca cercurile guvernante să privească întruirea de la Haga din singurul punct de vedere care le convenea: acela al profitului maxim. Nesocotind interesele maselor, clasele dominante au speculat cu perfidie dorința de pace a popoarelor, întotdeauna, de teama unor conflicte sociale, organizații pacifiste și creînd iluzia unei lupte pentru pace. Nu întîmplător dintre toți partizanii păcii de la sfîrșitul veacului trecut, socialiștii au fost aceia care au înțeles că apelul țărului era „o înșelătorie”.

În condițiile de atunci — ale existenței unui singur sistem mondial, cel capitalist — era relativ ușor pentru cercurile agresive de a-și pune în aplicare planurile lor nefaste. Așa se și explică faptul că, la adăpostul discuțiilor despre pace, principalele state capitaliste au putut să continue nestîngerite cursa înarmărilor, pregătind febril prima conflagrație mondială.

Poate că, în viziunea Barbarei Tuchman, evenimentele nu sînt redate întotdeauna pe deplin obiectiv. Exagerarea rolului jucat de unele personaje secundare și, mai ales, subaprecierea atitudinii popoarelor față de problemele păcii afectează conținutul cărții. În afara acestor minusuri, rămîne, însă, incontestabil meritul autoarei de a fi cules, cu conștiințiozitate de istoric, un bogat material informativ și de a-l fi relatat atractiv, ca un reporter care aruncă o privire în culisele evenimentelor.

Subtitlurile aparțin redacției.

Domnica ZAVOICINSCHI

Un mobil deocamdată enigmatic

În apelul țarului, fiecare grup vedea reflectată, ca într-o oglindă magică, fața propriului său adversar. Pentru Germania era evident că, în cazul cînd Anglia nu era de acord cu dezarmarea navală, gestul țarului n-avea să rămînă decît „o lovitură de sabie-n apă”. Așa se explică de ce, după cîteva zile de la apel, Kaiserul a declarat în mod hotărît: „Viitorul nostru este pe ocean”. La rîndul lor, englezii socoteau că problema majoră era reprezentată de ambițiile navale ale Germaniei. Socialiștii de pretutindeni erau siguri că, indiferent care va fi fost mobilul inițiativei rusești, el nu putea fi în nici un caz dragostea de oameni, dacă se ținea seama de cruzimile opresiunii țariste. Socialistul german Wilhelm Liebknecht considera apelul țarului drept o „înelătorie”. Mulți luptători pentru pace îl socoteau o replică la războiul spaniolo-american [pentru Cuba], care li se părea că este preludiul dezastrului mondial. Luarea în stăpînire a Filipinelor [de către S.U.A. — n. r.] îi convinsese pe mulți europeni de necesitatea stăvilirii expansiunii americane. Chiar unii americani nu se împotriveau gîndului că acțiunea țarului fusese inspirată de victoria Statelor Unite asupra Spaniei. Vorbînd în numele antiimperialiștilor, Godkin [editorul publicațiilor *Nation* și *Evening Post*] observa cu melancolie că „splendida chemare” venea într-un moment cînd Statele Unite erau pîntr-un, mai mult decît oricînd în istoria lor, „de spiritul militar și de ideea cuceririlor cu forță”.

Și, totuși, enigma mobilului continua să subziste. O explicație susținută de mulți era aceea că Nicolae acționase nu atît în interesul omenirii, cît din dorința firească de a o lua înaintea Kaiserului, despre care se credea că plănuia să dea o proclamație similară *urbi et orbi* * cu ocazia apropiatei lui vizite la Ierusalim.

Curînd după apel, atenția publicului a fost absorbită de sinuciderea colonelului Henry, implicat în afacerea Dreyfus, iar după alte zece zile lumea a tresărit din nou aflînd că împărăteasa Elisabeta a Austriei fusese asasinată de un anarhist. În timpul acesta, americanii erau ocupați cu primirea regimentelor care se întorceau acasă din Cuba, iar englezii cu înaintarea lui Kitchener spre Khartoum [capitala Sudanului — n.r.] Începînd din luna septembrie, atmosfera politică s-a întunecat din cauza perspectivei unui război între Anglia și Franța. Există impresia că sentimentele pașnice fuseseră izgonite din sufletul oamenilor.

Nu se putea spune însă același lucru și despre apostolii consacrați ai mișcării

pentru pace din Europa și America, pe care chemarea țarului îi entuziasmasse.

Ardoarea mișcării era întruchipată de baroana Bertha von Suttner, născută contesă Kinsky în 1843, dintr-o familie austriacă aristocrată aflată în declin. Fiindcă avea o fire prea dirză și energică ca să accepte decăderea dintr-o atmosferă elegantă, preluase la vîrsta de 30 ani funcția de educatoare și damă de companie a fiicelor familiei von Suttner, cu care ocazie stîrniea o dragoste pasionată — și împărtășită — în sufletul fiului și moștenitorului familiei, cu șapte ani mai tînăr ca ea. Contesa nu avea însă nici un fel de dotă, astfel că îndrăgostiții s-au despărțit plini de o durere tipic germanică. În clipele acelea, ieșirea din situația aceasta tristă a fost oferită de un anunț de ziar prin care „un domn mai în vîrstă, foarte bogat, cultivat și locuind la Paris” arăta că este în căutarea unei doamne mature și instruite, care să-i servească de secretară și să-i conducă gospodăria. În felul acesta contesa s-a pomenit în serviciul lui Alfred Nobel, inventatorul dinamitei.

Testamentul lui Nobel

Om straniu, idealist și pesimist, de o ironie mușcătoare, timid, melancolic și aproape un siastru, Nobel cîștigase, deși nu împlinise încă 43 ani, milioane prin fabricarea explozivilor și era profund tulburat de consecințele descoperirii sale. Se părea că nu avea nevoie de o secretară, ci mai degrabă de cineva care să-l asculte. „Aș vrea — îi spunea noti sale angajate — să nascocesc o substanță sau o mașină care să aibă o putere de pustiire globală atît de înspăimîntătoare, încît războaiele să devină cu totul imposibile tocmai din această cauză”. În ciuda simpatiei instantanee, a „intensei plăceri intelectuale” pe care i-o procura tovarășia lui, doamna s-a lăsat doborâtă de tristețe, astfel că după o săptămînă a zburat înapoi în brațele adoratului ei și a fugit cu el.

După 12 ani de căsătorie și de carieră scriitoricească, doamna baroană a descoperit, cu sentimentul unei adevărate revelații, existența Asociației internaționale pentru pace și arbitraj din Londra. În expunerea scopurilor ei, asociația declara că la sfîrșitul celui de-al XIX-lea secol venise vremea ca toți oamenii să se sfătuiască și să cadă de acord asupra unor mijloace pentru lichidarea pe cale pașnică a conflictelor și pentru abolirea războaielor. Convertită și entuziasmată de aceste idei, Bertha von Suttner s-a avîntat în acțiunea de organizare a unor filiale ale asociației la Viena și Berlin. În anul 1891, strădaniile ei, susținute de ziarul *Die Neue Freie Presse*, și-au atins scopul, iar manifestul publicat cu această ocazie ex-

* Adresată lumii întregi (n.r.)

prima idealurile pacifiștilor* de pretutindeni.

Alfred Nobel susținea înființarea unui tribunal internațional și încheierea unui acord între națiuni, prin care să se prevadă, în cazul oricărui conflict, un armistițiu obligatoriu pe o perioadă de un an. El a apărut pe neașteptate, deși sub nume fals, la Congresul păcii ținut la Berna în 1892, și i-a spus baroanei Bertha von Suttner că dacă putea „să-l informeze și să-l convingă, ar face ceva foarte important pentru această cauză”. Scinteia prieteniei care se aprinsese între ei fusese menținută vie prin corespondență și prin vizite sporadice, făcute de-a lungul anilor. Acum îi scria că, după toate aparențele, se pregătea o nouă perioadă de violență „al cărei vuiet surd îl aud deja în depărtare”. Două luni mai târziu îi scria din nou baroanei: „Aș vrea să-mi las prin testament averea pentru înființarea unui premiu, care să fie acordat din cinci în cinci ani persoanei care va contribui în modul cel mai eficient la menținerea păcii în Europa”. Socotea că premiul trebuie anual după ce va fi acordat de șase ori, fiindcă „în cazul în care societatea omenască nu va putea fi reformată în decurs de treizeci de ani, vom cădea inevitabil în barbarie”.

Nobel a meditat îndelung asupra planului său, l-a materializat într-un testament întocmit în 1895, acordând oamenilor un termen ultim ceva mai îndepărtat, și a murit în anul următor.

„Navigăm cu un cadavru în cală”

Creșterea populației a făcut să se mărească numărul bărbaților apti pentru serviciul militar și care puteau fi puși deci la dispoziția uriașelor armate permanente, astfel încât, după 1871, toate puterile continentale, urmînd exemplul Germaniei, să introducă serviciul militar obligatoriu. Înarmarea și echiparea marilor armate cerea colaborarea unei industrii cu o producție de masă și, de aceea, pentru a putea satisface cererea, întreprinderile de armament concentrău sub stăpînirea lor surse de materii prime, mine, turnătorii și mijloace de transport. Piețele de desfacere și profiturile erau aproape nemărginite și reacționau cu o vigoare impetuoasă la stimulentele dat de forțele războiului.

În decurs de zece ani, adică între 1885 și 1895, războiul terestru a fost revoluționat prin introducerea puștilor de calibru mic, prevăzute cu magazine, a mitralierei MAXIM perfecționate și a pulberii fără fum. Folosite împreună, aceste ino-

Alfred Nobel, savantul care a câștigat milioane prin fabricarea explozivilor și și-a lăsat averea pentru a răsplăti marile descoperiri științifice

vații au mărit de cinci ori și chiar mai mult bătaia, viteza și precizia armelor de foc și au schimbat caracterul războiului. Infanteria, care la Waterloo trăgea 3 focuri pe minut, putea trage acum 16 focuri în același interval de timp. Folosirea armelor de calibru mic a mărit raza lor de acțiune și precizia ochirii. Introducerea reculului automat la tunurile de câmp a sporit și ea viteza focului de artilerie. Dar, mai presus de toate, pulberea fără fum, brevetată de Nobel între anii 1887 și 1891, a deschis și extins cîmpul de luptă. Ea a limpezit cîmpul vizual, a permis mascarea tunurilor, a accelerat viteza lor de încărcare și a mărit bătaia și precizia armelor de artilerie de la 1000 la 5000 sau chiar 6000 metri. Lupta se putea desfășura acum pe distanțe mari și se putea deschide focul asupra unei armate încă înainte ca aceasta să-și observe inamicul. Deși abia începea să se întrezărească acest lucru, se și creaseră condițiile ca tunul să capete înțietate față de pușca infanteristului. Torpilele și minele extindeau, la rîndul lor, sfera războiului naval, iar experiențele făcute deschideau perspective redutabile submarinului. Unii se făleau cu noua energie care circula prin vinele omenirii, în timp ce alora le era frică de ea și împărtășeau părerea lui Ibsen: „Navigăm cu un cadavru în cală”.

Dorința ca națiunile să-și unească eforturile în vederea frînării acestei dezvoltări a început, treptat, să capete glas, care a devenit suficient de puternic pentru ca lordul Salisbury, pe atunci prim-ministru

* Autoarea se referă la curentul pacifist din rîndul burgheziei și, mai ales, al intelectualității epocii respective (n.r.).

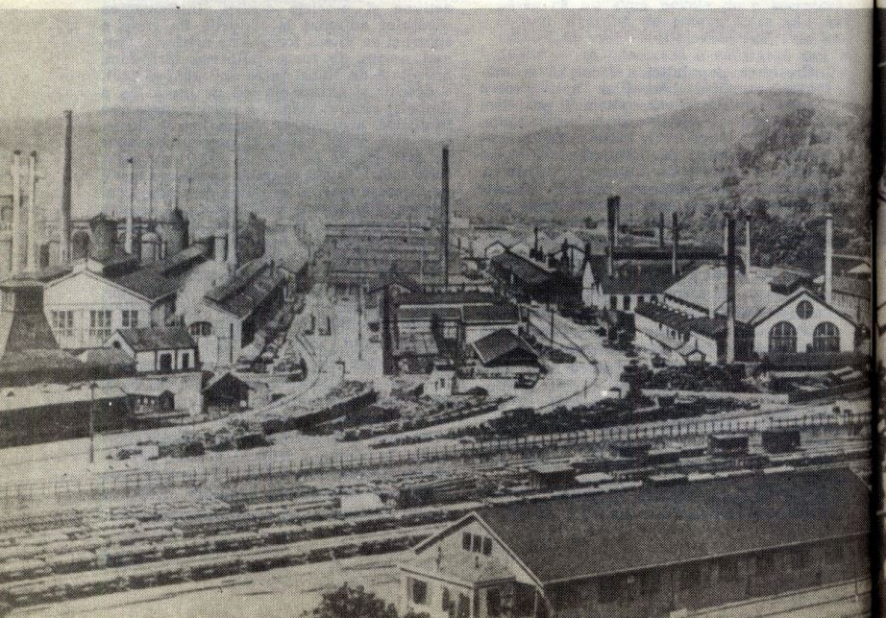
al Angliei, să-i acorde, în 1897, atenție. În cuvîntarea ținută în fața Consiliului municipal al orașului Londra, el a declarat că, în cazul cînd nu se vor lua din timp măsuri de prevenire, acumularea armamentelor și perfecționarea continuă a „instrumentelor morții” vor conduce „la o sfortare formidabilă de distrugere reciprocă, fatală pentru civilizație”. Fără să vorbească pe față despre dezarmare, a adăugat că singura speranță de împiedicare a dezastrului consta într-o adunare a națiunilor, în care diferențele dintre ele să fie discutate în spirit de prietenie și, în cele din urmă, „să se unească mai strîns prin aderarea la o lege internațională de un fel oarecare”. Fiindcă nu fusese niciodată optimist, lordul Salisbury n-a mers pînă acolo încît să presupună că măsura aceasta va duce la abolirea războiului, ci și-a limitat speranțele la „un lung răstimp de comerț prosper și de pace continuă”.

Țarul Nicolae nu era nici mai pașnic și nici mai idealist decît lordul Salisbury. Avea, în 1898, vîrsta de 30 ani și era un tînăr mărginit la minte, lipsit de imaginație și stăpînit de o singură idee: să guverneze astfel ca să nu scadă cu nimic

puterea autocratică moștenită de la strămoșii lui. Toate strădaniile lui se rezumau la tergiversarea aplicării Constituției, încît fi rămînea prea puțină energie pentru politica internațională și nu arăta decît puțin interes pentru alte probleme. Spre deosebire de impetuosul Kaiser, care ardea de dorința de a intra în acțiune ori de cîte ori citea o depeșă interesantă, țarul găsea că afacerile mondiale îi puneau la grea încercare facultățile mintale.

Propunerea de convocare a unei conferințe pentru pace nu era ideea lui, ci izvorise din anumite rațiuni de ordin practic, invocate de miniștrii celor trei departamente-cheie — de Război, de Finanțe și de Externe — care constau în simplul fapt că Rusia rămăsese în urmă în cursa înarmărilor și nu era în măsură să recupereze înfîrzierea. Generalul Alexei Kuropatkin, ministrul de Război, aflase că Austria, principalul rival al Rusiei, plănuia să adopte tunul de cîmp cu tragere rapidă de tip perfecționat, care trăgea 6 lovituri pe minut și care se afla și în dotarea armatelor germană și franceză. Rușii, al căror tun de cîmp trăgea numai o lovitură pe minut, nu puteau spera că vor avea posibilitatea financiară de a-și înzestra cu noul tun întreaga artilerie, fiindcă erau angajați deja, cu un mare efort bănesc, în acțiunea de înarmare a infanteriei. Dacă Austria putea fi convinsă să accepte amînarea cu zece ani a con-

Unul dintre colosii industriei de armamente: uzinele Schneider-Creusot

structției de noi tunuri — socotea Kuropatkin — amîndouă țările aveau să economisească cheltuielile respective.

O furtună de reacții

Tocmai pe vremea aceea s-a publicat în Rusia o lucrare impresionantă, în șase volume, numită *Viitorul războiului* (de Ivan Bloch). Concluziile la care ajunsese Bloch l-au condus spre mișcarea pentru pace (deși poate că lucrurile s-au desfășurat și invers). Pentru a convinge guvernele de pericolul care le aștepta, el folosea o amenințare mai înspăimîntătoare decît războiul și anume revoluția socială. Dacă condițiile actuale vor continua să se mențină — argumenta el — națiunile vor trebui să înfrunte fie istovirea în cursa înarmărilor, fie catastrofa unui război, și să se aștepte, în ambele cazuri, la „convulsii ale orînduirii sociale”.

Fiindcă frica de revoluție socială era un argument eficace în Rusia, Bloch a reușit să obțină o audiență la țar, iar concluziile lui și-au găsit ecoul în apelul redactat de Muraviov (ministrul de Externe al Rusiei). Era evident că acesta simțea puterea de convingere a demonstrațiilor lui Bloch. Înminînd apelul ambasadorului englez, el l-a rugat stăruitor să sublinieze în raportul său că inițiativa de pace a Rusiei va arăta „claselor nemulțumite și turbulente” că

guvernele marilor puteri înțelegeau dorința lor de a vedea bogăția națională folosită în mod productiv și nu într-o „întrecere dezastruoasă”. Ambasadorul englez a răspuns curtenitor că „ar fi greu să rămii insensibil față de nobilele sentimente, care au inspirat acest document remarcabil”.

„E cea mai mare absurditate și prostie de care am auzit vreodată”, scria, mai puțin afabil prințul de Wales care, atunci cînd era indignat, lua ceva din felul de a se exprima al mamei sale (regina Victoria). „Chestiunea asta este pur și simplu imposibil de realizat. Franța nu-și putea da niciodată consimțămîntul, și nici *Noi*”. Ajunsesse la concluzia că apelul trebuia să fie „un truc al vulpii aceleia șirete” și al „abilului intrigant” cu numele de Muraviov, care „i l-a băgat țarului în cap”. Părerile prințului exprimau, în general, și părerile celorlalte guverne. Deși priveau propunerea cu o aversiune glacială, ele au acceptat, totuși, invitația — fiindcă nici unul nu voia să fie tocmai el acela care s-o respingă — fără să se aștepte însă la altceva de pe urma ei decît la neazuri. Așa cum spunea ministrul de Externe al Austriei, apelul va face ca, în viitor, guvernelor să le vină mai greu să prezinte parlamentelor noi cereri de fonduri pentru înarmare.

Miting muncitoresc la Londra, în 1989

Cu zelul potolit, însă neclintit în hotărîrea lui, Muraviov a lansat, în ianuarie 1899, o nouă scrisoare circulară la care era anexată o ordine de zi cu opt puncte. La punctul 1 se propunea încheierea unui acord, potrivit căruia într-o perioadă stabilită să nu se mărească forțele armate sau bugetele militare, iar ultimul punct prevedea încheierea unui acord asupra principiului arbitrajului și elaborării regulilor de procedură. Punctele 2, 3 și 4 tratau prohibirea sau reducerea folosirii unor noi tipuri de arme, precum și a anumitor mijloace de luptă doar în stare de proiect, ca, de exemplu, submarinele, ga-

Cancelariile erau numai zumzet, valizele diplomatice se umflau cu depeșe, iar ambasadorii vizitau pe miniștrii de Externe încercînd ca, prin menuetul prescris al conversațiilor oficiale, să descopere intențiile guvernului pe lângă care erau acreditați. Într-un raport german, lordul Salisbury apărea ca „foarte sceptic”, iar împăratul Franz Iosef ca avînd o atitudine „nefavorabilă” și considerînd orice limitare a dezvoltării militare drept „inacceptabilă”. La Roma, marchizul Visconti-Venosta [ministru de Externe al Italiei] refuza să participe ca delegat la o conferință „care nu era susceptibilă de a fi însoțită de rezultate prea utile”. Washingtonul era

zele asfixiante sau „aruncarea proiectilelor din baloane”, operație pentru care nu exista încă un verb distinctiv pe vremea aceea. Punctele 5, 6 și 7 se refereau la legile și normele de drept nescrise ale războiului terestru și la extinderea regulamentului de la Geneva, din 1864 [privind tratamentul răniților de război], la războiul naval.

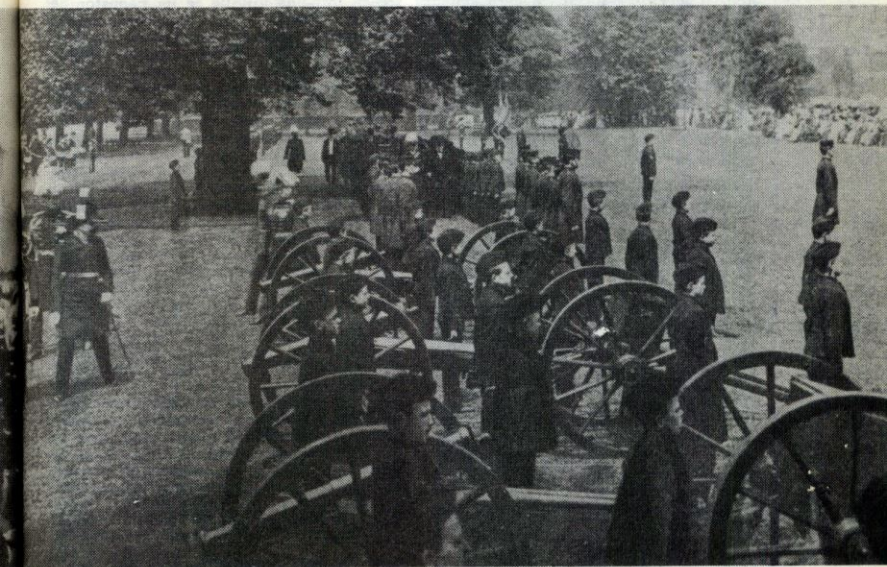
Punctele 2-7 i-au supărat pe pacifiști, care doreau abolirea războiului și nu temerarea lui. Ei bănuiau că aceste subiecte fuseseră introduse numai pentru a stîrni interes și a determina participarea guvernelor și a reprezentanților lor militari, ceea ce era, de fapt, adevărat.

Recruți germani depunînd jurămîntul în fața drapelului...

de acord să trimită delegați, dar nu voia să facă nimic în direcția limitării armamentelor. Belgia aștepta conferința „cu regret și neliniște”, fiindcă se temea că orice modificare a legilor războiului va înțări puterile armatei invadatoare sau va restrînge dreptul la apărarea legitimă contra invaziei. Opinia Berlinului se traducea prin sporirea cu trei corpuri de armată a forțelor existente.

Temîndu-se ca vorbăria surescitată a pacifiștilor în legătură cu dezarmarea să nu ducă la o înțelegere greșită a propunerilor sale, Muraviov a vizitat capitalele străine ca să le explice, în întrevederi personale, că ceea ce într-adevăr dorea Rusia era, pur și simplu, o plafonare a situației existente. Era doar o propunere cît se poate de rațională. Dacă doreau, puterile străine puteau cădea de acord — sugera el — asupra unui procentaj fix din populația lor care să fie chemat sub armă, lucru care le va da posibilitatea să-și reducă în mare măsură armatele, „păstrîndu-și totodată aceleași șanse ca și

să pozeze, scînteierea și coloritul uniformelor, galopul cavaleriei, panoplia cu drăpelele regimentelor, pocnetele neregulate ale gurilor de foc, echipamentele complicate ale corpului ofițeresc și ale soldaților, precum și, în ultimul timp, strălucitoarea perspectivă a puterii maritime, toate acestea nu erau decît fațetele aceleiași bijuterii: forța armată. Toate celelalte — Reichstagul, partidele politice, bugetul, alegerile — erau mai mult sau mai puțin niște inconveniente străine de funcția lui, cu excepția diplomației, această știință înțelegea cum trebuie numai de monarhi și tratată de mîntuială la nivelele inferioare.

...și recruți englezi, în așteptarea inspecției

mai înainte". „Idiot", aceasta a fost observația făcută de Kaiser pe marginea memorandumului.

Foc asupra taților și mamelor...

Nimeni nu se frămînta mai mult din cauza propunerii țarului decît împăratul Wilhelm II, în a cărui gîndire armata era tot una cu statul, precum și cu însuși împăratul, care personifica statul. Mantaua albă și coiful strălucitor în care-i plăcea

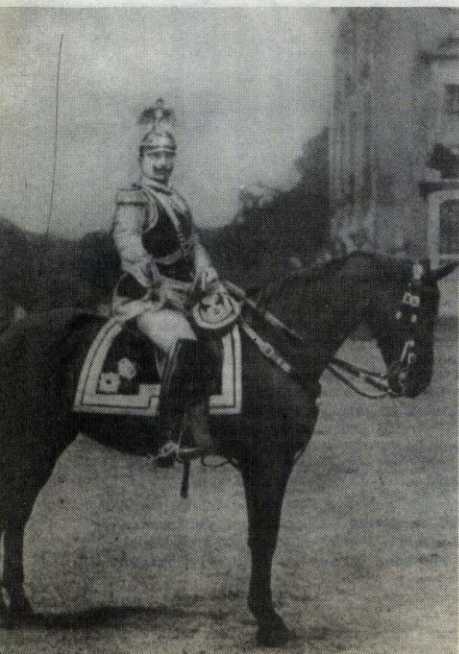
Kaiserul se suise pe tron în 1888, la vîrsta de 29 ani, după o domnie de 90 zile a tatălui său, în cursul căreia în Germania pîlîlise pentru cîteva clipe o guvernare liberală, ca după aceea să se stingă. La urcarea pe tron, prima lui proclamație n-a fost adresată „Poporului meu", așa cum fusese aceea a tatălui său, ci „Armatei mele". Proclamația afirma: „Eu și armata ne aparținem reciproc". În sfaturile pe care le-a dat unei companii de tineri recruți a arătat la ce fel de legătură se gîndea: „Dacă împăratul vostru vă ordonă, trebuie să trageți asupra taților și mamelor voastre". Simțămîntul lui de

responsabilitate personală față de treburile Germaniei și Europei era exprimat prin repetatele „Eu” și „Al meu”, care îi înzoronau cuvântările. „Nu există decît un singur stăpîn în Reich și acela sînt eu, iar eu n-am să tolerez prezența altuia”. Sau, după cum va spune cîțiva ani mai tîrziu: „Eu sînt acela care mențin echilibrul puterilor în Europa, eu și cele 25 corpuri de armată ale mele”.

Germania nu era împinsă spre pace de mobilul și impulsul care sileau Rusia să facă acest lucru: strîmtorarea financiară. În Germania nu se puneau problema înapoierii industriale. Muraviov n-ar fi putut alege un argument mai nepotrivit decît cel servit la Berlin contelui Eulenburg, și anume că ideea conducătoare care stătea în spatele propunerii rusești era aceea că creșterea continuă a cheltuielilor de înarmare va conduce națiunile pînă la un punct în care vor trebui să spună *non possumus*, fiindcă *non possumus* era o expresie de negăsit în vocabularul german. Pe timpul acela, Germania plesnea de vigoare și nu-și încăpea în piele din cauza succesei materiale.

* Nu (mai) putem (n.r.).

Lui Wilhelm II îi plăcea să pozeze pe calul lui favorit, Extase

După destituirea, în 1890, de către Kaiser a lui Bismarck **, nici un om înzestrat cu o inteligență creatoare și activă n-a mai deținut vreo funcție importantă. Noul cancelar ales de Kaiser, fiindcă prezenta caracteristici cu totul deosebite de alea ale lui Bismarck, era prințul Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst, un bavarez cu maniere agreabile și paterne, care — după cîte se spunea — avea drept deviză: „Poartă întotdeauna haină neagră de bună calitate și ține-ți gura”. Ministrul de Externe fusese numit contele Bernhard von Bülow ***, un gentleman elegant, de o amabilitate și înfumurare extremă, ale cărui maniere erau atît de onctuoase, încît în conversație și corespondență părea că-și freacă într-una mințile ca un negustor de preșuri. Obişnuia să-și mîzgălească notele pe manșeta cămășii, de frică să nu uite nici cea mai mică dintre dorințele Maiestății Sale.

Politica externă era controlată, în spațiile lui Bülow, de către invizibilul domn Holstein care, după obiceiul curților bizantine, își exercita puterea politică fără să aibă o funcție oficială. Holstein considera diplomația drept o conspirație, toate propunerile guvernelor străine ca incluzînd un șiretlic ascuns și conducea relațiile externe pornind de la premisa că toată lumea era contra Germaniei. Interesele unor mari puteri — îi explica el lui Bülow — nu sînt în mod necesar identice cu menținerea păcii, „ci mai degrabă cu supunerea inamicilor și a rivalilor ei”. Drept urmare „trebuie să întreținem bănuiala” că obiectivul Rusiei este „mai cîrînd un mijloc de a-și mări puterea decît a menține pacea”. Bülow s-a declarat de acord. Instrucțiunile pe care le trimitea miniștrilor plenipotențieri din străinătate vorbeau despre capcane și intrigi și tratau ordinea de zi a lui Muraviov ca și cînd ar fi fost vorba de un coș cu șerpi. Ar fi de dorit — îi scria el ambasadorului german la Londra — „ca ideea aceasta despre pace și dezarmare [...] să eșueze datorită obiecțiilor Angliei, fără ca noi să fim obligați să apărăm pe primul plan” și spera că ambasadorul va conduce schimbul de vederi cu domnul Balfour în acest sens.

Domnul Balfour, care deținea funcția de ministru de Externe în locul lordului Salisbury, nu era însă o victimă chiar atît de potrivită pentru sfîrșirile lui Bülow. Spre deosebire de guvernul german, cel englez, deși sceptic în privința rezultatelor, nu se simțea amenințat cu nimic de conferința internațională a păcii și de aceea n-avea de gînd să facă singur față misiunii de a o torpila. De altminteri, în Anglia însuflețirea oamenilor nu putea fi luată în deridare. În decursul celor patru

** Vezi Magazin istoric, nr. 10/1970.

*** Vezi Magazin istoric, nr. 7/1970.

luni care au urmat apelului făcut de țară, la Ministerul de Externe au venit peste 750 rezoluții trimise de grupări publice, prin care se saluta ideea conferinței internaționale și se exprima — după cuvintele uneia din ele — „speranța sinceră” că guvernul Maiestății Sale își va exercita influența pentru a-i asigura succesul, „astfel ca din ea să rezulte ceva practic”. Rezoluțiile nu veneau numai din partea asociațiilor pacifiste constituite și a congregațiilor religioase, ci și din partea adunărilor cetățenești ținute în orașe și comitate, a comitetelor districtelor rurale și a consiliilor municipale și erau semnate de primari, ștampilate cu sigiliul comitetelor respective și expediate la lorzii-locotenenți*.

William Stead** propusese, în 1894, ca printr-un tratat internațional statele să-și ia angajamentul solemn de a nu-și mări bugetele militare până la sfârșitul secolului. Când propunerea rusească a fost adusă la cunoștința lumii, Stead a văzut în ea cea mai mare ocazie ce i se oferise în cariera lui. De aceea a hotărât imediat să facă un tur al capitalelor, drept început al unei mari campanii prin care [...] să stîrnească o mișcare colectivă de opinie în sprijinul conferinței. Călătoria lui urma să culmineze printr-un interviu cu țarul.

În drum spre Moscova, Stead intenționa să ia un interviu papei, Kaiserului, președintelui Franței, precum și regelui Leopold al Belgiei, pe care voia să-l convingă să devină purtătorul de cuvânt al Ligii micilor națiuni. Pentru a para un eventual amestec al autorităților engleze, Stead a făcut o vizită, la Ministerul de Externe, domnului Balfour, pe care l-a găsit mai întîi „apatic și ironic”, pentru ca mai tîrziu, în fața entuziasmului extravagant al lui Stead, răspunsurile lui să devină repede dure. După cum spunea el, Balfour nu reușea să înțeleagă cum de putea Stead să privească cu inima ușoară „dezvoltarea și puterea din ce în ce mai mare a Rusiei”.

Cam la o lună după apelul țarului, Stead a plecat la drum. La Paris, n-a reușit să-l vadă pe președintele Felix Faure. S-a înfîlțit însă cu Clemenceau, care i-a spus că „n-are să iasă nimic de pe urma conferinței” și a refuzat să-și modifice părerea. Regele Leopold, Kaiserul și papa Leon XIII l-au avertizat și ei. În schimb, Nicolae II, aducînd la îndeplinire o promisiune pe care tatăl lui o făcuse lui Stead cu zece ani mai înainte, i-a acordat nu numai o singură audiență, ci trei. Această

Lordul Salisbury n-a fost niciodată un optimist

amabilitate imperială l-a uluit pe Stead că, nefiind obișnuit cu uzanțele palatelor, a considerat-o drept o manifestare a caracterului interlocutorului său, fără să-și dea seama că ea făcea parte din meseria monarhilor. Întors la Londra, Stead a lansat o nouă publicație săptămînală numită *War against War****, a organizat Cruciada internațională pentru pace și a făcut absolut tot ce i-a stat în putință ca să fortifice cererea publicului pentru o conferință care nu putea și nu trebuia să dea greș.

Drept loc al conferinței de pace a fost aleasă Haga, în calitatea ei de capitală a unei țări mici și neutre, iar ziua deschiderii a fost fixată pentru 18 mai 1899.

*** Război împotriva războiului (n.r.).

* Lord-locotenent: șeful autorității executive și capul magistraturii din fiecare comitat (n.r.).

** Ziarist englez (1849-1912) entuziast sprijinitor al curentului pacifist (n.r.).

Informație și dezinformație enciclopedică

Un volum de 1 600 pagini este întotdeauna impresionant prin simpla lui prezență fizică, iar când este publicat sub girul unei edituri prestigioase cum e casa pariziană Flammarion, el îți poate inspira un respect deosebit. Am deschis deci noul **Dictionar uzual în culori Quillet-Flammarion** (1970) cu plăcerea pe care ți-o oferă un „catalog al premianților”: căci într-un dicționar enciclopedic nu figurează decât ceea ce este sau a fost cîndva important, ceea ce a lăsat o urmă. Am pornit să căutăm în noianul de fapte și nume celebre pe acelea care ne dau dreptul și nouă românilor la un loc pe podiumul Istoriei și ne-am bucurat văzînd că țara noastră are cîteva zeci de „întrări” care-î reflectă imaginea pe marea oglindă a lumii.

Dar chiar de la litera A, am constatat că oglinda are capricii, reflectînd o realitate mai mult sau mai puțin deformată. Căci Alba Iulia a făcut parte din regiunea Hunedoara, și nu din Deva; poetul Alecsandri s-a născut în 1821, nu în 1819; **Poeziile** lui Eminescu au apărut în 1883, nu în 1880; în 1970 Craiova are nu numai industria textilă, ci, mai ales, electrotehnică și chimică. Apoi Oradea ca și Brașovul, n-au avut niciodată rafinării de petrol, iar ultimul nu poate fi așezat pe apa Buzăului, pentru simplul motiv că de acolo pînă la poalele Timpei sînt cîteva zeci de kilometri. Prutul are cu 133 kilometri mai mult decît spune dicționarul, iar Dobrogea nu este „un vast podiș mlăștinos”. Cît despre Valahia, aflăm cu stupeoare că era împărțită pînă în 1952 în „Mica Valahie” (Oltenia) și „Marea Valahie” (Muntenia).

Cu aceeași neîncrezătoare uimire citim că **Istoria hieroglică** este opera domnitorului Constantin Cantemir, care ar mai fi scris și o **Cronică a românilor**. Eroarea este de o generație, cărturarul fiind, după cum se știe, Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin. Ne-am mirat cu atît mai mult, cu cît Dimitrie a fost unul dintre primii autori români traduși în franceză. Lucrarea sa **Incrementa atque decrementa aulae othomanicae** s-a tălmăcit în 1743 în franceză (alături de engleză și germană), rămînînd multă vreme sursa cea mai serioasă de informație a Europei Occidentale despre Imperiul otoman. În treacăt fie zis, cealaltă lucrare nu se numește **Cronica românilor**, ci **Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor**. Dicționarul ne mai spune că Dimitrie Cantemir a fost „ultimul domn autohton”, fără a adăuga cuvenita lămurire că este vorba doar de perioada fanariotă, după care au urmat iarăși la tron domni pămînteni.

Mai trebuie precizat și că Matei Corvin nu era fiul lui Ioan (Jean), ci al fratelui acestuia, Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei.

Dar iată că nici cei ce și-au purtat pașii prin Parisul unde s-a editat dicționarul și care au fost aplaudați de bunicii autorilor sau chiar de autorii înșiși, nu sînt mai bine tratați. Oare lui Brîncuși, cu marea lui rezonanță în memoria francezilor, nu i se mai știe originea sa română? Cît despre George Enescu acesta nu a scris doar muzică de cameră și simfonică, ci și o operă — **Oedip** — de mult, și mai ales azi, socotită în repertoriul de bază al operei moderne. Se știe că nu a fost numai violonist celebru, ci și dirijor de renume mondial; autorii ignoră că el a fost membru corespondent al Academiei Franceze și că s-a născut la Liveni nu la Cordaneri (?) Printr-o ciudată mutație de funcții, **Quillet-Flammarion** spune despre Nicolae Titulescu că a fost președintele... Consiliului [de Miniștri] român, (?) cînd de fapt a fost ministru de Externe, în schimb nu spune că datorită prestigiului său a fost ales, doi ani consecutiv, președinte al Consiliului Societății Națiunilor, fapt rămas unic în analele acestei organizații.

Și totuși, prefața lucrării anunță lucruri promițătoare; de pildă, că vom găsi istoria tuturor țărilor. Dar dicționarul are multe omisiuni. În textul despre România lipsesc marii noștri domnitori, cunoscuți Europei, ca și răscoalele, revoluțiile și revoluționarii noștri. Se trece sub tăcere insurecția din august 1944, care a deschis o eră nouă în istoria țării noastre!

Ne întrebăm de unde or fi aflat autorii că, la sfîrșitul sec. XV, „turcii au izbutit să-și instaureze dominația, impunînd cîrmuirea opresivă a **hospodarilor** lor”. Este drept că țările române au plătit tribut turcilor, dar au fost autonome și libere să-și aleagă domnitori (cu excepția perioadei fanariote) și să încheie tratate de pace sau alianță cu alte țări, purtînd în același timp necurmăte bătălii împotriva forței militare a Imperiului otoman. Unirea Transilvaniei cu România s-a efectuat, prin voința maselor, în 1918 și nu în 1920, cum afirmă dicționarul, Tratatul de la Trianon nefăcînd altceva decît să sancționeze o situație existentă și **de facto** și **de jure**.

Trecem peste alte erori și omisiuni și întrebăm, profund nedumeriți, dacă un dicționar enciclopedic de prestigiu și răspîndirea celui discutat nu ar trebui să se informeze mai temeinic înainte de a intra la tipar (mai ales că alte lucrări franceze similare aduc o informație corectă și adeseori la zi), pentru a nu mai fi în situația, desigur nedorită, să-și dezinformeze cititorii și astfel să-și riște grav reputația.

Oana BUSUIOCEANU

Premiul I la concursul II

Constantin Petrov, tehnician-vulcanizator la „Institutul de cercetări și proiectări anvelope și articole tehnice de cauciuc” din București, unul din cei doi cîștigători ai premiului I la cel de-al doilea concurs organizat de revista noastră. Un bărbat încă tînăr, deși numără 24 ani de muncă în aceeași meserie. Dragostea pentru profesia aleasă se împletește statornic cu pasiunea pentru istorie.

— Aș putea spune, ne declară Constantin Petrov, că ambele pasiuni le-am moștenit de la tatăl meu. Și el a lucrat în aceeași meserie. Cît privește istoria, de cînd îl știu i-a arătat un viu interes. Urmărim împreună revista „Magazin istoric”, căreia îi sîntem cititori și prieteni fideli.

Din memoriile unui diplomat

În slujba înțelegerii între popoare

TEVFIK RUSTÜ-ARAS

Un apartament din sectorul european al Istanbulului, scăldat în lumina care pătrunde prin ferestrele largi; de pe terasa de gresie trandafirie, tivită cu flori, se văd apele calme ale Bosforului, purtând în spinare zecile de cargoboturi care foiesc zilnic între Marea Neagră și Marea de Marmara.

Ne aflăm în locuința lui Tevfik Rustü-Aras, cunoscut om politic al Turciei și statornic prieten al României, decedat anul trecut.

În politica externă a Turciei interbelice, personalitatea lui Tevfik Rustü-Aras a jucat un rol de seamă în realizarea orientării țării pe linia trasată de creatorul Turciei moderne, Kemal Atatürk. Ministru al Afacerilor Externe în perioada 1932-1938, când scena politică europeană cunoștea convulsile prevestitoare ale celui de-al doilea război mondial, Rustü-Aras a participat nemijlocit la o serie de acțiuni de politică externă în favoarea păcii și securității colective pe continent: acordurile pentru definirea agresorului de la Londra — 1933; crearea Antantei Balcanice * — 1934; Convenția strimtorilor de la Montreux — 1936; dezvoltarea raporturilor cu Uniunea Sovietică. Manifestându-se cu consecvență ca prieten al țării noastre, el a semnat, alături de Nicolae Titulescu, la 17 octombrie 1933, Tratatul de prietenie veșnică, neagresiune, arbitraj și conciliațiune între Turcia și România.

Gazda noastră, doamna Rustü-Aras, ne primește cu caldă ospitalitate caracteristică oamenilor melegurilor turce. Amintiri despre România? Nenumărate! Împreună cu soțul, ne-a vizitat în repetate rânduri țara, căreia îi păstrează o veche și neclintită afecțiune.

Curcetăm pereții încăperilor, pe care zeci de fotografii ilustrează momente din bogata și rodnică activitate a fostului ministru de Externe al Turciei. Doamna Rustü-Aras ne dă toate explicațiile necesare, inclusiv o seamă de amănunte pito-rești pe care memoria sa le-a reținut cu uimitoare vivacitate.

Dar marea și adevărata surpriză abia urmează: un manuscris în limba franceză, redactat de Tevfik Rustü-Aras și cuprinzând memoriile sale — cu precădere cele

* Aportul său este definitoriu expus în lucrarea România și Antanta Balcanică, de Cristian Popișteanu, Editura Politică, 1968 și 1971.

din perioada interbelică. Nimic nu a fost încă publicat. Cu aceeași firească solicitudină și subliniind încă o dată sentimentele de afecțiune care leagă familia Aras de România, văduva remarcabilului diplomat ne pune teancul de pagini la dispoziție. De puține ori se întâmplă în cariera unui ziarist, chiar la mulți ani de la începerea profesiei, să se afle în fața unor documente olografe acoperind o bogată pagină de istorie. Este cazul amintirilor lui Rustu-Aras din anii activității sale diplomatice. Iată de ce transcriind pentru cititorii noștri câteva pasaje ale acestor note memoriale, avem sentimentul de a le oferi astfel ceea ce am putea numi, fără teamă de exagerare, o autentică premieră mondială.

Nicolae MINEI

Note despre Antanta Balcanică

Înainte de a aborda acest subiect și pentru a face înțelesă amploarea pierderii suferite prin dispariția Antantei Balcanice, trebuie să explic ceea ce reprezenta ea pentru membrii săi — mai precis atât pentru cei din Balcani, cât și pentru cei din Orientul Mijlociu.

Cei care au creat Antanta Balcanică nu au avut în vedere în primul rînd o alianță militară, ci mai ales o strîngere a legăturilor politice, economice culturale și din alte domenii între țările participante. În acest scop, s-a format, de exemplu, o comisie economică, cu menirea de a stabili liniile de cooperare pe planul respectiv. În același timp, pentru ca Antanta să nu aibă ca limite stricte relațiile stabilite la un nivel interguvernamental și pentru ca ea să prindă rădăcini în rîndul unor categorii sociale și profesionale cît mai diverse, s-au organizat reuniuni periodice între diferitele delegații ale popoarelor balcanice [...].

Antanta Balcanică era o grupare fără precedent în istoria acestei frămîntate regiuni a Europei [...]. Acum, pentru înția oară în existența lor, majoritatea popoarelor balcanice se alăturau într-o grupare în condițiile unei perfecte egalități, lăsînd totodată deschisă poarta pentru ca și minoritatea* să poată intra în Antantă, dacă și atunci cînd ar fi găsit de cuviință.

Pentru a asigura trăinicia acestei grupări, trebuia ca ea să se sprijine nu numai pe baze politice, ci și economice, precum și din alte domenii de activitate umană. Creatorii Antantei au acționat în conformitate cu această convingere. În schimb, dușmanii săi au încercat să împiedice mai întîi întemeierea iar mai apoi însăși existența în continuare a Antantei, pe bazele pe care le-am arătat mai sus.

* Referire la Bulgaria și Albania, țări care din diferite rațiuni nu au făcut parte din Antanta Balcanică.

De la bun început, Italia fascistă a încercat să ne creeze greutăți, asmuțînd împotriva Antantei guvernul fascinant de la Budapesta și pe amiralul Horthy [...]. Anglia și-a manifestat, de asemenea, nemulțumirea printr-o declarație cu caracter negativist, pe care Legația britanică de la Atena a dat-o publicității chiar în ziua cînd s-a semnat Tratatul ce puneazele bazele Antantei [...].

Dar, așa cum speram cu toții, Antanta Balcanică a început să dea roade încă de la crearea sa. Citați în trecut ca un exemplu clasic de dezordine, confuzie și agitație, Balcanii se bucurau acum de o atmosferă de un cult remarcabil. Noi orizonturi se deschiseseră, noi speranțe se născuseră pentru popoarele balcanice.

Mussolini, șeful guvernului fascist italian, văzînd că prestigiul Antantei Balcanice crește neconținut și nefiind în stare să i se opună prin mijloace diplomatice curente, a căutat să-și atingă țelurile distructive ațînd unele disensiuni interne existente în principalele state ale Antantei. Cea mai brutală dintre aceste manevre a fost atentatul de la Marsilia, în octombrie 1934, comis de teroriștii croați la instigația fasciștilor italieni și germani, împotriva regelui Alexandru al Iugoslaviei și a ministrului de Externe al Franței, Louis Barthou [...].

Prietenul meu, Titulescu

După moartea regelui Alexandru, Antanta Balcanică a continuat să trăiască și să se dezvolte [...]. În România, simpatia față de această grupare și-a păstrat toată căldura începutului pînă ce la Ministerul Afacerilor Externe a survenit o schimbare a titularului. Înlăturarea lui Nicolae Titulescu, căruia regele Carol II încercase și înainte să-i diminueze sistematically autoritatea, ca urmare a necurmății propagande fasciste venite din Italia lui Mussolini și Germania lui Hitler, a fost o mare lovitură pentru Antanta Balcanică. Faptul că suveranii și primii miniștri sînt invidioși pe colaboratorii lor competenți

și-i îndepărtează din posturi — așa cum a procedat Carol față de Titulescu — nu a dat niciodată rezultate bune, nici pentru cei care comit astfel de acte, nici pentru țările lor [...]. În cele din urmă, regele Carol a fost nevoit să-și părăsească țara, în vreme ce Titulescu, care se bucura de încrederea opiniei publice înaintate și care își iubea patria mai mult decât pe sine

In p. 68 : Tevfik Rustü-Aras în anii Antantei Balcanice

Ultima fotografie a lui Tevfik Rustü-Aras a fost luată la sediul Consulatului general al R. S. România la Istanbul, cu prilejul sărbătoririi zilei de 23 August 1971 (în stînga, consulul general, Ilie Tudor)

însuși, a rămas adînc gravat în memoria poporului său [...].

Mai tîrziu, după ce l-am pierdut pe Titulescu în condițiile relatate mai sus, consiliile politic și economic, ca și ședințele comune ale șefilor de stat-major din țările Antantei au continuat să se desfășoare cu regularitate și, grație înaltei autorități a lui Kemal Atatürk, gruparea noastră și-a păstrat vigoarea [...]. Moartea lui Atatürk, la 10 noiembrie 1938, a fost de aceea o grea lovitură pentru Antanta Balcanică, care nu i-a supraviețuit multă vreme [...].

Vorbînd despre Titulescu, marele ministru de Afaceri Externe al României, trebuie să spun nu numai că el a adus enorme servicii Antantei Balcanice și, implicit, propriei sale țări, dar și că a reușit să îmbunătățească simțitor relațiile României cu vecina sa, Uniunea Sovietică [...].

Să-mi fie permis să povestesc, în legătură cu acest ultim aspect, un episod care s-a petrecut la Conferința economică mondială, ținută la Londra, în iunie 1933.

Intr-una din zile l-am vizitat pe Titulescu la hotelul său. Prietenul meu era pe atunci nu numai ministru de Externe al României, ci și o figură celebră printre personalitățile de prim rang de la Societatea Națiunilor, în perioada dintre cele două războaie mondiale [...].

I-am spus că, după părerea mea, dacă se vor stabili legături de prietenie între România și U.R.S.S., s-ar putea ajunge la situația în care cele două țări să-și garanteze reciproc rezolvarea pe cale pașnică a tuturor diferendelor. La întrebarea lui Titulescu — cum ar putea rezolva această problemă cu reprezentanții diplomației ai Uniunii Sovietice — i-am răspuns :

— Foarte simplu : dacă îmi dați voie, voi telefona chiar din camera dumneavoastră ministrului de Externe Litvinov (care se afla pe atunci și el la Londra) și vă voi obține o întrevvedere cu dînsul.

— Perfect, mi-a răspuns Titulescu, chiar vă rog să-i telefonați.

După o scurtă conversație cu Litvinov, i-am spus prietenului român că ministrul de Externe al U.R.S.S. îl așteaptă imediat, la reședința sa. L-am rugat, de asemenea, ca, după discuția cu Litvinov, să se întîlnească cu mine, la Ambasada Turciei, pentru a examina împreună rezultatele întrevederii.

Seara, Titulescu a venit la sediul oficiului nostru diplomatic din Londra. Se vedea, după expresia feței sale, că era foarte mulțumit de convorbirea cu Litvinov. Mi-a strîns mîna surîzînd și mi-a spus :

— Ne-am înțeles în toate privințele !

BIRUL

NICOLAE STOICESCU

(Urmare din numărul trecut)

Secolul XVIII a rămas în istoria noastră ca o epocă de intensă exploatare fiscală a locuitorilor. Modul de impunere a birnicilor a îmbinat sistemul mai vechi al răspunderii colective cu acela mai nou al răspunderii individuale. În sate, însă, deși s-au introdus „hiritile” (numite în Țara Românească și „peceți” sau „pecetluituri”), s-a utilizat mai departe sistemul tradițional, care făcea ca unii locuitori să plătească mai mult, alții mai puțin. La 1742, Mihai Racoviță, domnul Țării Românești, poruncește „să li se dea peceti pe chipuri” unor locuitori din județul Argeș, „iar bani mai mulți decît banii peceții nicidecum să nu dea; iar ei între ei se vor cislui după cum își vor ști puterea”.

A fost secolul acumulării primitive a capitalului, al începutului formării unei piețe interne, dar, totodată, al menținerii formelor vechi de exploatare feudală. S-a accentuat inegalitatea fiscală; locuitorii țării au fost împărțiți în două categorii: una a birnicilor, alta, mai restrînsă, a privilegiatilor, care purtau numele de „bresle” (boierii, clerul, mazălii, slujitorii, negustorii etc.).

Cererile tot mai mari ale Porții, dorința domnilor fanarioți de a storcea bani cît mai mulți și cît mai re-

pede, ca și abuzurile agenților fiscali făceau practic imposibilă asigurarea unui sistem stabil de percepere a dărilor.

Încercările lui Nicolae Mavrocordat (domn în 1713 în Moldova și în 1716 în Țara Românească) de a reintroduce plata dărilor în sferturi, „ca să nu mai imble orînduiali (dări — n.r.) prin țară”, nu au dus la rezultatul scontat.

Fiul său, Constantin, care a domnit de mai multe ori, atît în Țara Românească, cît și în Moldova, a încercat să aducă schimbări sistemului fiscal, revenind la măsura introdusă de Constantin Brîncoveanu, cu plata dărilor în „patru civeruri (sferturi — n.a.) pe an în cisle drepte, pe capete și pe bucate”. Totodată, a fost desființat sistemul răspunderii colective la plata dărilor și s-au luat măsuri de îngrădire a abuzurilor agenților fiscali. Prin legiuirea fiscală a lui Constantin Mavrocordat din 1741, nerespectată de succesorii săi, boierimii și mănăstirilor li s-au acordat scutirea deplină de bir, ceea ce a dus la agravarea considerabilă a situației țărănimii.

Astfel, în 1770, boierii din Țara Românească declarau că domnii au păstrat numai numele de **sferturi**, înmulțindu-le numărul pînă la 20 pe an.

Nici încercările altor domni de a pune oarecare

ordine și stabilitate în sistemul fiscal nu au dus la rezultate de durată. Prin măsurile lui Alexandru Ipsilanti din 1775, s-a stabilit din nou o dare fixă, birul plătit în patru rate, numite **sămi** sau **sferturi**, dar peste 8 ani, în 1783, numărul sămilor a sporit la 6, numite **diminii**.

În aceeași vreme s-a schimbat și sistemul de repartiție a birului; de la 1783, impunerea pe cap de familie a fost înlocuită cu unitatea fiscală denumită „lud”, compusă dintr-un număr variabil de birnici, în funcție de avere și de regiunea în care locuiau. Înlocuirea birului pe cap de familie cu repartiția pe „lud” reintroducea răspunderea colectivă, menită să îngrădească fuga contribuabililor. Membrii „ludelor” fiind considerați solidari la plata dărilor, dacă unul dintre ei fugea, dările sale cădeau asupra celorlalți. Ca urmare, membrii unei „lud” sau fugeau cu toții, sau erau puși în situația să se păzească reciproc să nu fugă.

În 1804, fiecare „lud” plătea la o **diminie** cîte 12 taleri, ceea ce făcea 72 taleri anual; în 1815, birul fiecărei „lud” a ajuns la 278 taleri anual.

O nouă legiuire fiscală a lui Ioan Vodă Caragea, în 1819, cînd satele de la cîmpie au fost încărcate mai

* Vezi nr. 7/1972 al *Magazinului istoric*.

(Continuare în p. 74)

Republica împlinește 25 ani

Anal. 1 No. 1

Te Capitală anuală 5 bani. - În Districte 10 bani

Lun. 15 August 1913

ADEVĂRUL
ZIAR COTIDIAN

De la fondare în anul 1888 până astăzi în ziua

REDACTIA SI ADMINISTRATIA
STRADA UNIONULUI No. 14
Telefonul 1000

Director politic: **ALEX. V. BELDIMANU.**

ABONAMENTE SI ANUNCIURI
P. 100 - La 10 - 1000 - 10000
- 1000 - 10 - 1000 - 1000
- 1000 - 10 - 1000 - 1000
- 1000 - 10 - 1000 - 1000

Un proces de „lez-majestate“ acum 100 ani

M. GRAUR

Încă de la începutul domniei lui Carol I, o serie de publicații din București și din provincie au inițiat, sub diferite forme, campanii antidinastice și antimonarhice, dintre care unele au atras urmărirea autorilor respectivi în justiție.

Un proces cu mare răsunet pe vremea aceea a fost cel intentat publicistului Alexandru Beldiman.

Cu mult înainte de a pune bazele ziarului **Adevărul** (în 1888), Beldiman a scos la Iași, în 1871, sub același titlu, o revistă săptăminală, având ca prim redactor pe A.D. Holban. De la primele articole de fond, Beldiman a biciuit în această revistă dinastia străină și, personal, pe Carol, care „disprețuiește poporul și se pune ca o stavilă în mersul progresului“.

Chiar în primul număr al revistei, Beldiman a publicat un articol intitulat **Dinastia română**, în care caracteriza astfel cei șase ani de domnie ai lui Carol : „Discredit și umilire în politica exterioară,

ruină completă înăuntrul țării, iată rezultatele alegerii unui principe străin“.

Un alt articol, **Consecințele dinastiei**, publicat în numărul 4, din 5 ianuarie 1872, explica, în termeni categorici caracterul artificial al dinastiei străine în România, ruptă de tradițiile și interesele poporului. „Oamenii din februar [complotiștii care l-au înălțat pe Cuza — n.r.] și-au aruncat ochii asupra prințului Carol de Hohenzollern, pe care nici un român nu-l cunoștea, și, pentru a justifica fapta lor, Consiliul de Miniștri de atunci, în proclamarea cu care chema poporul la plebiscit, îl re-

comandă ca fiind principe latin. Aceasta este o mare culpă politică pe care au comis-o acești oameni, pentru că au abuzat de credulitatea poporului [...]

Voi întreba și acum de la care familie domnitoare țara românilor a primit umiliri și amenințări dacă nu de la familia Măriei Sale, dacă nu de la familia Hohenzollern?

[...] Prințul Carol a jurat că va păzi Constituția țării, și din ea a rămas astăzi numai un cuvânt deșert [...] Cum prințul Carol nu găsește că Constituțiunea, fiind ruptă pentru națiune, este ruptă și pentru Măria Sa, poporul român, cu tot dreptul, poate zice:

Nici o legătură nu mai există între mine și prințul Carol de Hohenzollern.

Măria Sa a nesocotit toate făgăduielile, a călcat toate jurămintele.

Nu mai sint legat cu nimic către prințul Carol de Hohenzollern.

Intr-un alt articol el arăta: „Va veni momentul, și nădăduiesc că nu este departe, unde poporul român va arăta că vrea să fie liber și că prin chemarea la tron a prințului de Hohenzollern n-a înțeles a transforma România în provincie prusacă”.

Alexandru Beldiman, născut în anul 1831, fiul boierului moldovean Vasile Beldiman și al Mariei, născută Mavrocordat, era nepotul vornicului Alecu Beldiman, autorul celebrului poem istoric în versuri **Jalnica tragediei**, în care descria mișcarea ăteristă din 1821. A făcut studii în Elveția și la Paris. A fost căsătorit cu principesa Emma Calimah, nepoata fostului domnitor al Moldovei. În sfârșit, a luat parte la actul Unirii, lucrând cu devotament la alegerea prietenului său, colonelul Cuza, ca domn al ambelor principate.

În 1866, Beldiman era prefect al Poliției Capitalei. Dezolat că n-a putut împiedica complotul urzit în noaptea de 11 februarie contra lui Cuza, el s-a retras din viața publică și și-a apărut prin presă ideile sale democratice și progresiste.

Citația procurorului Bulcliu

Articolele antimonarhice ale lui Alexandru Beldiman au atras de la început atenția autorităților represive. Numărul 1 al revistei ieșene **Adevărul** a apărut la 15 decembrie 1871. În nr. 4, sub titlul **Réquisitiune**, se reproducea următorul „mandat de comparațiune”:

„Noi, Primul Procuror pe lângă trib. jud. Iași, cităm pe gerantele responsabil * al ziarului **Adevărul** să binevoiască a se prezenta luni, în 3 ianuarie, înaintea Parchetului nostru într-o afacere ce-l privește, pe la orele 12 meridiane.

* Cel care suporta cheltuielile necesare apariției publicației respective — n.r.

Dat la Parchet în 2 ianuarie 1872.

Prim Procuror (ss) Bulcliu”.

În numărul următor, articolul de fond anunța că pentru luni, 10 ianuarie, redactorul ziarului era chemat și el la judele de instrucție.

În nr. 6, din 19 ianuarie 1872, a apărut articolul intitulat **Apărare**, în care se arătau principalele acuzații aduse autorului articolelor „condamnate de d. ministru al Justiției: insulte și calomnii la adresa domnitorului, atac contra prerogativelor constituționale, apel la revoluție”.

Într-adevăr, în articolele incriminate, Carol era demascat că tolera și încuraja abuzuri. De altfel, și mai tirziu, de-a lungul anilor, atacurile au continuat, ba s-au și

Alexandru Beldiman, inculpat pentru „vina” de a fi scris **Adevărul** despre dinastia strădă, care „disprețuiește poporul și se pune ca o stavilă în mersul progresului”

În p. 72: ziarul **Adevărul** a preluat titlul revistei apărute la Iași în 1871-1872 și a avut o vreme același director: Alexandru Beldiman

întețit, demascându-se implicațiile monarhiei în afacerea Strousberg și în alte afaceri scandaloase care au îmbogățit Casa regală.

Procesul s-a judecat în ziua de 18 martie 1872, la Curtea cu juri din Roman, prezidată de consilierul N. Mandrea. De ce tocmai acolo? Parchetul de Iași, temându-se de o soluție favorabilă inculpatului, neavînd, deci, încredere că la Iași va ob-

ține condamnarea, a cerut strămutarea procesului în alt oraș.

În interogatoriul ce i s-a luat, Beldiman a dat răspunsuri demne și judicioase. El a fost apărut de doi avocați proeminenți ai timpului: Gh. Mirzescu, profesor universitar de drept civil și om politic, și Nicolae Ionescu, de asemenea profesor universitar de istorie universală și academician.

Vasile Alecsandri — prim jurat!

Primul avocat a demonstrat în pledoaria sa că Beldiman nu și-a făcut decît datoria de cetățean patriot, apărător al Constituției. La rîndul său, Nicolae Ionescu și-a axat pledoaria pe ideea alternativă în fața căreia se găseau jurații: ei

urmau să se pronunțe fie pentru libertate, fie pentru despotism.

În comisia juraților se afla și marele poet Vasile Alecsandri. Prezența sa se explica prin faptul că locul de reședință al poetului, comuna Mircești, făcea parte din județul Roman, în a cărui capitală funcționau instanțele judecătorești. Ca atare, Alecsandri figura pe tabloul cetățenilor domiciliați în județ și se nimerise să iasă la sorți în acea sesiune.

După dezbateri agitate și după deliberea juriului V. Alecsandri, desemnat ca prim jurat, a dat citire răspunsului negativ la întrebările de rigoare asupra culpabilității acuzatului, astfel că instanța a trebuit să pronunțe achitarea inculpatului Beldiman, achitare care a fost un adevărat triumf. Opinia publică s-a arătat, deci, a fi de partea lui Beldiman, în lupta lui cu despotismul și abuzurile monarhice.

BIRUL

(Urmare din p. 71)

mult la dări decît cele de la munte, împărțea locuitorii după avere, în trei categorii: frunțași, mijlocași și codași, „ludele” fiind alcătuite dintr-un număr variabil din aceste categorii. Pe țăranii proprietari de pămînt, care-și păraseau mai greu gospodăria decît clăcașii, lacomul Ioan vodă Caragea i-a încărcat la dări, fiind încredințat că „sărăciile locuitorii, avînd fieșcare cîte o puțină parte de loc, vor răbda orice sarcini fără de a dosi”. În goană după cît mai mulți bani, vodă Caragea a introdus și o serie de biruri noi, printre care și birul **femeilor rele**, plătit de femeile de moravuri ușoare din acea vreme.

Încasarea dărilor mari din sec. XVIII și din primele decenii ale sec. XIX dădea naștere la numeroase abuzuri. După mărturia cronicarului Dionisie Eclesiarhul, „slujbașii închidea oamenii și muierii prin coșeri și-i îneca în fumuri de gunoi și cu ardei în afuma și-i ținea închiși ziua și noaptea flămînzi să dea bani; pe alții-i lega cu mîinile îndărăt și cu spatele de garduri și-i bătea cu

bicele; pe alții, legați, îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă; așa chinula pe creștini”. La fel de zguduitoare este și mărturia învățatului boier Dinicu Golescu: „Birnicul Țării Românești, care lăcuiaște într-acei bogat și frumos pămînt, este într-o sărăcie și într-o ticăloșie, atît de mare, încît un strein este peste puțină să crează această proastă stare. Și că pentru banii de bir s-au urmat și pedepse ca să dea și ceea ce nu are și alții cîți nu poate agonisi [...] Frații noștri au fost cîte zece așternuți pe pămînt cu ochii în soare și o birnă mare și grea pusă pe pîntecele lor ca mușcîndu-i muștele și ținării nici să poată a se feri [...] Alții creștini, tot pentru dare de bani, au fost spînzurați cu capu în jos și alții iarăși închiși în coșare de vite, unde le-au dat fum și alte asemenea pedepse”.

Birnicii au reacționat în fața unor asemenea fărîdelegi în diferite forme. Unii dintre ei au luat calea codrului, devenind haiduci și luptînd cu arma în mînă împotriva zapciilor domnești. Cei mai mulți, însă, și-au căutat scăparea în fugă.

Fuga de bir a fost o principală formă de luptă a ță-

rănimii împotriva exploatării fiscale. Birnicii o porneau fie înspire alte locuri din țară, fie peste hotare, de unde se întorceau apoi ademeniți cu perspectiva unui regim fiscal mai suportabil care însă nu era menținut decît un scurt răstimp. Fuga de bir a cunoscut o deosebită intensitate în sec. XVII-XVIII, cînd a silit domnia să întreprindă unele măsuri, alternînd represiunea (confiscarea averii fugarilor) cu concesiile (acordarea de ușurări fiscale celor înțorși sau de scăzăminte celor nemulțumiți).

În anumite perioade de fiscalitate excesivă se ajungea chiar la răscoale, ca aceea condusă de Hincu și Durac împotriva lui Gheorghe Duca, cărui răscoală îi declarau că „nu mai pot suferi dările cele grele și nevoile ce aveau de către dînsul”, din care cauză „au sărăcit și n-au rămas nemîc în casele lor”.

Sistemului impunerii la bir (prezentat în cele trei numere ale **Magazinului istoric**) i s-a pus capăt cîrînd după 1829. **Regulamentul Organic** a înlocuit toate dările birnicilor cu **capitația** (cîte 30 lei pe cap de familie) și cu **patenta plătită** (de negustori și meseriași).

TRAIAN VUIA — 100 ani de la naștere

Zborul „Liliacului“

V. FIROIU

membru al Asociației Internaționale
a istoricilor de aviație

Civilizația veacului nostru îl numără, printre pionierii revoluției tehnico-științifice, pe Traian Vuia, inventatorul celei dintii mașini mai grele decît aerul care s-a ridicat în văzduh prin propriile sale mijloace de bord*, un strălucit corifeu al aviației mondiale. Zborul a fost înfăptuit la 18 martie 1906, la Montesson, în Franța, într-o zi mohorâtă de primăvară întîrziată, dar aducătoare de lumină prin această înfăptuire remarcabilă, înscrisă în patrimoniul universalității cu litere de aur. Vuia a fost inventatorul și tot el pilotul primului aparat de zbor integral, contribuind astfel la inaugurarea unei noi ere tehnice.

Zmeiele copilariei și Hora Lugojenilor

S-a născut la 17 august 1872, la Surducul Mic, în Banat, într-o familie umilă de țărani. A deprins scrisul și cititul la școala primară din Bujor, apoi a urmat restul claselor elementare la școala din Făget. Încă din copilărie l-au înfirorat povestirile despre baloanele care se înălțau „în cer” și călătoreau apoi de-a binelea pe căile înalte, despicing norii. Îi plăcea să privească zborul zmeielor construite de învâ-

țătorul său, iar mai tîrziu, în anii de liceu, la Lugoj, elev eminent, construia el însuși zmeie, care de care mai ciudate, mai diferite de cele văzute la alții.

Din anii liceului, Traian Vuia legase strînsă prietenie cu unul dintre colegii săi Calus Brediceanu, apoi cu fratele lui mai mic, Tiberiu Brediceanu, dotat cu harul muzicii. Cînd Tiberiu Brediceanu a compus „Hora Lugojenilor”, Vuia i-a desenat coperta. Tatăl lui Calus și Tiberiu, Corio-

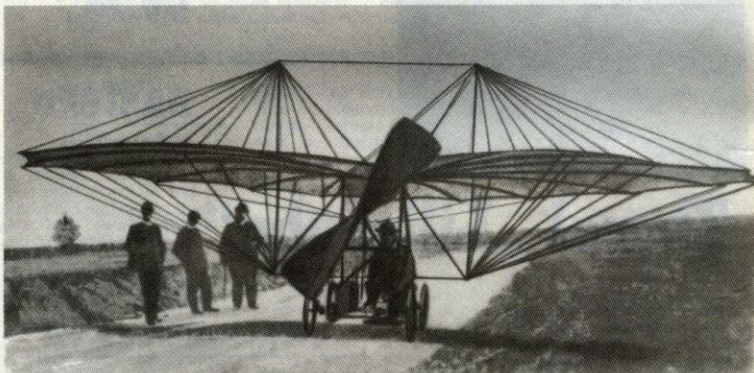
* Pînă la el, avioanele erau lansate în zbor de la înălțimi sau erau catapultate, cu alte cuvinte nu se ridicau singure de la sol.

lan Brediceanu, inițiator și participant activ la toate manifestările patriotice ale timpului, ctitor de teatru și de școală românească, le vorbea adesea celor trei băieți, în casa părintească, despre idealurile de unitate națională ale românilor bănățeni. Și tot el, le vorbea despre istoria artei și când ajungea la Leonardo, da Vinci pe care-l înfățișa nu numai ca pe un mare artist, dar și ca pe un prometeu al zborului uman — se uita cu înțele la blajinul, dar stăruitorul Traian. Acele zile l-au făcut pe Vuia să-și amintească de strigătura: „Nu-i român ca bănățeanu/bănățean ca lugojanu/lugojan ca Brediceanu“...

A ajuns, apoi, pe băncile Politehniciei din Budapesta, unde a făcut din plin dovada vocației sale științifice. Dar nu a reu-

A putut deci să plece la Paris, unde proaspătul jurist voia să înfăptuiască un „aeroplan-automobil“, conceput în esență pe meșteșuguri bănățene. Îl frământau încă multe probleme tehnice nerezolvate, printre care mecanica motorului și navigația propriu-zisă, dar avea un desen de ansamblu, un model, calcule detaliate. Cunoștea realizările altor constructori de avioane, dar își fundamentase creația pe o formulă proprie și originală.

Capitala Franței era pe atunci, în primii ani ai noului veac, centrul experiențelor și manifestărilor aviatice care aveau până la urmă să afirme zborul mecanic. Cu toate acestea, mulți credeau că aparatelor mai ușoare decât aerul, baloanelor-dirijabile, le aparține viitorul. Argumentele cu care ro-

șit să-și termine studiile, din lipsa mijloacelor bănești. A părăsit, cu durere în suflet, cursurile, dar nu l-a părăsit toată viața pasiunea pentru tehnică.

Până la urmă, ca și Caius și Tiberiu Brediceanu, Traian Vuia s-a înscris la Facultatea de drept din Budapesta, pe care a absolvit-o în 1901, după ce, în cursul studiilor, se întreținuse lucrând în diferite birouri de avocatură, printre care și acela al lui Coriolan Brediceanu. La Budapesta a făcut parte din societatea „Petru Maior“, a studenților români din Ungaria, unde a și ținut conferințe cu subiecte literare, tehnice, filozofice.

Practic nerealizabil ?

Un an mai târziu, în 1902, a pornit spre împlinirea marelui său vis. Economisise ceva bani, îl ajutaseră și câțiva prieteni.

Lătlacul

mânul își susținea cauza erau chiar principiile care aveau să fundamenteze mai târziu aviația, dar el era deocamdată socotit ca un visător de nelecuit. Aceasta cu atât mai mult cu cât aparatul său semăna mai puțin cu modelele vremii; avea, de pildă, o singură elice și nu două, ceea ce apărea ca o „anomalie“ gravă; motorul pe care îl preconiza părea multora de nerealizat. Câțiva ani mai târziu, turboreactorul lui Coandă — avionul fără elice — avea și el să fie privit drept o utopie...

La 16 februarie 1903, un memoriu despre „aeroplanul-automobil“ a fost înaintat de Vuia Academiei de Științe din Paris, care, după cum rezultă din documente, l-a

„repartizat Comisiei de Aeronautică“. Dar aceasta, deși alcătuită din iluștri oameni de știință, printre care matematicianul Henri Poincaré, nici nu l-a luat în considerare, deoarece respingea de plano toate proiectele preconizând aparate mai grele decât aerul, considerate practic nerealizabile !

Sfătuit de acasă, de Coriolan Brediceanu, Vuia și-a asigurat totuși prioritatea, obținând în Franța brevetul de invenție nr. 332 106 din 15 mai 1903. Și, firește, n-a abandonat proiectul, mai ales că în Banat s-au adunat fonduri, fără de care construirea aparatului, nu era cu putință ; au fost strinși circa două mii de franci francezi — o sumă apreciabilă pentru acea vreme.

Construcția „aeroplanului-automobil“ și a motorului său a început. În același timp își efectuau experiențele de zbor alți promotori ai aviației : frații Wright, Santos-Dumont, frații Voisin etc.

La finele anului 1905, după o muncă grea, istovitoare, în cursul căreia geniul tehnic și perseverența și-au spus din plin cuvântul, Vuia a încheiat asamblarea aparatului său. În același an, „aeroplanul-automobil“ a fost pentru prima dată încercat, rulind îndelung pe pământ.

Au urmat alte încercări, la care veneau să asiste specialiști cunoscuți, printre care G. Besançon, Victor Tatin și Santos-Dumont — ultimul el însuși competitor în lupta pentru cucerirea văzduhului.

La 5 februarie 1906, inventatorul român a încercat din nou avionul, dar intemperii și terenul impracticabil au îngreunat experimentarea. Datorită vântului puternic, aparatului nu i-au fost montate aripile. Totuși, s-a demonstrat mobilitatea ansamblului, de o construcție profund originală. Concepția mecanică de bază a inventatorului fusese verificată. La 6 martie s-a făcut o nouă tentativă, pe drumul dintre Sartrouville și Le Pecq, cu aripile montate. A fost atinsă o viteză de zolare superioară încercărilor precedente, fără însă ca aparatul să se ridice în aer.

Premieră mondială

Și a venit ziua cea mare, pe care am evocat-o și la începutul acestui articol : 18 martie 1906. Monoplanul VUIA NR. 1 avea un cadru din țevi de oțel, cu aripi bombate, din pînză de in, care-i dădeau aspectul unui liliac. Motorul funcționa cu anhidridă carbonică, iar rularea și aterizarea erau asigurate de patru roți cu pneuri, care făceau parte integrantă din aeroplan. Încercarea s-a făcut la Montesson, pe drumul comunal care ducea spre Sena.

Iată filmul istoricului zbor : LILIACUL a rulat vreo cincizeci de metri, apoi s-a desprins de pe sol și s-a ridicat pînă la o

COMITÉ NATIONAL
DES
ROUMAINS DE TRANSYLVANIE
103, rue La Botte
PARIS - VIII

Monsieur,

Le Comité National des Roumains de Transylvanie vous prie de participer à la commémoration de la Révolution transylvaine. L'anniversaire aura lieu jeudi, 16 mai 1918, à 15 heures, au pied de la statue de Strasbourg.

Les nationalités opprimées d'Autriche-Hongrie seront représentées.

LE PRÉSIDENT :

Trajan VUIA.

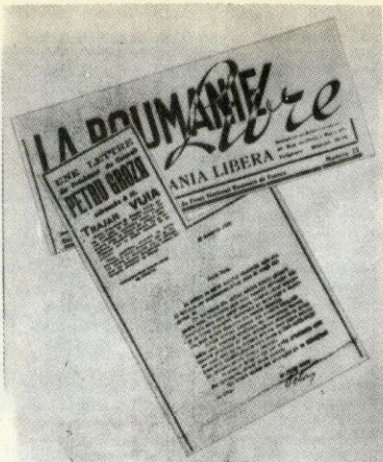
O invitație a Comitetului național al românilor din Transilvania, semnată, ca președinte, de Traian Vuia (mai 1918)

înălțime de aproape un metru, zburind astfel 12 metri.

Un vînt lateral, destul de intens, a împiedicat să se obțină mai mult. Dar esențialul fusese realizat : pentru înția dată în istoria civilizației umane, un aparat mai greu decât aerul se ridicase de la pămînt, zburase, prin propriile sale mijloace — fără a fi lansat de la înălțimi, tractat sau catapultat ! Tehnica mondială înregistra o adevărată premieră : cel dintîi zbor mecanic fusese înfăptuit.

Abia la 13 septembrie 1906, a obținut o performanță similară Santos-Dumont, căruia i se atribuie uneori, în mod greșit, prioritatea. Dealtfel, pînă în septembrie, Vuia a mai realizat și alte încercări încununate de succes, dintre care cea din 19 august l-a dus la atingerea unei înălțimi de doi metri și jumătate, pe o distanță de peste douăzeci de metri. Zborurile efectuate de Vuia la Issy les Moulineaux, lîngă Paris, — același loc unde avea să se desfășoare cel dintîi zbor al unui avion cu reacție din lume (H. Coandă, 1910) — au servit Aeroclubului Franței pentru a omologa acest aeroport, devenit mai tîrziu celebru.

Ulterior, aparatul lui Vuia a fost perfecționat mereu, motorul a fost înlocuit printr-un altul, de 24 C.P. VUIA NR. 1 a devenit VUIA NR. 1 BIS, apoi VUIA NR. 2. La 17 iulie 1907, marele inventator a reușit să zboare vreo 60 metri, dar aterizarea a fost dură, deteriorînd aparatul.

O scrisoare a doctorului Petru Groza (1945) publicată în *La Roumanie libre* (facsimil)

Timpul a confirmat valoarea performanțelor lui Vuia, dintre care cea mai însemnată este cea din 18 martie 1906, de care se ocupă pe larg reputații istorici ai aviației. „Erau trei nații atunci (1906) — scrie Henri Coandă, într-o mărturie anume consacrată pentru articolul de față, care căutau să construiască mașini de zburat. Franța (cu Voisin, Blériot), cu un intermediar brazilian Santos-Dumont, dar tot în Franța, S.U.A. (cu frații Wright) și România (cu Vuia)”. Cu eleganță și modestie, Coandă s-a omis pe sine, părintele necontestat al aviației cu reacție.

Și după 1907, Traian Vuia a obținut realizări importante în tehnică. Cercetător asiduă, el a organizat, de pildă, un atelier-laborator pentru studii elicelor, unde a făcut numeroase încercări și experiențe. Împreună cu Marcel Yvonneau, a conceput originale elicoptere, printre care tipurile din 1918 și 1921, prezentate în demonstrații publice. Cunoscutele reviste de specialitate *La Technique Aéronautique* și *L'Atmosphère* i-au publicat însemnate studii teoretice. În sfârșit, Traian Vuia este inventatorul unui valoros generator cu abur, brevetat în diferite state (1928, 1932 etc.), care și-a găsit o largă aplicație în numeroase țări, fiind și astăzi utilizat. În țara noastră, acad. Elie Carafoli, George Lipovan, C. Toescu au consacrat marelui tehnician studii substanțiale. Așa cum mi-a declarat el însuși, Henri Coandă

va încerca să echipeze mașina de zbor a viitorului, a cărei realizare o studiază de mulți ani, cu un generator de abur Vuia.

Curaj și luciditate

Dar Vuia, inventatorul genial, nu a fost numai un om al tehnicii. S-a preocupat de probleme de drept, de filozofie, de științe sociale. A participat la importante acțiuni patriotice, simțindu-se întotdeauna legat de patria sa, România.

În cursul primului război mondial, a lucrat la Serviciul de invenții al armatei franceze, contribuind la perfecționarea tehnică a aviației aliate. A redactat manifeste care au fost aruncate pe frontul italian și prin care ostașii români, cehi, slovaci, sirbi, croați etc. din armatele austro-ungare erau îndemnați să nu mai lupte pentru o cauză care nu le aparținea. În primăvara anului 1918, s-a numărat printre inițiatorii Comitetului național al românilor din Transilvania — și a fost președinte al acestuia — desfășurând o vie activitate în slujba idealurilor de unitate națională. A militat pentru dezmembrarea Imperiului austro-ungar și pentru distrugerea din rădăcini a militarismului german, observând profetic că de la acesta din urmă pornește „primejdia pentru un viitor cumplit război”. Și tot în 1918, în cadrul comitetului amintit, a organizat la Paris aniversarea a șapte decenii de la Revoluția din 1848.

În cursul celui de-al doilea război mondial, deși la o vîrstă înaintată, s-a numărat printre românii care au luat parte activă la mișcarea de Rezistență din Franța. Înfruntînd teroarea nazistă. În biroul său a fost editat o vreme ziarul *La Roumanie libre*, al Frontului Național Român din Franța, Vuia împărțind cu alți români patrioți riscul unei execuții sumare (vechea redacție fusese descoperită de Gestapo). Dealtfel, a fost și președintele primului Comitet legal al acestui organism (august 1944).

Dorul de țară, nostalgia răscolitoare a locurilor natale, l-au încercat adesea. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a revenit de două ori în patrie. În 1932 și 1934. După Eliberare, într-un cald schimb de scrisori cu dr. Petru Groza, și-a manifestat dorința de a se întoarce definitiv în țară. S-a reîntors, într-adevăr, bucurow de regăsirea marii sale familii, poporul român, pornit pe calea unei noi vieți, dar sănătatea îi era acum precară. A murit la 2 septembrie 1950, lăsînd în urma sa o creație cu care nu numai poporul nostru, dar lumea întreagă are te-meii să se mîndrească.

*Divinul și infernalul
Paganini*

„Cîte suferințe, cîtă durere, cîte chinuri în cele patru corzi !“

FRANZ LISZT

Figura marelui violonist a fost înconjurată întotdeauna de o aureolă de legendă și de minciună. În jumătate din saloanele Europei se insinua că și-ar fi vîndut sufletul diavolului, obținînd, în schimb, o virtuozitate extraordinară.

În revista *Avvisi* din Genova se putea citi, la 25 iulie 1795, această notă : „Vine-rea viitoare va trebui să fiți la Academia Teatrului Sant Agostino. Acolo veți avea parte de prezența lui Niccolò Paganini, un tinerel genovez, renumit de pe acum în patria sa pentru abilitate în minuirea arcului. Neputîndu-se hotărî să plece la Parma pentru a se perfecționa în profesiunea sa, sub conducerea faimosului profesor dl. Rolla, și nefiind în stare să facă față multor cheltuieli legate de plecare, el a imaginat acest mijloc pentru a-și face curaj și a-i ruga pe compatrioții săi să binevoiască a contribui la îndeplinirea intenției lui, invitîndu-i să ia parte la acest concert, care speră că le va da satisfacție“.

Amintiri dubloase

Paganini avea 13 ani. N-a studiat nici-odată cu profesori. Înainte de concertul de la Academia Teatrului Sant Agostino a dat cîteva concerte în biserică. Cu toate acestea s-a prezentat la cel mai mare teatru genovez, alături de două stele de primă valoare, doi cîntăreți celebri : Marchesi și d-na Butinoti. Nu cunoaștem amănunte despre repertoriul violonistic din acea seară. Probabil că Paganini a executat bucăți de Viotti și de Pleyel, compozitori considerați pe atunci obligatorii. E sigur, în orice caz, că a interpretat *Varițiuni pe tema Carmagnola*, un cîntec piemontez, adoptat de revoluționarii francezi din 1789. Nu este exclus ca succesul autentic cu care s-a încheiat această execuție să fi fost determinat, în afară de indiscutabila abilitate a adolescentului violonist, și de simpatia pe care revoluția de dincolo de Alpi o deșteptase în cercurile intelectuale genoveze. Cert e că Niccolò Paganini a cîștigat, cu acest prim concert de la Academie, banii necesari pentru a se perfecționa în studiul violonistic.

S-a născut la Genova, la 27 octombrie 1782, fiind al doilea din cei cinci fii ai lui Antonio de profesie hamal în port, și ai Teresei Boccardo. Amîndoi părinții erau amatori de muzică. Despre primii lui 13 ani de viață știm puțin. Ceea ce va povesti Paganini, odată ajuns celebru, despre prima parte a copilăriei, este contradic-

toriu și dubios, marele muzician încercînd să aureoleze fiecare amintire cu o legendă. Și-a modificat pînă și actul de naștere, pe care mulți biografi îl datează 1784. Dar arhivele parohiale ale bisericii San Salvatore din Genova arată formal data de 27 octombrie 1782. Așadar, acei primi 13 ani, hotărîtori pentru formarea caracterului său, sînt învăluiți într-un nor de amintiri confuze, adesea nesigure, de multe ori fantaziste.

Niccolò a arătat întotdeauna un mare atașament față de mama lui, „o femeie blîndă și suavă“, cum el însuși a numit-o, fiind în același timp într-un ascuțit conflict cu tatăl său. Antonio știa să cînte la vioară și mandolină ; el a fost cel care a predat primele noțiuni muzicale fiului său, obligîndu-l să se ocupe cu cea mai mare seriozitate de muzică, să renunțe la jocurile și la distracțiile proprii copilăriei.

Pe cînd Niccolò avea numai 5 ani, Antonio a pus în minile lui o mică mandolină ; la 9 ani instrumentul a fost înlocuit cu o vioară. „Nu se poate imagina un tată mai sever ca el, îi va mărturisii ulterior Paganini primului său biograf, Schottky. Cînd nu-i păream destul de silitor, mă obliga să-mi dublez eforturile, așa că eram foarte obosit fizicește și sînatatea mea a început să se resimtă“.

A fost un copil plîpînd, extenuat, foarte sensibil și nervos ; a trecut de două ori pe lîngă moarte, în urma unor forme grave de pojar și scarlatină.

Și totuși, nu severitatea tatălui l-a făcut să se perfecționeze la vioară, ci voința sa proprie, fantezia sa muzicală precoce : „Eu însumi eram entuziasmat de instrumentul meu și studiam mereu pentru a descoperi poziții cu totul noi, fără precedent, ale căror acorduri aveau să uluiască lumea“.

Un rămășag și o vioară Guarneri

La cei 13 ani ai săi, Paganini își cucereste deci orașul și poate pleca la Florența, împreună cu tatăl lui, pentru a fi audiat de Salvatore Tinti, cel mai celebru și aclamat violonist din capitala Toscanei. Tinti e atît de impresionat de tehnica de-

săvîrșită a tînărului concertist, încît îl recomandă pentru un nou concert. Această a doua confruntare cu publicul îi aduce lui Paganini un al doilea succes.

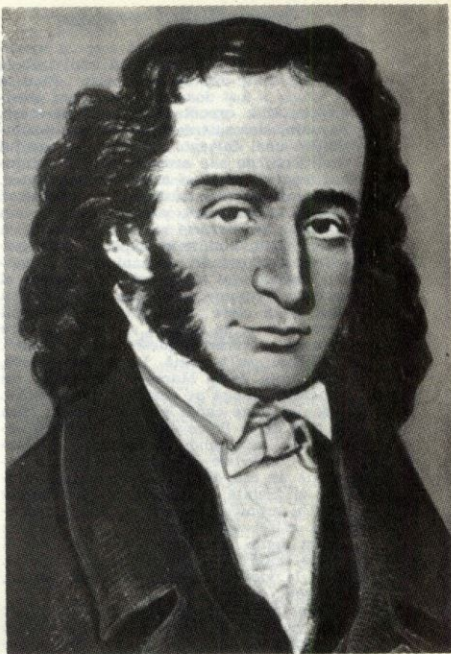
Pleacă la Parma, pentru o audiență la faimosul Rolla, care e bolnav. Cei doi Paganini, tatăl și fiul, sînt invitați să se instaleze într-o cameră, alături de aceea unde profesorul zace în pat. Timpul se scurge încet, Rolla nu se decide să-l primească și Niccolò se plictisește și se foiește de nerăbdare. La un moment dat zărește pe masă o vioară și un manuscris al unui concert inedit, compus de Rolla. Niccolò înșfacă vioara, descifrează și execută la prima citire muzica dificilă a concertului. „Rolla, povestește Paganini, a fost surprins de acest lucru. În loc să-mi predea lecții la vioară, m-a sfătuit să învăț contrapunctul cu maestrul Ghiretti. Sub conducerea lui am compus multă muzică instrumentală“.

Cîntă în onoarea Curții din Parma, apoi execută la Marele Teatru două dintre concertele sale. Aceste compoziții, deși încă în stil clasic, au ceva nou în structura lor, iar focul ce le însușește prevestește mina marelui interpret și talentul genialului compozitor care, peste cîțiva ani, va scrie **Capriciile**. Romanticismul bate la poarta taberei muzicale și Paganini, înțindu-l, încearcă să-l exprime în tonuri mai nuanțate, poate încă scolastice, dar de o plasticitate evidentă.

La Genova, în palatul marchizului di Negro, se întâlnește cu Kreutzer, faimosul violonist căruia Beethoven i-a dedicat **Sonata pentru vioară și pian op. 47**. Kreutzer îl invită pe colegul său, în vîrstă de 15 ani, să execute bucăți dificile, scrise de el, și rămîne uimit de precizia uluitoare a interpretării lui Paganini. Declară că talentul tînărului violonist de a descifra la prima vedere este cu adevărat impresionant. După cîteva luni, băiatul capătă prima sa vioară, un splendid **Guarneri del Gesù**, după ce pariază cu pictorul Pasini, proprietarul instrumentului, că va executa la prima citire un concert complicat.

Sensibilitate, muzicalitate prodigioasă, virtuozitate ieșită din comun — iată principalele calități ale acestui băiat de 15 ani, slăbuț, cu fața ascuțită, cu aspect bolnăvicios, cu capul mare așezat între umeri gîrboviți și osoși. În plus, un simț al scenei, o prezență care face să converge asupra lui toată atenția publicului îndată ce își face apariția cu vioara, aproape smulging primele acorduri.

Întodeauna însoțit de tatăl său, Niccolò dă concerte la Milano, Bologna, Florența, Pisa, Livorno, recoltînd pretutindeni entuziasm, aclamații, succese. Dar trebuie să se întoarcă la Genova, căci se anunță vremuri grele. Din Franța sosesc vești furtunoase. Europa se înarmează, Genova însăși este supusă asediului.

Paganini, la începutul amețitoare sale cariere

Foamea și epidemia obligă familia Paganini să se refugieze în Valea Polcevera, nu departe de oraș, unde Antonio are o casuță la țară.

Dar Paganini nu întrerupe studiul viorii, la care adăugă și pe cel al chitarei. Aici, în anii ce se scurg între 1798 și 1802 (nu toți biografil violonistului sînt însă de acord cu aceste date) își scrie **Capriciile**, descoperind și dezvoltînd pînă la limită extremă capacitatea de expresie și virtuozitate a viorii.

Toate **Capriciile** — cel mai mare monument al artei violonistice din istoria muzicii — au fost compuse indiscutabil înainte de 1818 (an în care vîd pentru prima oară lumina tiparului la Editura Ricordi), în vremea cînd Paganini avea 16-20 ani.

Irezistibilul vrăjitor

Geniu precoce, Paganini e și un inovator precoce. Își dă seama că totul trebuie refăcut, totul trebuie descoperit. Până la el vioara a fost doar un instrument potrivit pentru a executa o melodie oarecare. Paganini demonstrează că ea are posibilitățile unei întregi orchestre, că modul tradițional de a o accorda poate fi schimbat, pentru a-i lărgi astfel expresivitatea. Paganini schimbă, răstoarnă, transformă tradiția violonistică, afirmându-se ca un muzician și interpret romantic. Posedă, ca nimeni altul înainte și după el, capacitatea de a surprinde, de a uimi, de a captiva, darul unui sunet cald, un farmec și fantezie creatoare care-l fac să fie mereu altul și să ofere ascultătorilor impresii mereu noi și de neuitat, o vrajă pe care el însuși o numește adesea „electricitate”.

Războiul se termină. La 24 iunie 1800, după lupta de la Marengo, francezii lui Napoleon alungă pe austrieci din Genova. Paganini pune capăt exilului său în casa de țară de la Polcevera și se întoarce repede la Lucca, unde dă concerte la Catedrală. Concertele sale durează cam o jumătate de oră, timp în care artistul uluiește și încântă auditoriul cu ciudăteniile lui. Un cronicar anonim al epocii recenzează astfel aparițiile sale în public: „Acest domn are o mare abilitate, dar îi lipsesc criteriile și raționamentul muzical. Imită la vioară cîntecul păsărilor, flautul, trompeta, cornul”.

Paganini își atinge scopul: este numit prim violonist al Republicii Lucca, creată de Napoleon. La numai 19 ani, artistul genovez dobândește independența economică. Tinăr, celebru, adorat de admiratori, capriciosul Paganini devine repede un protagonist al vieții mondene din Lucca. Îl pasionează jocurile de noroc și nu știe să reziste farmecului feminin. Pentru a-și plăti datoriile la joc e gata să vîndă prețiosul său *Guarneri del Gesù*, după cum e gata să ia în căsătorie pe fiecare femeie pe care o întâlnește, dacă e „destul de grațioasă, frumoasă și expresivă”. Rămîne însă celibatar pînă la moarte.

În 1804, Napoleon se încoronează împărat al francezilor; un an mai târziu, la Milano, își pune coroana de rege al Italiei, apoi împarte tronuri fraților, surorilor, cumnatilor săi. Lucca revine surorii sale, Elisa, în vîrstă de 18 ani, căsătorită din 1797 cu un nobil corsican, ducele Felice Baciocchi. „Nu e frumoasă, o descrie o contemporană a sa. Mică de statură, subțire, destul de slabă, are însă numeroase calități care, adăugîndu-se la inteligența și vioiciunea ei, fac dintr-însa o femeie fermecătoare”.

Despre Paganini și prințesa Elisa s-au scris multe pagini și mulți biografi s-au confundat în detalii născute mai mult din fantezie decît din realitate. De pe urma

acestei prietenii el a avut însă un singur avantaj: în 1807 a fost numit prim violonist și dirijor al orchestrei ducale.

În 1808, prințesa Elisa se mută la Florența. Paganini o urmează și își extinde activitatea concertistică: Torino, Rimini, Bologna, Ferrara, Parma sînt tot atîtea martore ale triumfalelor sale concerte. În timpul acestor manifestări, violonistul surprinde cu o deosebită acuitate ceea ce place publicului, se arată înclinat spre senzațional, recurgînd adesea la trucuri care cer o virtuozitate pe drept cuvînt înspăimîntătoare, dar care se înscriu prea puțin într-o interpretare artistică. Căci nu poate fi numită artă imitarea la vioară a unui cîine care latră sau a unui măgar care rage. Dar Paganini vrea, în primul rînd, să-i uluiască pe toți, să facă să se vorbească despre el, să lărgască cercul admiratorilor săi, să-și sporească faima — din ce în ce mai insistentă — de artist vrăjitor.

Cînd celebritatea lui nu va mai cunoaște limite, Paganini își va controla cu strictețe programele concertelor, care vor deveni demne de un mare artist.

„Am auzit cîntînd un inger”

În 1813 părăsește Florența. La 29 octombrie al aceluiași an cîntă la Scala din Milano și în continuare, tot la Milano, la Teatrul Carcano. Se întoarce apoi la Genova, unde tot orașul îl aplaudă; în seara concertului, celelalte teatre se închid.

Numele lui Paganini capătă o autentică valoare internațională. Dar împreună cu triumful se naște calomnia. Bigoții și rivalii săi pretind că și-a vîndut sufletul diavolului, obținînd, în schimb, o virtuozitate extraordinară. Un critic de la *Gazetta Piemontese* scrie despre un concert al său: „Are ceva diabolic [...]. Cîteodată vioara sa nu mai este vioară: e flaut, e vocea limpede a unui canar bine dresat. Trece peste cele mai ascunse dificultăți cu o ușurință de nedescris. Compozitor și interpret în același timp, pare că se străduiește să multiplice greutățile, să le sporească pînă la infinit, pentru a avea mereu avantajul sigur al învingătorului”.

Un critic german adaugă:

„Acest om cu părul lung și negru și cu chipul palid, ne deschide, cu ajutorul sunetelor, o lume pe care o întrezărim poate doar în vis. Apariția lui are ceva demonic și te simți tentat să încerci să-i descoperi fie un picior de capră, fie aripi de inger căzut”.

Dar definiția cea mai exactă este dată de un alt mare muzician și virtuoz, Franz Liszt, care scrie: „Ce om, ce vioară, ce artist! Doamne, cîte suferințe, cîte durere, cîte chinuri în cele patru corzi!”

În neîntrepruptele sale peregrinări prin Italia, Paganini găsește timp pentru a lega o strînsă prietenie cu Giacomo Rossini,

care, admirându-l mai mult ca autor decât ca interpret, spune unui prieten: „Mare noroc că Paganini nu se dedică exclusiv genului liric. Ce rival periculos ar fi!”

Turneele, viața dezordonată, o mare cheltuielă de energie fizică și psihică minează sănătatea lui Paganini, încît din 1821 pînă în 1824 e constrins să-și întrerupă activitatea. Îl vîlăguiesc două boli cumplite, sifilisul și tuberculoza. Pe deasupra, nimește peste un medic care greșeste toate tratamentele, aducîndu-l pînă în pragul agoniei. În 1824 reușește, totuși, să se întrezeze. Este anul în care cunoaște o cîntăreață, Antonia Bianchi, femeia care va juca cel mai important rol în viața sa, rămînînd alături de el timpul cel mai îndelungat, din 1824 pînă în 1828, și fi va dărui un fiu, Achille, care va vedea lumina zilei la Palermo, în 1825. Iar Paganini, acest etern vagabond, acest om al vieții dezordonate va deveni un tată afectuos, tandru, răbdător, gata la orice sacrificiu.

În 1828 face prima sa călătorie în Austria, la Viena. Marea capitală delirează la concertele violonistului genovez. Triumfurile sale se multiplică, sălile sînt veșnic ticșite și cele mai distinse saloane din oraș se bat pentru el. Schubert se duce să-l asculte și scrie apoi unui prieten: „Am auzit cîntînd un înger”. Iar Bauerfeldt, prietenul lui Schubert, îl definește astfel pe Paganini: „Ascultîndu-l pe divinul, infernalul violonist sîntem captivați deopotrivă de admirabilul său adagio, de minunata sa artă și de zvircolirile de necrezut ale făpturii lui, care seamănă cu o marionetă slabă, neagră, trasă de sfori”.

Este o perioadă fertilă pentru Paganini compozitorul. La cele 24 **Capricii** pentru vioară solo se adaugă 18 sonate pentru vioară și chitară numite și **Potpuriu de sonate**, variațiuni pe diferite teme, cvar-tete.

După Viena vine Praga. Aici sănătatea lui se înrăutățește: laringele suferă grave tulburări, primul simptom al bolii care peste cîțiva ani avea să-l ucidă.

Schottky îl descrie astfel în cursul șederii în capitala Boemiei: „E slab cum nu se mai poate, cu pielea de o paloare gălbuie; cînd se înclină, corpul i se mișcă atît de straniu, încît te temi în fiecare clipă că picioarele i se vor desprinde de trunchi și că întreaga sa făptură se va prăbuși la pămînt într-o grămadă de oase”.

La apogeu

Paganini este obosit, istovit, bolnav. În plus, un ziar german îl atacă, numindu-l ocnaș și asasin, egoist și avar, acuzîndu-l din nou că ar fi încheiat un pact cu diavolul. Dar Schumann, Chopin, Goethe, Heine sînt cuceriiți de geniul lui și de indiscutabila sa bravură.

Rămîne în Boemia și Germania pînă în 1831. Urmează marea escală, scopul tuturor artiștilor: Parisul. În prima seară, la oară se află toată elita orașului, de la Musset la Gautier, de la Delacroix la Victor Hugo, de la Rossini la Chopin, de la Vigny la Sainte-Beuve. În ziua următoare în ziare se pot citi frazele cele mai hiperbolice, recenziile cele mai entuziaste. Dar și aici, la Paris, alături de succes iau naștere campanii defăimătoare, calomnii. Acuzațiile sînt aceleași: vrăjitorie, cruzime, zgîrcenie. Ziarele de scandal întefesc focul. Cu toate acestea, răsunetul triumfului său e atît de mare, încît Londra îl solicită.

Spectatorii îl ovaționau, impresarii și-l dispu-
tau cu îndrăjire

Într-o singură lună, 18 concerte în capitala Angliei. Un public și mai numeros, critici și mai entuziaști. Dar, ca totdeauna, calomnia îl însoțește mereu: un ziar englez merge atât de departe, încât susține că corzile viorii sale sînt făcute din „intestinele ultimului papă” și că cutia e confecționată din lemn de... Satan.

După Londra urmează Irlanda, Scoția, din nou Irlanda. În cinci luni, de la 30 august 1831 la 14 ianuarie 1832, dă 65 concerte. Onorariul este fantastic: peste 20 000 lire sterline. La Oxford i se decerne titlul de „doctor în muzică”. De acum înainte face naveta între Londra și Paris, la apogeul prodigioasei sale cariere.

Dar trupul lui este tot mai bolnav. Paganini e obosit, deprimat. Are peste 50 ani, a cucerit toată Europa, a obținut succese în fiecare sală, s-a bucurat de admirația celor mai mari artiști din cele mai celebre capitale. E foarte bogat, impresarii și-l dispută, publicul de pretutindeni îl cere. Dar se simte bătrîn, deprimat, sfîrșit. Scrie prietenului său Germi că dorește să se întoarcă în Italia, pentru a se odihni. Germi cumpără pentru el o vilă la Parma, unde Paganini visează să-și petreacă în pace, într-un „paradis de mulțumire”, anii care îi mai rămîn de trăit.

Prințesa Maria Luiza îi oferă conducerea orchestrei de la Curtea din Parma. Dar seninătatea durează puțin. Vila se dovedește împovărată de ipotecă și de datoriile vechiului proprietar. Pe deasupra, gelozia și rivalitatea o fac pe prințesa Maria Luiza să-l demită din post. Dezgustat Paganini se înapoiază în Franța și se încurcă într-o speculație financiară care îl ruinează. Se lasă convins să fundeze „Cazinoul Paga-

nini”, un loc de întîlnire pentru cei ce îndrăgesc dansul, muzica și literatura. Dar întreprinderea dă faliment și Paganini pierde 60 000 franci.

La capătul puterilor, cu o paralizie a laringelui, aproape sărac, marele violonist se tirăște de la un medic la altul, dar fără folos. Reumatismul și tusea îl chinuiesc fără încetare. Cu toate acestea continuă să compună, deși se simte tot mai rău. Tuberculoza, sifilisul, reumatismul nu îi dau răgaz. Se supune la tratamente cu mercur, la băi cu nămol, se duce pe Coasta de Azur, pentru a găsi o climă mai bună. Totul este în zadar. Corzile vocale îi paralizează și amuțeste complet.

„Sufăr de crize din cauza cărora nu am putut dormi șase zile și șase nopți, scrie el lui Germi. De opt zile sînt țintuit la pat, epuizat de bolile care mă chinuiesc”. De la Nissa scrie: „Sfinte Dumnezeu! Nu mai am putere. Mi-e somn mereu și obosesc groaznic cînd lucrez ceva”. Ultimele sale luni sînt urmate de prezența și de grija prietenului său Tito Rubaud. Acesta îi descrie și sfîrșitul: „Un atac violent de tuse, survenit pe cînd se așeza la masă pentru a lua prînzul, l-a omorît pe neașteptate. Era în ziua de 28 mai 1840”.

Legenda îl persecută însă și după moarte. Episcopul din Nissa refuză înmormîntarea religioasă a rămășițelor sale pămîntești. Prietenii îi îmbălsămează cadavrul și încearcă să-l înmormînteze la Genova, dar autoritățile eclesiastice se opun. Vor trebui să treacă cinci ani pentru ca trupul lui Paganini să poată fi înmormîntat la Polcevera și alți douăzeci de ani ca decretul episcopului din Nissa să fie anulat.

În cele din urmă, în 1876, rămășițele lui Niccolò Paganini își găsesc lăcașul în Cimitirul din Parma, unde i se înalță un monument. Așa își află pacea sufletului osîndit, care găsea odihnă numai făcînd sa geamă propria sa vioară.

...și ultima imagine

De cînd ne scriem...

E. RĂDULEȚ

Femeile au inventat scrisorile ?

Logograful * Hellanicos presupune că autoarea primei scrisori din lume a fost fiica regelui persan Cyrus cel Mare, ceea ce ar însemna că arta epistolară s-a născut prin secolul VI î.e.n., după mai bine de două milenii de la apariția celor mai vechi forme ale scrierii și după cîteva sute de ani de la inventarea alfabetului de către fenicienii. Poate că istoricul grec a avut în vedere prima scrisoare concepută după anumite reguli ale artei epistolare. Pentru că, se știe, oamenii au comunicat prin mesaje scrise cu mult înainte de data indicată de Hellanicos. În literatura antică găsim referiri la scrisorile regelui Stratobas către legendara Semiramida sau ale lui David către nepotul și generalul său, Joab (sec. XI î.e.n.). Cele mai vechi mesaje scrise, ajunse pînă la noi, aparțin lui Isocrate (436-338 î.e.n.), Platon și Aristotel.

Tablîțe de ceară și frunze de palmier

Oamenii și-au scris, așadar, din cele mai vechi timpuri. De atunci și pînă azi s-au păstrat milioane de scrisori. Nu toate se bucură, firește, de celebritatea scrisorilor d-nei de Sévigné, ca să nu cităm decît acest nume, dar în cercurile de specialitate nu sînt mai puțin cunoscute cele 2 012 epistole ale bizantinului Isidor Pelusiotul sau cele peste 2 000 mesaje scrise de retorul grec Libanios, scrisorile concise, de numai cîteva rînduri, ale scriitorului Philostratos și ale filozofului Apollonios din Tyana sau lungile misive ale lui Caesar către Senat, care ar putea alcătui, fiecare în parte, un volum.

Oricît de veche ar fi istoria scrisorilor, pînă prin mileniul II î.e.n. volumul corespondenței a fost, totuși, extrem de mic. În secolele următoare, scrisorile s-au înmulțit, pentru a deveni, în epoca elenistică și după aceea, un gen literar curent. În primele veacuri ale erei noastre, de pildă, compunerea de scrisori s-a transformat într-o ocupație la modă, de unde și imensa moștenire epistolară din această perioadă. Numai Bizanțul ne-a lăsat cîteva zeci de mii de scrisori, căci bizantinii scriau cu aceeași evidentă volubilitate cu care vorbeau. Nici umaniștii evului mediu nu s-au lăsat mai prejos : Erasmus din Rotterdam, de pildă, compunea pînă la 40 scrisori pe zi.

* Logograf — denumire dată primilor prozatori și mai ales istorici greci.

Din sec. XV ne-au parvenit și primele scrisori ale boierilor și domnitorilor din Moldova și din Țara Românească. Acestea și alte mesaje, scrise în următoarele cîteva veacuri și adunate de Nicolae Iorga în volumul *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, au făcut auzit — așa cum scrie marele istoric — „graiul stăpînilor cari au avut țările noastre în seamă, de la cei mai depărtați cari au lăsat ceva scris pînă aproape în vremile noastre”.

Adevăratul „timp al scrisorilor“ a fost însă sec. XVIII, cînd au circulat avalanșe de misive, care ni s-au transmis sau nu, după cum au aparținut unor oameni de seamă sau unor muritori de rînd.

Data fiind venerabila vîrstă a deprinderii de a corespoda, e limpede că scrisorile au apărut cu mult înaintea hîrtiei. Unele popoare din Asia au scris pe tablîțe de argilă, vechii egipteni au folosit cu predilecție papirusul. La greci și romani, papirusul a coexistat cu tablîțele de ceară, prinse între două (diptic) sau mai multe (triptic, poliptic) „coperte” de lemn. Expeditorii acestor tablîțe-scrisori le legau și le sigilau cu peceti proprii, care garantau inviolabilitatea corespondenței. Romanii din perioada imperiului au utilizat pentru scrisori așa-numitele acte epistolare, duse la destinație de *tabellarius* (factorul poștal de mai tîrziu) sau, dacă trebuiau transportate la distanțe mari, de *tabellaria navis*, corăbii poștale.

Indienii și chinezii își scriau mesajele pe frunze de palmier. Abia în sec. III e.n. a intrat în uz un material de scris nou, per-

gamentul, care nu era altceva decât o piele de animal — vițel, oaie, căine, — tăbăcită și prelucrată prin procedee speciale (spre deosebire de pergamentul de azi, de origine vegetală, obținut prin tratarea chimică a pastei de bumbac). Dar cariera pergamentului a fost relativ scurtă. Venind din China și trecind prin Arabia, hirtia a ajuns în Peninsula Italică și a pus stăpînire pe Europa, nu înainte însă de a izgoni papiusul din Egipt. Alte accesorii ale scrierii s-au perfecționat mai târziu. Astfel, penițele confecționate din oțel și-au făcut apariția abia la sfîrșitul sec. XVIII, iar puțin mai târziu s-a inventat... plicul. Nu mai exista, așadar, nici o piedică, în calea avalanșelor de scrisori.

Peste patruzeci de rețete

Dar în milenara existență a scrisorilor, nu lipsa îndelungată a hirtiei a creat dificultăți invincibile. Și nici absența, și ea de lungă durată, a unui serviciu poștal regulat. Altele au fost marile și micile ne cazuri ale corespondenței.

Încă vechii egipteni adoptaseră un anumit stil al mesajelor scrise, anumite formule stereotipe care trebuiau respectate cu strictețe. Compunerea unei scrisori, deopotrivă artă și știință, era încredințată numai și numai învățaților; profesia de epistolograf era socotită în Egipt printre cele mai înalte demnități. La Babilon, pe timpul lui Hammurabi, legile epistolare au fost la fel de riguroase, formulele de politețe valînd în funcție de situația socială a ex-

peditorului și a destinatarului. În epoca elenistică și în anii următori au apărut o seamă de îndreptare de artă epistolară, printre care: *Despre folosirea cuvîntului sănătate în scrisori* de Dionysios din Alexandria, *Tipuri de scrisori*, atribuit lui Demetrius din Phaler, *Despre sintaxă*, *Despre stilul scrisorilor*, *Artă retorică*.

Noțiunea de stil epistolar a luat naștere în școala peripateticienilor fondată de Aristotel. Teoria grecească a scrisorilor presupunea un anumit mod de dezvoltare a conținutului, izvorit dintr-o anumită concepție asupra rolului unei scrisori. Aceasta avea menirea de a-i apropia pe corespondenți, de a face să dispară senzația de depărtare și de a crea iluzia unei prezențe imediate. De aceea, o bucată de timp, scrisorile au fost concepute sub formă de dialog între autor și destinatar, caracterizat prin concizie și claritate, și care reflecta însușirile morale și starea de spirit ale expeditorului. Toate acestea, într-o limbă cît mai apropiată de cea vorbită, o limbă cumpătată, fără hiperbole, de o simplitate care li conferea eleganță. Formulele stereotipe nu erau însă excluse. Astfel, schema prevedea trei părți componente ale scrisorii: introducerea, tema principală și încheierea. Mesajele grecești scrise pe papius aveau și o adresă exterioară. La rin-

Așa arăta un text „scris” la începutul mileniului I î.e.n. (inscripție hieroglifică hittită)

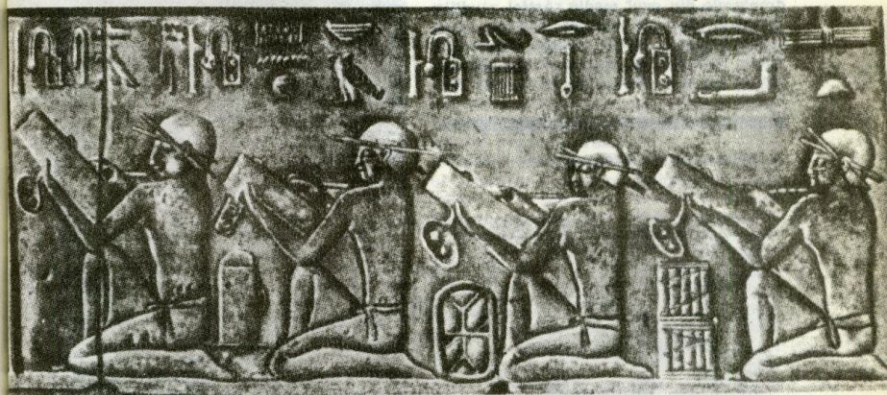
dul ei, tema principală admitea patru tipuri de urări de sănătate, care s-au menținut din antichitate până în evul mediu. O formulă de acest gen, inserată între introducere și tema principală, suna astfel: „Dacă ești sănătos, e bine, iar eu sînt sănătos”. Mult mai răspîdită a fost însă urarea introdusă înainte de încheiere: „Să-ți meargă bine și să fii sănătos”.

Începînd din sec. II î.e.n., schema scrisorilor a fost îmbogățită cu așa-numitele formule de salut din încheiere. Eticheta timpului recomanda însă ca destinatarul să nu facă parte din cercul persoanelor cărora li se transmiteau saluturi. Cu cîteva secole mai tîrziu și-au făcut apariția, în partea finală, expresii ca „O, frate”, „O,

capitol aparte îl formează scrisorile apocrife din cărțile religioase.

Strămoșul cel mai îndepărtat al așa-numitelor scrisori deschise din zilele noastre este mesajul adresat de Isocrate lui Dionisie I, în sec. IV î.e.n. Tot de atunci datează și primele scrisori de dragoste. Din epoca elenistică nu ne-a parvenit nici o misivă de acest gen, dacă facem abstracție de laconicele relatări ale lui Plutarh despre corespondența amoroasă dintre Mitridate și Monima. Drept compensație, Imperiul roman ne-a lăsat o bogată colecție de scrisori de dragoste.

În sec. III î.e.n. a luat naștere literatura științifică, scrisă sub formă de corespondență. Prima scrisoare — dedicație fi apar-

Ca în întreaga lume antică, scribii egipteni se bucurau de onorurile rezervate demnitarilor

tată”, cu care autorul mesajului își gratifica interlocutorul nevăzut. Scrisorile nu erau semnate și nici dateate (cu excepția unor mesaje oficiale).

Teoria epistolară din antichitate admitea nici mai mult, nici mai puțin decît 41 tipuri de scrisori. Cercetătorii din zilele noastre le clasifică în cîteva categorii: particulare, literare, oficiale (sau de serviciu), poetice, imitații, scrisori-romane, de dragoste etc. La acestea se adaugă, dată fiind existența unor scrieri concepute sub formă de corespondență, scrisorile publicistice, didactice, magice, științifice. Un

ține lui Arhimede, iar în ceea ce privește mesajele cu caracter didactic, moralizator, ne-au rămas exemple strălucite de la Epicur și Seneca. Un original mesaj de acest gen ne-a parvenit de la Cicero, sub forma unei scrisori de consolare adresată... lui însuși.

În labirintul de cuvinte

Evul mediu nu s-a mulțumit numai cu recomandări și îndreptare, arta epistolară transformîndu-se într-o disciplină predată în școli de profesori specializați, numiți dictatori (de la dictare, în limba latină). Studiul artei epistolare în școli a început în Italia, în sec. IX, de unde s-a răspîdit și în alte țări. Primul dictator menționat

În documente este călugărul Alberico Montecassino, autor al unei lucrări de specialitate.

Încătușate în forme rigide, scrisorile medievale trebuiau să conțină cinci părți: salutul, preambulul, tratarea, rugămintea și încheierea. Ierarhia formulilor de politețe era supusă celei sociale și respectată cu strictețe, în termeni bine definiți când era vorba de papă, capete încoronate, demnitari.

Arhitectura complicată transforma scrisorile medievale într-un veritabil labirint. Un labirint greu de construit, dar nu mai puțin greu de străbătut; căci conținutul acestor scrisori era o înlănțuire de formulări stereotipe, rupte de viața cotidiană. Poate doar corespondența bizantină a făcut excepție de la această regulă.

Nu mai puțin elaborate au fost și îndreptările din evul mediu. Astfel, studiile complete (căci au circulat și forme mai accesibile, prescurtate) asupra artei epistolare trebuiau să trateze teoria stilului scrisorilor și a ortografiei și să cuprindă

lista completă a formulilor și a unor norme de drept, legate de aplicarea acestora. La sfârșitul evului mediu a fost deosebit de popular îndreptarul epistolografului ateniian Teofil Coridalleus (1563-1646), filozof de formație aristotelică. Lucrarea lui **Despre tipurile de scrisori**, editată la Londra în 1625, a cunoscut în secolul următor trei apariții succesive, la Moscova, Halle și Veneția.

...S-a gândit oare cineva că, de fapt, aceste milioane și milioane de scrisori, mesaje, instrucțiuni, memorii, adresate de oameni unii altora, dintr-o parte a lumii în alta, dintr-un oraș în altul sau chiar dintr-o casă în alta, de la cele mai vechi, de acum aproape 4 000 ani și pînă la cele ale zilelor noastre, se constituie într-o adevărată istorie, dacă nu a omenirii, în orice caz a oamenilor? Chiar în anii noștri, cînd „civilizația telefonului” a devenit cea mai redutabilă adversară a tentației și dorinței omului de a-și scrie, formidabilul număr al scrisorilor de stat și particulare, în continuă creștere, ne îndreptățeste să considerăm că epistola este și va fi un însoțitor de nedespărțit al istoriei umane.

Sigiliu sumerian, înfățișînd o scenă agricolă

MENIREA UNUI MUZEU...

(Urmare din p. 23)

Exprimînd viața națională a poporului român, legăturile sale cu alte popoare, relațiile mișcării revoluționare din România

Sabie purtată de Iancu Jianu

cu mișcarea revoluționară din alte țări, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România oferă publicului nu numai specificul istoriei românești, ci și cadrul de istorie generală care permite înțelegerea acestei specificități. El servește ca un mesaj de apropiere a poporului român de alte popoare, în primul rînd de popoarele vecine.

— Forma în care se prezintă astăzi muzeul este una completă, finită, definitivă, ca să zicem așa ?

Deși de o bogăție și varietate impresionantă, muzeul acesta — ca toate muzeele existente — nu poate fi conceput decît ca o instituție științifico-culturală în continuă perfecționare. Fondurile și mijloacele de care dispune pentru cercetarea științifică — începînd cu cea arheologică —, ca și pentru achiziționarea de piese istorice importante aflate în țară sau peste hotare, vor permite îmbogățirea continuă a colecțiilor existente. Se vor adăuga astfel noi elemente, care să contribuie la cunoașterea cît mai profundă, cît mai exactă, a istoriei poporului român.

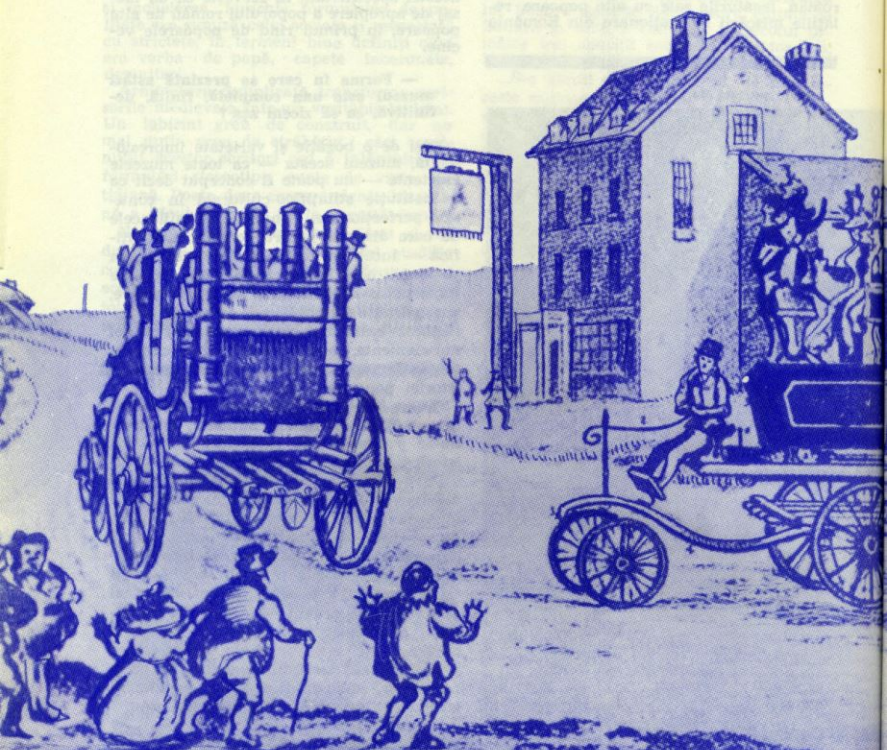
Crearea acestui așezămînt a constituit un adevărat eveniment național, integrîndu-se procesului de propagare a culturii istorice, de educare socialistă a maselor.

Pe bună dreptate arăta profesorul universitar Miron Constantinescu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, că menirea unui muzeu este ca, după ce oamenii trecutului au tăcut, să facă documentele și lespezile să vorbească. Muzeul va fi o școală, o școală vie, pentru toți cei ce-i vor călca pragul — cetățeni ai României Socialiste sau vizitatori de peste hotare — și care vor putea să reîntîlnească și să înțeleagă trecutul zbuciumat al acestui popor, să-și explice astfel pe deplin strălucirea prezentului și viitorului său.

Interviu consemnat de I. M. ȘTEFAN

O colecție Magazin istoric — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie națională și universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pe următoarele luni ale anului 1972. După cum știți ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B.—2001.

Strămoșii automobilului

PIERRE ROUSSEAU

Fără îndoială că Tratatul de la Paris, semnat la 10 februarie 1763, a fost un eveniment istoric important, consfințind pierderea Canadei de către Franța și supremația maritimă a englezilor.

Astăzi, după trecerea a două secole, putem pune pe același plan cu el alte două evenimente, dacă nu pentru importanța lor intrinsecă, cel puțin pentru consecințele pe care le-au avut. Unul s-a petrecut la Glasgow, în Anglia, în ziua în care profesorul de fizică de la universitate a dat la reparat o mașină cu aburi, defectă. Era un exemplar al mașinii cu aburi inventată de Thomas Newcomen, în 1705: o pompă care consuma o mare cantitate de aburi, și deci de cărbune, având un randament foarte mic. Cu toate acestea, ea reprezenta un progres atât de mare față de pompele anterioare, încât minele de huiă au adoptat-o rind pe rind, pompa lui Newcomen fiind pe cale de a cuceri continentul.

„Ce revoluție ar face această mașină în industrie, dacă s-ar putea înlătura pierderile!”, va fi gândit, probabil, tânărul muncitor căruia profesorul din Glasgow i-a încredințat repararea mașinii, din moment ce imediat a început să o cerceteze. Acest tânăr se numea James Watt (1736-1819).

Celălalt eveniment a avut loc în Franța. În același an, 1763, un inginer francez, Joseph Cugnot, care pînă atunci lucrase în străinătate, a venit la Paris pentru a urmări o himeră care îi obseda pe toți specialiștii: voia să pună în mișcare roțile unei trăsură cu ajutorul mașinii lui Newcomen.

Dar, pentru a înțelege cât de greu de realizat era acest proiect, trebuie să știm în ce consta mașina lui Newcomen. Partea principală era un cilindru, deschis la un capăt, în care se deplasa un piston. Dintr-un cazan, se introduceau în cilindru aburi; pistonul era pus în mișcare și acționa pîrghia pompei. Cînd se afla la sfîrșitul cursei, în locul vaporilor se introducea un jet de apă rece care provoca o scădere a presiunii interne datorită căreia pistonul cobora din nou, împins de presiunea atmosferică. Ciclu se repeta la nesfîrșit. Mașina cîntărea cîteva tone și necesita un aparataj special. Era mai mult o mașină cu presiune atmosferică, decît o mașină cu aburi, pentru că aburii jucau doar un rol secundar.

Am îndrăznit să așezăm pe picior de egalitate importanța Tratatului de la 1763, a lucrărilor lui Watt și a celor întreprinse de Cugnot, pentru că Watt a făcut din mașina primitivă a lui Newcomen mașina cu aburi modernă, care a revoluționat industria și a reinnoit din temelii transporturile marine și terestre; iar Cugnot a realizat pentru prima oară prototipul unei mașini automobil*, prototip care a revoluționat civilizația noastră tehnică.

Nu ne vom ocupa aici de Watt. În 1763, el abia își începea experiențele, ceea ce făcea și mai extravagant proiectul lui Cugnot: acela de a instala o mașină a lui Newcomen pe o trăsură pentru a o pune în mișcare.

Dar Cugnot a fost acela care a câștigat partida mai repede.

* Cuvîntul automobil e folosit aici în sensul etimologic: „care se mișcă singur”.

„Străbunicul“: 3 roți, 4 km/oră!

Joseph Cugnot (1725-1804), de origine din Lorena, lucrase ca inginer militar în Austria pînă la 38 ani; la această vîrstă a simțit vocația de cercetător și inventator. Căutările sale s-au îndreptat către arta militară — a scris chiar și un tratat despre fortificații, apărut în 1766 — dar mai ales către folosirea mașinii lui Newcomen în tracțiune, făcînd, în acest scop, numeroase experiențe.

În 1769, Cugnot lucra de zor la Paris, cînd, un ofițer elvețian, numit Planta, a propus guvernului francez spre brevetare un vehicul cu aburi pe care îl inventase. Guvernul, condus pe atunci de ducele de Choiseul, a însărcinat cu cercetarea acestei propuneri pe renumitul inginer de artilerie Gribeauval, care îl cunoștea bine pe Cugnot, deoarece lucrase și el în Austria. Nu e greu, deci, să ne închipuim că, atunci cînd a văzut proiectul lui Planta, a strigat ceva de genul: „Dar este proiectul lui Cugnot!“ și că, în loc să accepte propunerea elvețianului, a preferat să-și încurajeze compatriotul.

Și astfel, într-una din zilele anului 1769, Choiseul, Gribeauval și o seamă de tehnicieni au fost invitați de către Cugnot să asiste la experimentarea primului automobil. Era o platformă greoaie, din birne de lemn, cu trei roți avînd fiecare cîte un cerc de fier, și cu motorul suspendat în față. Acest motor se compunea dintr-un cazan așezat deasupra unui foc și din doi cilindri verticali în care aburul intra alternativ. Cele două tije ale pistonului acționau roata din față prin intermediul unei roți dîntate și al piedicilor acestei roți, în așa fel încît ea avea în același timp un rol motric și unul director.

În fața personalităților invitate, trăsura cu patru pasageri a demarat și a început să se deplaseze cu o viteză de 3,5-4 km/oră. Din nefericire, inventatorul calculase greșit cazanul, astfel încît aburii se epuizau după un sfert de oră și mașina se oprea la fiecare 15 minute, așteptînd să se refacă aburul.

Cu toate acestea, experiența a fost socotită destul de mulțumitoare, iar Cugnot a primit ordinul să construiască un vehicul

mult mai mare, capabil să transporte patru sau cinci tone, cu o viteză de 3,5 km/oră. Inginerul s-a pus pe treabă, a doua mașină a fost gata în iulie 1770. Memorialistul Bachaumont* pretinde că experimentarea ei ar fi avut loc în noiembrie. Pe mașină a fost așezat un afet de tun, avînd o greutate de 500 kg, și tunul respectiv, care cîntărea tot atît: într-o oră, s-au parcurs „cinci sferturi de leghe“ și asta a fost tot.

În cursul unei alte experiențe, mașina a intrat într-un zid al arsenalului, apoi Choiseul a căzut în dizgrație, a fost exilat și nimeni nu s-a mai preocupat de invenția lui Cugnot.

Treizeci de ani mai tîrziu, s-a încercat să i se atragă atenția lui Napoleon asupra acestei mașini, care ar fi putut deveni un mijloc de tracțiune senzational pentru artilerie. Dar Bonaparte, al cărui interes pentru știință a fost mult exagerat de apologetii săi, n-a dovedit clarviziune și în această direcție. El nu a ghicit importanța tractorului automobil și l-a disprețuit, așa cum a făcut și cu vaporul cu aburi și cu submarinul lui Fulton, cu telegrafii lui Chappe și cu baloanele lui Coutelle și Conté.

Cugnot a murit necunoscut, în preziua încoronării împăratului.

Invidia lui Watt

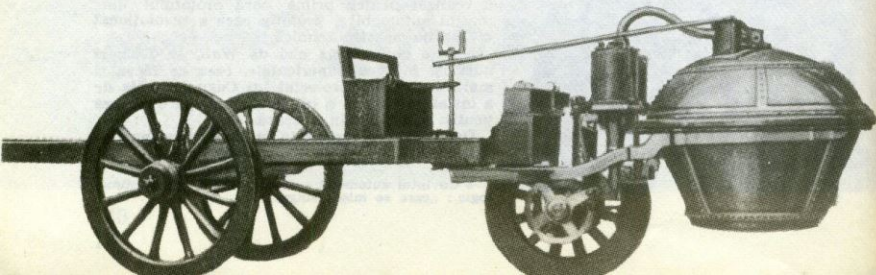
Mașina lui Cugnot a deschis o pagină nouă în istoria omenirii. Desigur că, din punctul de vedere al mecanicii, i se poate nega mașinii lui Cugnot orice înrudire cu automobilele noastre de azi. Dar asta nu înseamnă că mașina lui nu a fost **primul automobil** adică primul mijloc de transport pe uscat care a renunțat cu totul la energia animală, mișcîndu-se grație energiei generate de el însuși.

Din 1786 datează și o altă mașină cu aburi, dar diferită de prima, deoarece este

* Louis Petit de Bachaumont (1690-1771), autorul unor **Memorii secrete**.

În pp. 90-91: mașina lui Gurney într-o cursă

A doua mașină inventată de J. Cugnot

acționată de o mașină a lui Watt. Deci, al doilea automobil din lume, cu unele modificări: în locul platformei masive, a apărut un cârucior grațios și ușor, cu trei roți mici de fier. Cazanul se afla în spate, iar cilindru măsura mai puțin de 2 cm diametru, pistonul având o curea de 5 cm.

Era opera lui William Murdock. Să reținem acest nume; e al unui mare inginer, care, dacă a fost al doilea în istoria apariției automobilului, a rămas primul în inventarea iluminatului cu gaz. Scoțian de origine, Murdock a fost angajat de la vârsta de 23 ani de uzina „Watt și Boulton” din Birmingham. Era firesc ca Murdock, care lucra în cea mai mare fabrică de mașini cu aburi a timpului, să fie preocupat de folosirea acestor mașini la tracțiune. Poate că a cunoscut încercările lui Cugnot și s-a inspirat din ele. Cert este că, după ce a realizat mai multe mașini, și-a întrerupt cercetările, din ordinul patronului său Watt, și nu le-a mai reluat niciodată.

Oare de ce s-a opus Watt? Nu pentru că ar fi crezut că aceste experiențe dăunează muncii profesionale a lui Murdock, deoarece i-a permis mai târziu să se ocupe de iluminatul cu gaz. Interdicția „părintelui mașinii cu aburi” s-a datorat faptului că experiențele salariatului său riscuau să se interfereze cu propriile sale căutări pe aceeași temă și pentru care a și obținut un brevet în 1784. Spiritele cele mai elevate, au, uneori, asemenea reacții meschine...

Murdock, ca și Cugnot, fiind îndepărtat, preistoria automobilului s-ar fi oprit aici, dacă un alt episod al acestei „aventuri” n-ar fi avut loc la o depărtare de 5 000 mile, la... Philadelphia.

Un trist episod american

La 2 decembrie 1773, la o petrecere de țară, cineva s-a amuzat să pună apă în țeava unei puști, să o infunde cu un dop și apoi să o încălzească. E lesne de ghicit ce s-a întâmplat: dopul a sărit, făcând un zgomot formidabil. Asta s-a petrecut în America, iar tânărul Olivier Evans, participant la petrecere, a fost uimit de forța aburului comprimat.

Watt pregetase întotdeauna să utilizeze vaporii cu presiune înaltă, de teama exploziilor care s-ar fi putut declanșa. Evans a demonstrat netemeinicia acestei temeri și a devenit adeptul cazanelor în care vaporii aveau opt sau zece atmosfere: acești vaporii cu presiune înaltă nu erau costisitori, iar energia obținută era mult mai mare.

Evans era rotar la Philadelphia. Nu avea decât 27 ani când, cu ajutorul unei mașini cu presiune ridicată, concepută și realizată de el, a pus în mișcare moara fratelui său.

Succesul a fost atât de mare încât, patru ani mai târziu, a prezentat proiectul său spre brevetare. La cererea de obținere a patentului pentru morile cu aburi era anexată o altă cerere privind... **automobilul cu aburi.**

Pentru a ne da seama cât de fantezistă părea pe atunci ideea unei mașini fără tracțiune animală și pentru a înțelege îndrăzneala lui Cugnot și Murdock, trebuie să spunem nu numai că Evans nu a găsit pe nimeni să-l finanțeze, dar și că autoritățile nici nu au vrut să audă de proiectul său. Gîndindu-se că în străinătate va avea mai mult succes, Evans și-a trimis, în 1795, planurile în Anglia. Nici britanicii nu au fost, însă, mai receptivi.

După cîteva ani de așteptare zadarnică, Evans s-a hotărît să construiască, pe propria lui cheltuială, un automobil cu aburi. Lucrul a durat un an. La sfîrșitul lui 1801, mașina și-a făcut apariția pe străzile Philadelphiei. Era alcătuită dintr-o caroserie montată tot pe trei roți, două mari, în spate, și una mai mică, de direcție, în față. În spate erau plasate soba, cazanul și cilindru, iar tija pistonului punea în mișcare osia cu ajutorul unei biele și al unei roți dințate. Mașina pornea, mergea, vira, pe scurt — se comporta minunat. Din păcate, ea nu a stîrnit nici interes, nici măcar curiozitate, ci numai ilaritate. Cei care ar fi putut-o finanța au rămas în continuare surzi, iar Evans a trebuit să se dea bătut.

Astfel s-a terminat episodul american al aventurii automobilului cu aburi.

Dragonul lui Trevithick

Desfășurarea evenimentelor ne readuce la faimoasa firmă „Watt și Boulton”, de data aceasta la sucursala sa din Cornwall. Aici lucra un tânăr tehnician, pe nume Richard Trevithick, care, trăind în acest mediu și în imediata apropiere a lui Watt, a fost și el contaminat de „morbil” mecanicilor.

Atunci cînd realizările lui Evans au fost cunoscute în Anglia, Trevithick impresionat de avantajele presiunii înalte, a fost ispitit să-l imite pe american. Cunoscind planurile lui Evans, el a construit, în 1801, un mic automobil cu aburi. Ca și precedentele, era un triciclu cu motor în spate, cilindru fiind în parte cufundat în cazan. Mașina funcționa mulțumitor și inventatorul ar fi avut succes, dacă Watt nu s-ar fi amestecat. Evident că nu-i convenea să i se încalce domeniul, chiar dacă el nu mai lucra nimic în această direcție. Dar Trevithick nu era docil ca Murdock. El simțea că are viitorul înainte și capul îi era plin de idei. Și-a părăsit slujba pe care o avea la Watt și s-a asociat cu vărul său, A. Vivian, hotărît să valorifice mijloacele de locomotie cu aburi.

Mașina cea mai de seamă pe care Trevithick și Vivian au construit-o împreună, în 1803, semăna foarte mult cu aceea a lui Evans. Era o diligență capabilă să transporte opt sau zece călători și avea în spate motorul care punea în mișcare roțile, prin intermediul unei biele. Pe drum drept, viteza sa se apropia de 16 km/oră.

Construit la Camborne, o localitate situată aproape la periferia orașului Cornwall, „dragonul” cu aburi — cum a fost numită invenția celor doi — s-a deplasat cu mijloace proprii pînă la Plymouth, care se afla la o distanță de 100 km, ceea ce reprezenta o frumoasă performanță. Aici a fost urcată într-un vas și trimisă la Londra.

În capitala britanică, gîfîind pe Oxford Street, învăluit într-un nor de fum și acompaniat de un impunător zgomot de fiare vechi, „dragonul” a făcut senzație. Din păcate, însă, nu a reușit să trezească altceva decît o curiozitate amuzată. Atît Trevithick cît și emulii săi nu au înțeles o vreme cauza acestei indifferențe a publicului. Apoi Trevithick a ajuns la concluzia că nimeni nu se interesa de invenția sa pentru că mașina nu mergea destul de repede și pentru că nu era suficient de solidă pentru a rezista timp îndelungat la mizerabilele drumuri ale timpului. În cele din urmă, a renunțat la idee.

Să ne amintim că, la acea dată, utilizarea mașinii cu aburi lua o amploare formidabilă în diverse domenii industriale. Watt a aplicat-o la început la pompele de mine, Evans — la mori, iar alții — cu tot atît succes — la mașinile de dărcît și țesut, la laminoare, în tipografii, la fabricarea hîrtiei, la tăiatul lemnului și la multe alte îndeletniciri.

Inventatorii și-au spus: „Aburii sînt viitorul! Ei vor revoluționa industria, e imposibil ca ei să nu revoluționeze și transporturile! Cugnot, Murdock, Evans și Trevithick au dat greș? Nu-i nimic, să mărim puterea mașinii, să o facem mai rezistentă, și vom reuși!” Urmarea a fost unul dintre cele mai curioase fenomene din istoria tehnicii: a început în Anglia o adevărată invazie de mașini cu aburi.

Timp de treizeci de ani — interval infim în raport cu istoria — a apărut, a executat cîteva ture și apoi a dispărut o întreagă familie de vehicule rutiere, dintre care unele au făcut chiar curse regulate, fiind la un pas de reușită.

Viteza maximă legală: 6 km/oră

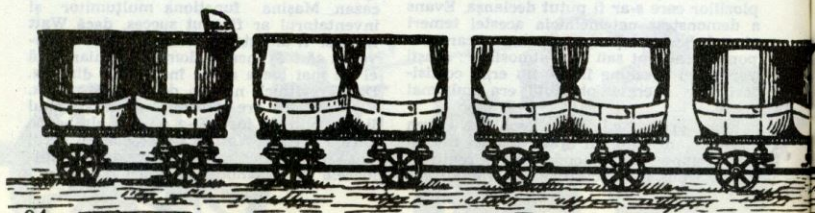
Să le facem o rapidă trecere în revistă, din momentul în care Trevithick a depus armele. Fără îndoială: că înfringerea lui a influențat moralul imitatorilor săi, ca și eșecul diligenței cu 15 locuri a lui W. A. James, care a apărut în 1824: deși se pare că atîngea 24 km/oră, clienții nu se prea înghesuiau.

Mult mai demnă de luat în considerare este tentativa lui Samuel Brown care, tot în 1824, a pus la punct un motor cu gaz. Amestecat cu aerul, acest gaz era aprins cu ajutorul unui dispozitiv special, iar explozia mișca pistonul. Era un lucru ingenios, dar foarte complicat și mai cu seamă deosebit de prematur: un motor cu explozie în 1824! Brown a avut ocazia să-l monteze la o mașină, în 1826, apoi la un vapor, dar a suferit aceeași înfrîngere ca și predecesorii săi.

În 1827, Goldsworthy Gurney a reluat seria diligențelor cu aburi. Puțin mai tirziu, trei dintre vehiculele sale au fost afectate unei curse regulate Gloucester-Cheltenham (14 km). Ele făceau traseul în 50 minute, transportînd 15 pasageri.

Caracteristicile principale ale mașinii, care cîntărea peste două tone, erau în primul rînd cele cinci roți (dintre care a cincea, așezată în față, era de direcție), apoi cazanul perfecționat cu conducte de apă, încălzitorul de apă de alimentare și ventilatorul. Această mașină și-a făcut datoria timp de patru ani, după care a sucombat, ca și surorile sale.

În același timp a murit și mașina lui Ogle, care inaugurasă, plină de ambiție, o linie Londra-Southampton. E drept că nu

a fost decît o dispariție trecătoare, pentru că doi ani mai tîrziu a învîiat pe ruta Londra-Windsor și Birmingham-Worcester, dar cu același insucces.

Norocul era să-i surîdă lui Walter Hancock. Poate că acesta nu era un mecanic mai bun decît ceilalți, dar avea mai mult spirit comercial și mai multă inițiativă. „Copilul” său cel mai reușit s-a născut în 1834 : era un autobuz de 10 locuri, capabil să tragă o remorcă cu aceeași capacitate. Motorul, așezat vertical, și avînd o putere de 12 cai, era situat în spate, iar osia era pusă în mișcare printr-un lanț de transmisie. Conducătorul stătea în față și conducea cu ajutorul unei pîrghii. Viteza maximă era de 25 km/oră. Începînd din 1834, Hancock a reușit, cu mașini de acest tip sau cu altele mai mult sau mai puțin analoage, să organizeze curse regulate pe mai multe itinerarii.

Cea mai mare parte dintre aceste autobuze cu aburi — dintre care nu am amintit decît cîteva — erau mașini serios construite, al căror motor mergea fără gres, și care ar fi fost în stare să facă curse regulate. În Marea Britanie, însă, încercările de a generaliza transportul automobil fi costa scump pe pasageri : s-au pus taxe care se repercutau asupra prețului biletelor, s-a inventat un „cod” al drumurilor, iar în 1836 s-a dat lovitură de grație, printr-o lege care chiar și pe englezi i-a uluit, prima dintr-o serie de cincizeci și patru, destinate să ucidă în fașă tracțiunea mecanică. Legea stabilea ca orice vehicul fără tracțiune animală să fie precedat de un om, mergînd pe jos sau călare, purtînd un steag roșu, și limita viteza la 4 mile pe oră (6,4 km/oră). Trebuie să spunem că această lege nu a fost abrogată decît în 1896...

Dar nici această ostilitate, nici aceste legi n-ar fi contat dacă noul mijloc de locomoție rutier s-ar fi impus pe plan economic. Dar cum s-ar fi putut impune în acel moment, cînd tocmai începea o altă aventură, aceea a transportului feroviar ?

În Anglia, prima cale ferată s-a construit în 1825 ; transportul cu cai era atît de înrădăcinat, încît i-a trebuit cîteva ani să moară, dar transporturile de tipul automobil cu aburi au dispărut pe loc.

O roată în plus — de ce ?

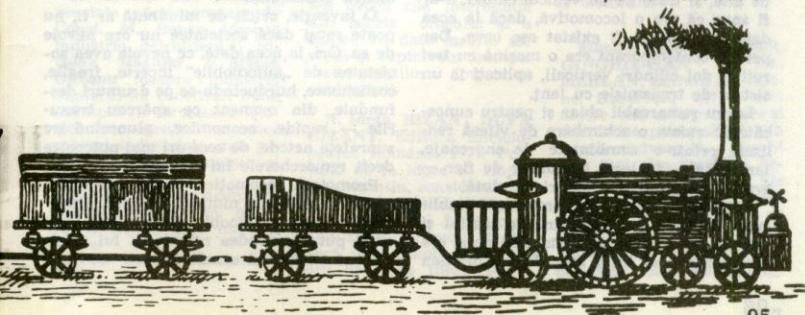
Totuși o idee nu moare ca un animal. Asfixiată în Marea Britanie, ea a trecut Canalul Minecii și a încercat să reinvie în Franța. Dar aceleași cauze au produs aceleași efecte. Atunci cînd avîntul industrial venit din Anglia a ajuns pe continent, ideea a murit din nou.

În orice caz, din punct de vedere ingineresc, Franța acelei epoci nu putea rivaliza cu Anglia, prima putere industrială din lume. În Franța, invențiile mecanice nu puteau fi decît rezultatul muncii unor cercetători izolați și rari, care lucrau ignoranți, într-o atmosferă de lipsă de înțelegere disprețuitoare.

Așa a fost cazul lui Onesiphore Pecqueur, fiul unor plugari din Pas de Calais, devenit în 1824 șef de atelier la Conservatorul de arte și meșteșuguri din Paris. Probabil că atenția lui Pecqueur a fost atrasă de trăsura lui Cugnot, azvîrlită în vreun ungher. În 1828, el și-a brevetat un vehicul cu aburi care avea două inovații capitale — atît de capitale, încît se găsesc la toate mașinile de astăzi.

Probabil că cititorul a fost uimit să constate că, pînă aici, aproape toate mașinile cu aburi aveau trei roți. Aceasta se datora imposibilității de a rezolva problema direcției. Un vehicul pe patru roți nu putea fi condus decît făcînd ca osia din față să se miște în jurul unui ax vertical. Pentru a vira, roțile trebuiau să alunece pe sol, ceea ce presupunea un efort considerabil și constituia o mișcare bruscă. S-a preferat, de aceea, o singură roată directoare, care era mult mai ușor de manevrat în

Trenul rutier al lui Dietz

jurul unui pivot vertical. Astfel, chiar atunci cînd s-a construit o mașină cu patru roți (aceea a lui Gurney), i s-a adăugat a cincea roată pentru direcție.

Dar iată ce a inventat Pecqueur: a lăsat osia din față fixă și, pe axe verticale, a montat roțile la cele două extremități. În acest fel, ele puteau să se rotească complet independent una de cealaltă, așa încît la viraje, în loc să alunece, descriau două circumferințe cu raze diferite. Astfel devenea posibilă construirea unui sistem de comandă care să le imprime gradul de rotire necesar. Manevra se executa extrem de simplu, prin învîrtirea unui ghidon sau volan.

O problemă asemănătoare se pune și pentru roțile motrice. Pecqueur a fost acela care a inventat un dispozitiv folosit și în zilele noastre: diferențialul. Lăsînd ca fiecare roată să fie solidară cu o jumătate din osie, el a tăiat-o pe aceasta în două. Cu ajutorul angrenajelor, a făcut ca motorul să acționeze separat fiecare jumătate de osie. În acest fel, fiecare roată mergea mai repede sau mai încet, în funcție de lungimea arcului de cerc pe care trebuia să-l descrie.

Aceste două invenții au fost primite cu indiferență, ca și mașina cu aburi la care erau aplicate. Pecqueur și-a continuat munca la conservator, neștiut de nimeni. Abia în 1898, diferențialul lui s-a impus pentru totdeauna la automobilele care tocmai se născuseră.

Un tren pe străzile Parisului

În legătură cu începuturile tracțiunii rutiere cu vaporii în Franța, alături de numele lui Pecqueur, trebuie citat și acela al familiei Dietz, tatăl și fiul. Acesta din urmă ne prilejuiește schițarea unui tablou pitoresc.

Paris, 26 septembrie 1834. Probabil o zi însoțită, din moment ce numeroșii oameni care se plimbau pe Champs Élysées se înghesiseră în jurul unui convoi neobișnuit. Era vorba de două diligențe atașate una de alta, și trase de un vehicul ciudat. S-ar fi spus că era o locomotivă, dacă la acea dată la Paris ar fi existat așa ceva. Dar pentru contemporani era o mașină cu trei roți și doi cilindri verticali, aplicați la un sistem de transmisie cu lanț.

Lucru remarcabil chiar și pentru cunoscători: exista o schimbare de viteză realizată printr-o combinație de angrenaje, iar roțile — în locul cercurilor de fier — erau înconjurate cu cercuri de plută.

Această instalație era prezentată publicului de către un fabricant de mașini și pompe, numit Charles Dietz. Dar nu el era inventatorul, ci tatăl său, Jean Christian

Dietz, inginer german care a trăit aproape tot timpul în Franța (sub Napoleon) și apoi în Belgia. Jean Christian Dietz a urmărit cu mult interes toate experiențele efectuate în Anglia în legătură cu automobilul și a ajuns la următoarea concluzie: soluția era nu o diligență avînd motor cu aburi, ci o mașină cu aburi pe roți, care să tragă un șir de diligențe, ca un remorcher. În feul acesta, el concepea un tren, dar un tren rutier, nu pe șine.

Primul tren Dietz circula în 1832 între Bruxelles și Anvers. După doi ani, Charles făcea o nouă demonstrație, de data aceasta în fața parizienilor, pe ruta Champs Élysées-Saint-Germain. Patruzeci de persoane, între care o comisie de tehnicieni, au luat loc în diligențe, iar tinărul inginer s-a așezat în picioare, în partea din spate a remorcherului, făcînd preparativele de plecare.

La 10 și 15 minute, convoiul a pornit și a început să urce panta spre Arcul de Triumf. La 10 și 32 s-a oprit la Neuilly pentru a face plinul cu apă și a pornit din nou la 10 și 40. A trecut prin Nanterre la 11 și 13 și apoi a atacat panta de la Saint-Germain, în mijlocul unei populații amuzate și entuziasme.

„Urci dealul?“, întrebau glumeții, în timp ce alții făceau pariuri: „va urca sau nu?“

A urcat în 13 minute, și s-a oprit la poarta parcului Saint-Germain la 12 și 45. Conducătorul și pasagerii au luat dejunul, iar la 14 și 14 Dietz a dat semnalul de plecare. Dealul a fost coborît în 4 minute și călătorilor li s-a tăiat respirația: mergeau cu cel puțin 30 km/oră! Pe scurt, trenul a ajuns la punctul de plecare la 16 și 39, iar cel care întocmea raportul comisiei a putut scrie următoarele: „Mașina își putea cu greu croi drum [prin mulțime]. Era pentru ea o intrare triumfală, iar pentru iscusitul constructor cea mai minunată răsplată“...

Recompensa ar fi fost inaugurarea unei curse regulate între Paris și Versailles, ceea ce Dietz a și încercat în 1835. Dar calea ferată era deja în construcție. Cum ar fi putut să lupte trenul rutier cu o asemenea concurență?

O invenție, oricît de minunată ar fi, nu poate reuși dacă societatea nu are nevoie de ea. Ori, la acea dată, ce nevoie avea societatea de „automobile“ incerte, fragile, costisitoare, hîrducindu-se pe drumuri desfundate, din moment ce apăreau trenurile — rapide, economice, alunecînd pe suprafețe netede, de zece ori mai puternice decît remorcherele lui Dietz?

Promotorii locomotiei rutiere cu aburi au fost realmente nimiciți. În 1842, transportul rutier automobil părea mort. Cine ar fi putut prevedea reînvierea lui miraculoasă în secolul următor?

Cărți sosite la redacție

V. Pârvan, DACIA, CIVILIZAȚIILE ANTICE DIN ȚĂRILE CARPATO-DANUBIENE, ediția V, Editura Științifică, 1972. În 1926, cu un an înaintea morții, marele arheolog român a fost invitat să țină la Cambridge un ciclu de conferințe despre daci și civilizația lor. Apărute, în 1928, în limba engleză, cele cinci conferințe au fost tipărite în România de prof. Radu Vulpe în anul 1937, și reeditate, succesiv, în 1957, 1958 și 1967. Prezentul volum e completat de o serie de note și explicații deosebit de utile datorate tot profesorului Radu Vulpe.

Muzeul Județean Reșița a publicat, sub egida Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Caraș-Severin, volumul **BANATICA**, Reșița, 1971. Este o substanțială culegere de cercetări asupra istoriei Banatului, apărută sub îngrijirea unui prestigios comitet de redacție, în frunte cu acad. prof. C. Daicoviciu, care semnează și studiul **Banatului antic. Probleme și perspective**. Mai remarcăm din bogatul sumar, studiile: **Lugojeii și Emanuil Gojdu de Nicolae Cordos și Nicolae Iorga călători în Banat de Alexandru Birsescu**.

În ultimii ani, două apreciate cărți semnate de **Const. M. Boncu** (despre industria petroliferă*) **Nicolae Maghiar** și **Ștefan Olteanu** (despre industria minieră) au constituit bune exemple în cercetarea istorică monografică a unor ramuri industriale, sub aspectul social, economic și tehnic.

Li s-au adăugat acum volumele publicate cu prilejul bicentenarului marelui

centru muncitoresc și industrial al Reșiței, o inițiativă demnă de toată lauda. Cel dintâi, intitulat **DOUĂ SECOLE DE SIDERURGIE LA REȘIȚA** înfățișează, în studii grupate cronologic, începuturile metalurgiei în Banat, dezvoltarea Reșiței în diferite perioade, lupta muncitorilor reșițeni împotriva exploataării, avântul uzinei în anii construcției socialiste. Studiile sînt semnate de: **O. Răuț, Al. Neamțu, A. Egyed, C. Savu, N. Angheloiu, M. Bădilă, A. Ieremia ș.a.** Un alt volum — **200 ANI DE CONSTRUCȚII DE MAȘINI LA REȘIȚA 1771-1971** de **Silviu Bordan, George C. Bogdan, Iuliu Arcan ș.a.** — prezintă istoricul uzinei de construcții de mașini din Reșița, analizînd, cu competență și migală, diferitele etape ale dezvoltării acesteia.

Tot metalurgiei române, de astă dată cu prilejul împlinirii a 175 ani de existență a Uzinei „Oțelul Roșu“, îi este consacrată lucrarea **STUDIUL MONOGRAFIC. UZINA OTELUL ROȘU 1796-1971**, de **Silvia Mărgan**. În introducerea volumului, se publică însușitoarea cuvîntare rostită de tovarășul **Nicolae Ceaușescu** la mitingul din 18 septembrie 1971 de la Uzina „Oțelul Roșu“. Cartea evocă file interesante din istoria orașului și a uzinei, cu date inedite ale vieții și luptei din trecut a metalurgiștilor împotriva exploataării.

N. Iorga, BIZANȚ DUPĂ BIZANȚ, Editura Enciclopedică Română, 1972. Pornind de la ideea că Imperiul bizantin, considerat „ca un complex de instituții, ca sistem politic [...] ca tip de civilizație“ nu putea să dispară prin simpla lui cucerire de către turci (1453),

N. Iorga a lansat, în 1935, formula **Bizanț după Bizanț**, sugerînd supraviețuirea bizantină prin elementele fundamentale ale vieții acestei lumi. **Magazin istoric** a publicat, în avangardă, premieră editorială (nr. 6/1971, p. 28), fragmente din această carte, tradusă pentru prima oară în limba română de **Liliana Iorga-Pippidi**.

Vasile Netea, NICOLAE IORGA; apărut în limba franceză la Editura Meridiane, București, 1971. Volumul prezintă succint cititorului străin pe savantul care, timp de o jumătate de veac, a jucat un rol de frunte în istoriografia românească și mondială. Un capitol e dedicat publicistului și omului politic, a cărui poziție hotărîtoare adversar al nazismului este binecunoscută.

N. Vătămanu, VOIEVOZI ȘI MEDICI DE CURTE. Ed. Enciclopedică, București, în colecția de popularizare **Orizonturi**; probleme nu lipsite de interes, ca bolile de care au suferit Radu cel Mare sau Alexandru Lăpușneanu, comenzile de medicamente făcute de Mihai Viteazul la Veneția etc., etc., sînt interpretate într-o perspectivă în același timp istorică și medicală.

Manole Neagoe, ATTILA, GINGHIZ-HAN ȘI TAMERLAN, Editura Meridiane, București, 1971: trei dintre cele mai puternice și dramatice personalități din istoria universală. Izbutit este mai ales capitolul dedicat lui Ghinghiz-Han, ale cărui fenomenele succese militare sînt explicate pe temeiul deosebirii dintre feudalismul mongol și cel european sau sud-asiatic.

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1972.

UN SALUT DIN CAMERUN

Profesorul doctor ENGELBERT MVENG de la Universitatea Federală din Yaoundé — Camerun — Africa — ne trimite următorul mesaj pentru cea de-a cincea aniversare a revistei: „Cu prilejul celei de-a cincea aniversări a apariției revistei dv. este pentru mine o plăcere și o onoare de a-mi alătura vocea celor ale tuturor prietenilor dv. pentru a vă felicita în primul rând pentru acești cinci ani de muncă susținută și care se bucură de înaltă apreciere a tuturor cititorilor dv. Istoria urmărește să scrie astăzi marea aventură a omului la dimensiunile lumii întregi. Este ceea ce revista dv. a înțeles și a devenit nu numai un mijloc de expresie pentru cercetarea istorică națională sau regională, ci și un instrument de dialog pentru istoricii din toate părțile globului”.

CIRCUITE ISTORICE

D.M., București: în legătură cu premiile concursului organizat de revista noastră ne scrieți că: „Din banii alocați s-ar fi putut acorda premii în excursii circuit, cu vizitarea de locuri și localități istorice, suma fiind suficientă pentru circa 20 cistigatori. Așupra atractivității acestor premii sub formă de excursii cred că nu e nevoie să mai insist. În plus, ele ar da posibilitatea celor ce iubesc istoria patriei noastre să se cunoască între ei, să facă schimb de idei și de cunoștințe în domeniul istoriei”. Vom studia propunerea, care ne pare foarte interesantă.

Observațiile dv. referitoare la Muzeul de Istorie al Municipiului București le vom transmite instituției respective, inclusiv sugestia de depistare a clădirilor legate de trecutul istoric al Capitalei, pe care o reproducem: „Plecând de la muzeu, am căutat clădirea vechiului «Hotel de Londra», indicat pe harta din 1770, pe Calea Moșilor, colț cu str. Radu Calomirescu. Este o clădire pe lângă care am trecut ani de-a rândul fără s-o remarc. Poate mulți locuitori ai Capitalei trăiesc în astfel de edificii importante pentru istoria orașului București, fără să cunoască nimic din trecutul acestora. Cred că ar fi bine dacă s-ar lua inițiativa — eventual de către elevi — de depistare a acestora și punere a unor plăcuțe, care să cuprindă un scurt istoric al clădirilor respective. Pentru elevi ar fi o muncă utilă și plăcută, iar vizitatorii, chiar localnici, ar avea posibilitatea să cerceteze trecutul orașului, citindu-l ca într-o uriașă carte de istorie”.

În ceea ce privește volumul Dăcil, de H. Daicovicu, răspunsul cel mai competent vi-l poate da chiar autorul.

VEȘNIC FLĂMIND DE ISTORIE

GHEORGHE IOAN SUZMA, Buzău, str. 24 februarie, nr. 5, ne adresează o scrisoare plină de entuziasm pentru revista noastră. Subliniind că citește revista Magazin istoric, „aproape de la nașterea ei”, deoarece este „un cititor veșnic flămând de lectură istorică”, ne scrie mai departe: „Ceea ce am acumulat din prestigiosul MAGAZIN ISTORIC în acești cinci ani echivalează cu o adevărată facultate... Am citit despre mari înclăștrări ale istoriei, despre fapte care au constituit mari secrete de stat, despre pasionante desfășurări de culise, jurnale și memorii inedite. Primiți ville mele urări de prosperitate și sănătate; le

adresez din toată inima pretioasei reviste, autorilor și redactorilor ei, care aduc un folos de neprețuit elevilor de liceu și altor tineri iubitori ai muzei Clio”.

DA..

M. SIMIONESCU, București: aveți dreptate. Anul care marchează primele contacte de cultură dintre țara noastră și Statele Unite ale Americii este 1839 și nu 1859. Aceeași dată, 1839, figura și în intervalul acordat de prof. univ. dr. docent C. C. Giurescu revistei noastre și apărut în nr. 3/1972. Numai printr-o eroare de transcriere de pe banda de magnetofon ea a devenit 1859.

MAGDA DOLINSCHI, București, elevă în clasa XII, cititoare pasionată a Magazinului istoric și a lucrărilor despre viața figurilor celebre ale istoriei, ne sesizează judicios că Maria Stuart, regina Scoției, nu a fost numai cîteva zile regina Franței, așa cum s-a scris în articolul Marele război civil de M. Ashley (Magazin istoric, nr. 10/1971), ci de la 10 iulie 1559 pînă la 5 decembrie 1560, deci aproape 17 luni.

PETRE CHIRILEANU, Iași: Într-adevăr, în paragraful respectiv din articolul Prietenii de luptă și suferință, publicat în numărul trecut al revistei noastre, s-au omis, dintr-o neatenție de corectură, trei rînduri, repetîndu-se, în schimb, trei rînduri dintr-un paragraf anterior. Corect, sfîrșitul coloanei a doua din p. 9 și începutul coloanei întîi din p. 66 (continuare) se vor citi astfel: „...nu întîmpinîră Istrati îl lua ca model tocmai pe Ștefan Gheorghiu, relevînd spiritul de abnegație pe care acesta îl dovedise tot timpul în slujba mișcării muncitorești. Cu multă sinceritate, dar și cu modestie, recunoștea că ei însuși, în privința sacrificiului personal, a rămas cu mult în urma lui Gheorghiu”.

...ȘI NU !

Ing. ALEX. MOSULEȚ, Brașov: ne strage atenția că în răspunsul Taina Delfinului (Poșta M. I. nr. 1/1972), am folosit greșit cuvîntul delfin, în loc de francezul dauphin. În realitate, pentru toate sensurile sale, traducerea cuvîntului francez este cea folosită de noi (puteți vedea Dicționarul Enciclopedic Român, vol. II, p. 46, precum și articolul prof. univ. Radu Manolescu din Magazin istoric nr. 2/1972, p. 40 și nota explicativă). Cînd scrieți: „...mostenitorul regelui la tronul Franței se numea gît atunci, cît și acum...”, treceți cu vederea faptul că, din 1848 încolo, Franța n-a mai avut regi.

DIN ISTORIA POLIȚIEI

Spicuim din corespondența lui IOAN LAZAROIU, București:

„În sec. XVII-XVIII, Moldova și Muntenia nu aveau o organizare politicească propriu-zisă. Ordinea publică, siguranța persoanelor și a bunurilor erau încredințate capilor oșirii, haidamarii (în Moldova) și marele spătar (în Țara Românească). Ei aveau în subordine pe: ispravnici, pîrcălași, privighetorii ocoalelor, căpitani de oraș și de margine (frontieră), polcovnicii de poteră, seimenii, armașii, zapci și străjerii.

Domnitorul era păzit, în Moldova, de fustași, arnați, seimenii etc. Orașele erau păzite în timpul nopții de străjeri; drumu-

rile — de călărași și polcovnici. Toate aceste organe trebuiau să prindă pe făcătorii de rele și pe toți cei ce tulburau liniștea și siguranța persoanelor și bunurilor. Unele organe, ca semenii și armași, primeau și un drept de zecială asupra valorilor recuperate prin descoperirea infracțiunilor.

Rânduiala polițienească a Bucureștilor și Iașilor a fost încredințată cite unui „aga”, demnitate înființată de domnitorul Radu Mihnea. Aga a avut în atribuțiile sale paza ordinii publice a orașelor sus-numite. El avea străji prin mahalale și pe la bariere, mai avea o închisoare specială și un tribunal*.

Funcția polițienească în județe era încredințată ispravnicilor, care pînă la Alexandru Ipsilante erau și administratorii județului. Îndeplinind, totodată, și funcția de judecători, fiind ajutați de zăpicii. Pentru buna rânduială în plăși și paza de hoți, s-au înființat pe lângă zăpicii așa-zișii polcovnici și căpitani. De fiecare județ era un polcovnic. Erau două categorii de polcovnici, una ostășească, depinzând de marele spătar, iar în București și de aga, și alta care, în fruntea unui număr de slujitori, avea să constituie puterea județului, pentru urmărirea hoților. Cei dinți erau și oamenii de încredere ai domnului, față de mișcările boierimii din județ.

Pedepsele polițienești erau destul de aspre în sec. XVIII. Bătăla prin tirg se făcea în modul următor: vinovatul era dezbrăcat în pielea goală pînă la briu și bătut cu nulele, în timp ce era plimbat pe una sau pe mai multe străzi. De aici a și rămas vorba: „l-a dat prin tirg”. Cel supus bătăii repeta într-una cuvintele: „Cine o mai face ca mine, ca mine să pățească”.

* Vezi și Magazin istoric, nr. 1/1971 și nr. 6/1970.

STATUIA LIBERTĂȚII

IOSIF SUTH, Cluj, dorește să cunoască amănunte despre Statuia Libertății.

Colosul american (înlțime 46 m) de la intrarea în portul New York este, de fapt, francez prin naștere și aparține sculptorului Frédéric-Auguste Bartholdi (1834-1904) care, pentru a-și realiza opera, a folosit 300 foi de aramă ciocănită, cu o grosime de 2,5 mm fiecare și cîntărind în total 80 tone. Armătura interioară, atîngînd și ea impresionanta cifră de 120 tone, a fost făcută de un constructor rămas celebru: Gustave Eiffel. Statuia, al cărei nume complet este „Libertatea luminînd lumea”, a fost lucrată la Paris în anul 1884, iar apoi, în 1886, oferită în dar Statelor Unite.

Pentru că ne cereți o comparație cu alte statui-gigant, ne vom rezuma la un singur exemplu, care, sperăm, va fi edificator.

Lumea antică își avea și ea coloșii ei, ca cel din Rodos, considerat una dintre cele șapte minuni ale antichității. E vorba de o statuie ridicată în templul de la Olimpia, în secolul V, de celebrul Phidias, care li înșăfășea pe Zeus șezînd pe tron și era atît de înaltă (15 m) încît, dacă zeul „s-ar fi ridicat în picioare”, ar fi găurit acoperișul cu capul. Din nefericire însă, capodopera nu ni s-a păstrat.

Intrucît celelalte date pe care ni le cereți nu intră în sfera preocupărilor revistei noastre, vă recomandăm să consultați lucrări de specialitate.

Tezaurul de la Pietroasa îl puteți vedea la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România din București.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

- Craiul munților ● Noaptea cea mai lungă: dramatice momente din ajunul celui de-al doilea război mondial ● Acei minunați luptători ai Ceneiului ● Fiul lui Mihail Kogălniceanu în fața tribunalului ● 8 august 1870: telegraful din Ploiești nu răspunde la apel ● Focuri pe meterezele muntelui: ziaristul englez F. W. Deakin despre epopea partizanilor iugoslavi ● 1933: dialog între dr. Petru Groza și dr. Nicolae Lupu ● Richard III — uzurpator? ● Anno Domini 1282: Vecerniile siciliene ● Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg ● Legendarul și autenticul Manuc-Bey ● Antropologia dezleagă enigme ale istoriei ● Vagabondările post-mortem ale lui Cristofor Columb ● Înrușiți cu Garibaldi ● Enigmistică ● Zîmbete din cronici

CONTENTS

EMIL CONDURACHI The Thracians' Wonderful World	2
CONSTANTIN ANTON Recollections from the Insurrection of August 23, 1944	10
GHEORGHE ZAHARIA and DUMITRU TUTU August 1944. German Archives Acknowledge: "The Entire People Backs the New Romanian Government"	15
STEFAN ȘTEFĂNESCU The Romanian Museum of History	22
CRISTIAN POPIȘTEANU Jean Moulin Defies Darkness	24
MARIN MIHALACHE The Tribunes of Avram Iancu (A Transylvanian Revolutionary of 1848)	38
SALVATORE D'ELIA, E. J. KENNEY, RAUL VERDIÈRE and N. Y. VULIH Ovid — The Man and His Work	43
I. FELEA The Murder of the Communist Militant Leonte Filipescu (April 1922)	52
BARBARA TUCHMANN Distant Drum Beats	56
★ Mistakes and Omissions in the Quillet-Flammarion Colour Annual Dictionary (1970)	66
★ A Former Turkish Minister of Foreign Affairs Speaks of Titulescu	68
M. GRAUR Against Carol I of Hohenzollern (1872)	72
V. FIROIU Traian Vuia	75
GIUSEPPE TAROZZI The Divine and Devilish Paganini	79
E. RĂDULET Who Invented Letters	85
PIERRE ROUSSEAU The Ancestors of the Automobile	90

SOMMAIRE

EMIL CONDURACHI Le monde merveilleux des Thraces	2
CONSTANTIN ANTON Pages de mémoires de l'insurrection du 23 août 1944	10
GHEORGHE ZAHARIA et DUMITRU TUTU Août 1944. Les archives allemandes reconnaissent: "Le peuple entier soutient le nouveau gouvernement roumain"	15
STEFAN ȘTEFĂNESCU Le Musée Roumain d'histoire	22

CRISTIAN POPIȘTEANU Jean Moulin défie les ténèbres	24
MARIN MIHALACHE Les tribunes d'Avram Iancu (révolutionnaire transylvain de 1848)	38
SALVATORE D'ELIA, E. J. KENNEY, RAUL VERDIÈRE et N. Y. VULIH Ovide — L'homme et son œuvre	43
I. FELEA L'assassinat du militant communiste Leonte Filipescu (avril 1922)	52
BARBARA TUCHMANN Loin-tain roulement de tambour	56
★ Erreurs et omissions dans le Dictionnaire annuel en couleurs Quillet-Flammarion (1970)	66
★ Un ancien ministre des affaires étrangères tures sur Titulescu	68
M. GRAUR Contre Carol I de Hohenzollern (1872)	72
V. FIROIU Traian Vuia	75
GIUSEPPE TAROZZI Le divin et l'inférieur Paganini	79
E. RĂDULET Qui a inventé les lettres	85
PIERRE ROUSSEAU Les ancêtres de l'automobile	90

СОДЕРЖАНИЕ

EMIL CONDURACHI Чудесный мир фракийцев	2
CONSTANTIN ANTON Страницы воспоминаний про восстание 23-го Августа 1944-го г.	10
ГЕОРГЕ ЗАХАРИЯ, ДУМИТРУ ТУЦУ Август 1944 г. Немецкие архивы признают: "Весь народ за новое румынское правительство"	15
ШТЕФАН ШТЕФĂНЕСКУ Румынский музей истории	22
КРИСТИЯН ПОПИȘТЭАНУ Жан Мулин в борьбе против мрака	24
МАРИН МИХАЛАКЕ Трибуны трансильванского революционера 1848-го г. Аврама Янку	38
САЛВАТОРЕ Д'ЭЛИЯ, Е. ДЖ. КЕННИ, Р. ВЕРДИЕР, Н. В. ВУЛИХ Овидий, человек и творчество	43
И. ФЕЛЕА Как был убит Леонте Филипенку, коммунистический деятель	52
БАРБАРА ТАЧМАН Далекий барабанный бой	56

★ Ошибки и упущения в «Годичном словаре Кийе-Фламарион» (1970)	66
★ Бывший министр иностранных дел Турции про Титулеску	68
М. ГРАУР Против Карола I-го Гогенцоллерна (1872)	72
В. ФИРОИУ Траян Вуйа	75
ДЖЕЗЕПЕ ТАРОЦЦИ Дивный и дьявольский Пажанини	79
Е. РĂДУЛЕЦ Кто изобрел письма	85
ПЬЕР РУССО Прадеды автомобиля	90

INHALT

EMIL CONDURACHI Die wunderbare Welt der Thraker	2
CONSTANTIN ANTON Erinnerungen aus der Insurrection vom 23. August 1944	10
GHEORGHE ZAHARIA und DUMITRU TUTU August 1944. Die deutschen Archiven geben zu: "Das ganze Volk steht hinter das neue rumänische Kabinett"	15
STEFAN ȘTEFĂNESCU Das Rumänische Museum für Geschichte	22
CRISTIAN POPIȘTEANU Jean Moulin trotz der Finsternis	24
MARIN MIHALACHE Die Tribunen des Avram Iancu (transilvanischer Revolutionär von 1848)	38
SALVATORE D'ELIA, E. J. KENNEY, RAUL VERDIÈRE und N. Y. VULIH Ovid — der Mensch und sein Werk	43
I. FELEA Die Ermordung des kommunistischen Kämpfers Leonte Filipescu (April 1922)	52
BARBARA TUCHMANN Entfernte Trommelschläge	56
★ Fehler und Auslassungen im Farbligen Jahreslexikon Quillet-Flammarion	66
★ Ein gewesener türkischer Außenminister über Titulescu	68
M. GRAUR Gegen-Carol I. von Hohenzollern (1872)	72
V. FIROIU Traian Vuia	75
GIUSEPPE TAROZZI Der göttliche und höllische Paganini	79
E. RĂDULET Wer hat die Briefe erfunden	85
PIERRE ROUSSEAU Die Vorfahren des Kraftwagens	90

ABONNEMENTS: ROMPRESFĂLATIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDĂTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, I. M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum, Domnica Zavoi-cinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Științei” — București

